

BIBΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ / REVIEWS

Vít Bubeník, *The phonological interpretation of Ancient Greek: A pandialectal analysis. Toronto 1983: Univ. of Toronto press, pp. XIX + 241.*

Ανάμεσα στις Ινδοευρωπαϊκές γλώσσες η Αρχαία Ελληνική προβάλλει ανεξάντλητο πεδίο έρευνας. Η βιβλιογραφία για την περίοδο αυτή είναι εκτενέστατη. Ο συγγραφέας πιστεύει ότι το θέμα της γλωσσικής ποικιλίας (variation) σε μία γλώσσα όπως η Ελληνική είναι πολύ ενδιαφέρον. Η κατανόηση του φαινομένου αυτού έχει μεγάλη σημασία και για την κατανόηση του ίδιου φαινομένου στην Νέα Ελληνική, γιατί, αναμφισβήτητα, η Ελληνική αποτελεί συνεχώς μία από τις πιο ενδιαφέρουσες περιοχές μελέτης της γλωσσικής μεταβολής.

Ο κύριος σκοπός της έρευνας του V. Bubeník είναι η συστηματική παρουσίαση των ιστορικών διαδικασιών στις οποίες οφείλεται η ποικιλία που απαντά στα διαδοχικά στάδια της εξέλιξης των κυριωτέρων διαλεκτικών ομάδων της Αρχαίας Ελληνικής σε χωροχρονικό επίπεδο. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η ιστορική διαλεκτολογία κατά την εξέταση μιας νεκρής γλώσσας οφείλονται στο ότι ερμηνεύονται μόνο τα γραπτά μνημεία και γι' αυτό η φωνητική «επανασύνθεση» των τύπων γίνεται με μεγάλη επιφύλαξη.

Το βιβλίο αποτελείται από τα εξής 5 κύρια κεφάλαια: 1ο: Εισαγωγή, σσ. 1-32. 2ο: Φωνήεντα, σσ. 32-76. 3ο: Σύμφωνα, σσ. 77-132. 4ο: Το τονικό σύστημα, σσ.

133-187 και 5ο: Η αλληλεπίδραση μεταξύ φωνητικής μεταβολής και αναλογίας, σσ. 188-221. Ακολουθούν επιλεγμένη βιβλιογραφία, σσ. 222-226, πίνακας ονομάτων σσ. 227-228 και πίνακας ελληνικών λέξεων και λεξικών τύπων, σσ. 229-241.

Ο σ. στην έρευνά του ακολουθεί την μέθοδο της Συγκριτικής γλωσσολογίας, όσον αφορά στην επανασύνθεση της Πρωτογλώσσας. Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιείται κάλλιστα και για τις διαλέκτους μιας μόνο γλώσσας και έτσι χαρακτηρίζεται ως *πανδιαλεκτική ανάλυση*, όπως τονίζεται στην εισαγωγή του έργου.

Η δημιουργία των διαλέκτων οφείλεται στο γεγονός ότι ορισμένες φωνητικές μεταβολές δεν εισχώρησαν σ' όλη την γλωσσική κοινότητα, γεγονός οφειλόμενο κυρίως σε εξωγλωσσικούς παράγοντες. Έτσι, λ.χ., η προσθίωση του \bar{a} σε \bar{a}^h δεν διαχύθηκε σ' όλη την Αττική επικράτεια, οπότε ερχόμαστε αντιμέτωποι με μία ελλιπή φωνολογική μεταβολή (πβ. Αττ. *χώρα*, Ιων. *χώρη*). Τέτοιες ελλιπείς φωνολογικές μεταβολές είναι συχνές. Η περιγραφή της διαδιαλεκτικής ποικιλίας της Αρχαίας Ελληνικής βάσει της ακολουθίας πραγματικών γεγονότων τυποποιείται με την καθιέρωση «κανόνων» που δεν εφαρμόζονται υποχρεωτικά σ' όλες τις διαλέκτους. Ο σ. με την καθιέρωση κανόνων που εξηγούν τις διαλεκτικές ποικιλίες, εννοεί τον προσδιορισμό της γεωγραφικής κατανομής των φωνολογικών μεταβολών. Κατά την διαχρονική γλωσσολογία οι φωνολογικές διαφο-

ρές ελαχιστοποιούνται με την καθιέρωση του πρωτοτύπου (protoform) ή, κατά την συγχρονική γλωσσολογία, του υποκειμένου τύπου (underlying form). Έτσι οι γενετικοί γλωσσολόγοι ισχυρίζονται ότι όλες οι διάλεκτοι μιας γλώσσας έχουν όμοια υποκείμενη αντιπροσώπευση. Όμως το επιχείρημα και μόνο της αμοιβαίας κατανοήσεως δεν κρίνεται από πολλούς άλλους ερευνητές επαρκές για να επιχειρήσει ο γλωσσολόγος την δημιουργία ομοίων υποκειμένων αντιπροσωπεύσεων. Αυτό συμβαίνει γιατί, κατά τον σ., τα όρια της αμοιβαίας κατανοήσεως δεν είναι σαφή. Μπορεί, δηλ., να υπάρχουν διάλεκτοι που στερούνται διαδιαλεκτικής επικοινωνίας, ενώ αντίθετα υπάρχουν γλώσσες που την επιτρέπουν.

Οι γλωσσολόγοι κατά την συγχρονική ή διαχρονική περιγραφή μιας γλώσσας κάνουν την σιωπηρή υπόθεση ότι η πολλαπλότητα των τύπων ελαχιστοποιείται σε ένα κοινό υποκείμενο τύπο ή σε ένα πρωτότυπο. Εν τούτοις και στις δύο περιγραφές η υπόθεση της ταυτότητας αντισταθμίζεται από την υπόθεση της διαφοροποίησεως. Κατά τον σ., θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η διαλεκτική ποικιλία είναι μια ενυπάρχουσα ιδιότητα και στην σύγχρονη γλώσσα και στην προγενέστερη Πρωτογλώσσα της. Θα ήταν, π.χ., δύσκολο να προσδιορίσουμε ακολουθίες φωνητικών μεταβολών που θα χώριζαν τους ακόλουθους τύπους από ένα μοναδικό πρωτότυπο: Αττ. *τέτταρες*, Ίων. *τέτσερες*, Βορειοδυτ. *τέτορες*, Βοιωτ. *έτταρες*, Λεσβ. *πέσσυρες*, Ομηρ. *πίσυρες*. Θα μπορούσαμε να παραγάγουμε ισότιμα και τα τέσσερα φωνήεντα /e, o, a, u/ από ένα μοναδικό υποκείμενο φωνήεν *V. Δηλ. Πρωτοελλ. *K^wetwVr, από το οποίο Πρωτοδωρ. *K^wetwor, Πρωτοϊων. *K^wetwer, *K^wetwar, Πρωτοαιολ. *K^wetwar, *K^wetwur. Έτσι η Ελληνική μη διαφοροποιημένη διαλεκτικά (υπόθεση της ταυτότητας) ή ως σύνολο διαλέκτων που προηγήθηκα: των κλασσικών (υπό-

θεση της διαφοροποίησεως) ανάγεται στην 2η χιλιετηρίδα π.Χ. Στο σημείο αυτό ο σ. δέχεται ότι όλες οι επανασυνθέσεις της Πρωτοελληνικής είναι εκ των προτέρων υποθέσεις, η υπόσταση των οποίων δικαιολογείται μόνο από τις εσωτερικές κανονικότητες που υπάρχουν στις ελληνικές διαλέκτους. Οι κανονικότητες αυτές δημιουργούν μία ενοποιητική αρχή για την διαφοροποίηση και πολλαπλότητα των διαλεκτικών τύπων οι οποίοι στο σύνολό τους αποτελούν την ελληνική γλώσσα. Με τον τρόπο αυτό η επανασύνθεση της Πρωτοελληνικής αποτελεί κατ' αρχήν υπόθεση που δικαιώνεται από τις εσωτερικές κανονικότητες που απαντούν στις ελληνικές διαλέκτους.

Μετά από μία επισκόπηση των κυριωτέρων μεθοδολογικών έργων που έχουν γραφεί για την Αρχαία Ελληνική ο σ. προβαίνει σε κατάταξη των διαλέκτων, αναφέρεται στην εξαφάνιση των κλασσικών διαλέκτων με την εξάπλωση της Κοινής που βασίζεται στην Αττική διάλεκτο και καταλήγει στην εμφάνιση των νέων ελληνικών διαλέκτων σύμφωνα με τα φαινόμενα της συγκλίσεως (convergence) και αποκλίσεως (divergence).

Στο 2ο κεφάλαιο περιγράφονται κατ' αρχήν τα φωνήεντα της κλασσικής Αττικής του 5ου αι. επί τη βάση συλλαβικών τεστς όπως (α) πρόσθια-οπίσθια, (β) ανοικτά-μη ανοικτά και κλειστά-μη κλειστά, (γ) στρογγύλα-μη στρογγύλα, (δ) ημίκλειστα-ημιάνοικτα και (ε) βραχεία-μακρά. Τα παραδείγματά του ο σ. τα παίρνει κυρίως από την L. Lupaş (*Phonologie du grec attique*, The Hague 1972, σσ. 126-31). Εναλλακτικά τα φωνήεντα περιγράφονται από τον σ. σύμφωνα με την στηλοειδή ταξινόμηση, οπότε χρειάζονται πέντε χαρακτηριστικά. (±μακρά), (±κλειστά), (±ανοικτά), (±πρόσθια), (±στρογγύλα).

Η Αττική, οι Βορειοδυτικές διάλεκτοι, η Μεγαρική, η Αργολική, η Δωρική

Ανατολικού Αιγαίου, η Ευβοϊκή και η Παμφυλιακή εμφανίζουν συστήματα φωνηέντων με 4 διαβαθμίσεις (4 - grade systems), ενώ οι άλλες διάλεκτοι (Αρκαδοκυπριακή, Λεσβιακή και Αυστηρή Δωρίδα) εμφανίζουν συστήματα φωνηέντων με 3 διαβαθμίσεις (3 - grade systems). Από ιστορική άποψη θα μπορούσε να λεχθεί ότι οι διάλεκτοι που εμφανίζουν σύστημα με 3 διαβαθμίσεις διατηρούν το Πρωτοελληνικό φωνηεντικό σύστημα των 5 βραχέων και 5 μακρών φωνηέντων.

Ως προς τις διφθόγγους της κλαστικής Αττικής ο σ. αναφέρει ότι οι 5 βραχείες και οι 4 μακρές διφθογγοί απαντούν σε όλα τα περιβάλλοντα, αλλά με ορισμένους περιορισμούς. Οι μακρές διφθογγοί της Αττικής κληρονομήθηκαν σε ορισμένες περιπτώσεις από την Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή (στο τέλος της λέξεως προ συμφώνου βραχύνθηκαν σύμφωνα με τον νόμο του Osthoff), ενώ σ' άλλες περιπτώσεις είναι αποτέλεσμα συναιρέσεων. Σε περιπτώσεις όπου διφθογγοί τονίζονται, η φωνητική αντίθεση βραχεία διφθογγός έναντι μακράς ερμηνεύεται φωνολογικά με δύο τρόπους: (α) βραχεία έναντι μακράς (όπως στην περίπτωση των μονοφθόγγων), (β) διφθογγός τονιζόμενη στο πρώτο στοιχείο (οξεία στον πρώτο χρόνο) έναντι διφθόγγου τονιζόμενης στο δεύτερο στοιχείο (οξεία στον δεύτερο χρόνο).

Κατά την άποψη του σ. σε άλλο υποκεφάλαιο, ο μονοφθογγισμός των διφθόγγων *ει και *ου έγινε κατά τον 5ο αι. π.Χ. Επίσης η ανύψωση και προσθίωση του Πρωτοελληνικού *ā στην Αττική-Ιωνική εξηγείται βάσει δύο θεωριών: της διατηρήσεως και της επανατροπής (πβ. και Γ. Μπαμπινιώτη, «Συμβολή εις το φωνολογικόν σύστημα της Αρχαίας Ελληνικής. Επί της τροπής του ā εις η εις την Ιωνικήν-Αττικήν διάλεκτον», *Αθηνά* 72 (1971) 114-43). Εν συνεχεία ο σ. αναφέρει ότι στις περισσότερες Ελληνικές διαλέκτους εκτός της Αιολικής (Θεσσαλι-

κής και Λεσβιακής) τα Πρωτοελληνικά συμπλέγματα *sr, *sl, *sm, *sn, και *sw υπέστησαν τροπή του s σε h. Έτσι το Πρωτοελληνικό *s που κληρονομήθηκε από την Ινδοευρωπαϊκή έχασε την τυπική του άρθρωση ως οδοντικό συριστικό και μετετράπη σε άηχο γλωττιδικό τριβόμενο h. Αυτό κατόπιν χάθηκε και η απώλεια αυτή συνοδεύτηκε από την πρώτη αναπληρωματική έκταση του προηγούμενου βραχέος φωνήεντος. Επίσης στις ίδιες διαλέκτους τα Πρωτοελληνικά συμφωνικά συμπλέγματα *rs, *ls, *ms, *ns απλοποιήθηκαν, από την απώλεια του συριστικού, με αποτέλεσμα την αναπληρωματική έκταση του προηγούμενου βραχέος φωνήεντος, όπως κυρίως συμβαίνει στον ένσιγμο Αόριστο. Ο σ. αναφέρει στα παραδείγματα και τον τύπο *stal-na > stāla χωρίς να δικαιολογεί την υπαγωγή του συμπλέγματος *ln στα προηγούμενα. Η πρώτη αναπληρωματική έκταση περιλαμβάνει τρεις τύπους απαλοιφής:

(α) την απαλοιφή του γλωττιδικού τριβόμενου προ ημίφωνου (h → ∅ / — ημίφωνο), (β) την απαλοιφή του συριστικού μετά από ημίφωνο (s → ∅ / ημίφωνο — Φ) και (γ) την απαλοιφή του οδοντικού ερρίνου μετά από ραχιαίο υγρό (n → ∅ / l — Φ). Η α' αναπληρωματική έκταση τοποθετείται γύρω στο 1000 π.Χ., εφόσον το προϊόν της εκτάσεως (μακρό ā) υπέκειτο στην προσθίωση /ā/ → /ǣ/, η οποία συνέβη με την σειρά της στην Ιωνική-Αττική αργότερα. Κατά τον σ., η δεύτερη αναπληρωματική έκταση που περιλαμβάνει συμπλέγματα όπως το -ns- (*ntj/i - (π.χ. *pantja* → *pansa* — *pāsa*) και *ns (π.χ. *tons, Αττ. *τους*, Λακων. *τως*) και που δεν εμφανίζεται σε ορισμένες περιφερειακές διαλέκτους στις οποίες διατηρείται το σύμπλεγμα -ns- ή -ns και η τρίτη αναπληρωματική έκταση που περιλαμβάνει τα συμπλέγματα *nw, *rw, *lw με απώλεια του w μετά από ημίφωνα και έκταση του προηγούμενου βραχέος φωνήεντος κυρίως στην Ιωνική και ορισμένες Δωρικές

διαλέκτους, συνέβησαν μετά την προσθίωση του Ιων-Αττ. $\bar{a} \rightarrow \bar{æ}$. Τύποι όπως Ιων. *kourē* (<*korwā* και Λεσβ. *paisa* (<*ransja*) εξηγούνται από μετάθεση του υπερωϊκού ή ουρανικού συνοδίτου φθόγγου. Ο Ρ. Kiparsky¹ («Sonorant clusters in Greek», Lg 43 (1967) 619-35), τον οποίο ο σ. δεν αναφέρει στην βιβλιογραφία του, υποστηρίζει, ότι η διάσπαση του Ινδοευρωπαϊκού *VRs (όπου R = ημίφωνο) και *VsR σε VRR στην Λεσβιακή και Θεσσαλική και VR στις άλλες διαλέκτους αποτελεί εντυπωσιακό ισόγλωσσο της αρχαίας Ελλάδας. Η διάσπαση αυτή μπορεί να συνδεθεί με άλλες εξελίξεις της Ελληνικής, εάν χρησιμοποιηθούν τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του συστήματος του Jakobson για να περιγραφούν τέσσερις φωνητικές μεταβολές. Με τον τρόπο αυτό, χωρίς να τροποποιηθούν οι νόμοι, λύνεται το πρόβλημα των αντιστοιχιών της Ινδοευρωπαϊκής *ws και *sy στην Ελληνική και εξηγούνται εξελίξεις όπως *awsōs > Δωρ. *āwōs*, Λεσβ. *āwōs*, *awsēr > Ιων. *āēr*, Λεσβ. *āūr* κ.λπ. καθώς και η γενική *-osyo > Αττ. και Ιων. *-ōo>-ō, Αιολ. -ōio.

Ο σ. εν συνεχεία αναφέρεται στις Αιολικές και Δωρικές διαλέκτους στις οποίες συνέβη η οπισθοχωρητική ανομοίωση $e+o \rightarrow i+o$, ενώ στην Ιωνική (και σε μερικές Δωρικές διαλέκτους) συνέβη η προχωρητική ανομοίωση $e+o \rightarrow e+u$, σε ορισμένες δε άλλες έχουμε την προχωρητική αφομοίωση $a+o \rightarrow e+o$. Το κεφάλαιο κλείνει με κανόνες συναιρέσεως στην Αττική και στις άλλες διαλέκτους.

Στο 3ο κεφάλαιο περιγράφεται το φωνολογικό σύστημα των κλειστών συμφώνων της κλασσικής Αττικής βάσει συμ-

μεταβλητών τεστς όπως: (α) άηχα-ηχηρά, (β) μη δασυνόμενα-δασυνόμενα ή συριστικά, (γ) δασυνόμενα ή συριστικά-ηχηρά, (δ) βραχέα-μακρά (διπλά), (ε) δασυνόμενα ή συριστικά-γλωττιδικά τριβόμενα, (στ) χειλικά-οδοντικά, (ζ) χειλικά-υπερωϊκά και (η) οδοντικά-υπερωϊκά. Τα παραδείγματα είναι από την Luraz, (έ.α.). Εξ άλλου περιγράφεται με την χρησιμοποίηση ελαχίστων ζευγών το φωνολογικό σύστημα των υγρών και ερρίνων συμφώνων. Εν συνεχεία το φωνολογικό σύστημα των συμφώνων εξετάζεται εναλλακτικά με δυϊκά χαρακτηριστικά, όπως ισχύει στην φωνολογία. Σε περιπτώσεις που τα δυϊκά χαρακτηριστικά αποδεικνύονται ασύμφορα, ο σ. χρησιμοποιεί τα παραδοσιακά τριϊκά χαρακτηριστικά. Τα διπλά σύμφωνα, τα δασυνόμενα, τα διαρκή και τα ημίφωνα περιγράφονται με συστηματικό τρόπο σε μικρότερα υποκεφάλαια, καθώς επίσης τα σύμφωνα των διαλέκτων, τα φωνοτακτικά των συμφώνων της κλασσικής Αττικής, όπως τα δυαδικά και τριαδικά συμπλέγματα. Η φωνολογία των δασυνόμενων φθόγγων είναι αντικείμενο ιδιαίτερης ενασχόλησης μέσα στο κεφάλαιο των συμφώνων. Εν συνεχεία ο σ. αναφέρεται στον νόμο του Grassmann και στην τροπή των κλασσικών δασυνόμενων φθόγγων /ph/, /th/, /kh/ σε τριβόμενα /φ/, /θ/, /χ/ η αρχή της οποίας τοποθετείται γύρω στο 150 π.Χ. Η ουράνωση των οδοντικών και υπερωϊκών, η αντιπροσώπευση των Πρωτοελληνικών χειλοϋπερωϊκών στις κλασσικές διαλέκτους και η εξέλιξη των ημιφωνικών συμπλεγμάτων της Πρωτοελληνικής στις κλασσικές διαλέκτους, που οδηγεί σε διχοτόμηση μεταξύ Αιολικής (Βορειο-Ανατολικών) και όλων των άλλων διαλέκτων (πβ. ανωτ.) γίνονται αντικείμενα έρευνας στο αυτό κεφάλαιο.

Στο 4ο κεφάλαιο εξετάζεται αρχικά ο γενικός περιοριστικός τονικός κανόνας στην Αττική και στις άλλες διαλέκτους.

Ο τόνος στην Αττική ήταν κατά κά-

1. Θα ήθελα να ευχαριστήσω πολύ την καθηγήτρια κ. Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού για την υπόδειξη του άρθρου του Ρ. Kiparsky, αλλά και για την εν γένει βοήθειά της στην παρούσα βιβλιοκρισία.

ποιο τρόπο «ελεύθερος», η θέση του δηλαδή δεν ήταν φωνολογικά προκαθορισμένη. Εν τούτοις, σε διάφορα κλιτικά παραδείγματα εφαρμόζονται φωνολογικοί περιορισμοί που περιορίζουν τον αριθμό των θέσεων στις οποίες μπορεί να τεθή ο τόνος. Ο σπουδαιότερος από τους περιορισμούς αυτούς είναι ο υποχωρητικός κανόνας που ορίζει την απόσταση του τόνου από το τέλος της λέξεως. Ο κανόνας αυτός είναι κοινός σε όλες τις Ελληνικές, την Ιωνική, την Αιολική και τις Βορειοδυτικές διαλέκτους. Ο σ. εκθέτει τις απόψεις των W. Goodwin (*A Greek Grammar*, London 1894, σ. 94), R. Jakobson (*Über die Beschaffenheit der prosodischen Gegensätze, Selected Writings I. Phonological Studies*, The Hague 1962, σ. 263), ο οποίος εισάγει τον όρο χρόνος (*mora*) λέγοντας ότι το «διάστημα μεταξύ του τονιζομένου και του τελικού χρόνου δεν μπορεί να υπερβαίνει μια συλλαβή» και του S. Allen («Correlations of tone and stress in Ancient Greek», *To honor Roman Jakobson; Essays on the occasion of his seventieth birthday I*, 46-62. The Hague 1967), ο οποίος εισάγει τον όρο *συντονισμός* (*contonation*) λέγοντας ότι «όχι περισσότερος του ενός χρόνου ακολουθεί τον συντονισμό (συνδυασμό ανερχομένου μουσικού τόνου και κατερχομένου συνοδίτου φθόγγου, χαρακτηριστικού της φωνητικής πραγματοποιήσεως του τόνου). Εν συνεχεία ο σ. αναφέρει ότι η φωνολογική αντίθεση μεταξύ περισπωμένης και οξείας υφίσταται στην περίπτωση των μακρών φωνηέντων ή διφθόγγων στις τελικές συλλαβές και μόνο στην Αττική και την Ιωνική όπως δείχνουν ελάχιστα ζεύγη του τύπου: *φῶς-φῶς, οἶ-οἶ, εἶς-εἶς, θεᾶς-θεᾶς*, κλπ. Στην Αιολική η ποικιλία μεταξύ οξείας και περισπωμένης είναι αυτόματη στην παραλήγουσα, όπως στην Αττική, σύμφωνα με τον γενικό περιοριστικό τονικό κανόνα, π.χ. *θῦμος, θύμου* (= Αττ. *θυμός*). Εφ' όσον στην Αιολική ο τόνος σ' όλες τις πλήρεις λέ-

ξεις υποχωρεί όσο μπορεί, η μεταβολή στην καμπύλη από την οξεία στην περισπωμένη στο θεματικό φωνήεν δεν απαντά όπως στην Αττική, π.χ. *πόταμος, ποτάμου* (= Αττ. *ποταμός, ποταμού*), *σόφος, σόφου*, (= Αττ. *σοφός, σοφοῦ*). Έτσι ο σ. συμφωνεί με τον P. Garde (*L'accent*, Paris 1968, σ. 198) ότι στην Αιολική ο χρόνος δεν ισχύει και ότι μόνο συλλαβές χρειάζονται για την περιγραφή του τονισμού. Επομένως ο τόνος στην Αιολική δεν ήταν διαφοροποιητικός όπως στην Αττική. Ελάχιστα ζεύγη της Αττικής όπως: *τόμος - τομός, τρόχος - τροχός, ἔχθρα - ἔχθρά* κ.λπ. είναι ομόφωνα στην Αιολική.

Η δυσκολία που παρουσιάζεται μεταξύ των Αττικών τύπων *οἴκοι* (ον. πληθ.) — *οἴκοι* (τοπική εν.) και *λύσαι* (Απαρ. Αορ.) — *λύσαι* (Ευκτ. Αορ.), μπορεί να αντιμετωπισθεί αν θεωρηθεί ότι οι τελικές διφθογγί /oi/ και /ai/ αποτελούνται από δύο /o+i/, /a+i/ ή από ένα χρόνο /oj/, /aj/. Στους δευτερεύοντες κανόνες τονισμού εξ άλλου περιλαμβάνονται οι κανόνες (α) του τελικού τροχαίου, (β) του Wheeler και (γ) του Vendryes, κανόνες που ισχύουν μόνο στην Αττική διάλεκτο. Ειδικότερα, ο νόμος του Vendryes φαίνεται ότι ήταν συγχρονικός νόμος της Παλαιάς Αττικής διαλέκτου που ίσχυσε μετά από συναιρέσεις όπως *φιλέομεν - φιλοῦμεν, φιλέετε - φιλείτε* κ.λπ.

Κατά την έγκλιση του τόνου, πλήρεις λέξεις με ακολουθούντα εγκλιτικά αποτελούν φωνολογική ενότητα και ο τόνος της πλήρους λέξεως αποτελεί τον τόνο της προκύπτουσας φωνολογικής λέξεως. Έτσι έχουμε στην Αττική συνδυασμούς όπως *άνήρ τις*, όπου ο τόνος της πλήρους λέξεως *άνήρ* χρησιμεύει ως ο μοναδικός τόνος του συνδυασμού *άνήρ τις*. Όπου ο τόνος της πλήρους λέξεως, όταν εφαρμόζεται επί της προκύπτουσας φωνολογικής λέξεως, δεν συμφωνεί με τον γενικό περιοριστικό τονικό κανόνα, προστίθεται ένας δευτερεύων τόνος ώστε η φωνολογική λέξη να συμφωνήσει με τον πιο

πάνω τονικό κανόνα. Γι' αυτό, από τον υποκείμενο τύπο *ἄνθρωπος* έχουμε *ἄνθρωπός τις*. Πολλές φορές κατά την εγκλιτικά απαλείφεται το όριο της λέξεως και η προκύπτουσα φωνολογική λέξη αποτελεί μοναδική σημασιολογική και φωνολογική ενότητα, π.χ. *ἐγώ # γε* → *ἐγώγε* → *ἐγωγε*, ενώ *τοῦτόγε*, όπου δεν έχει γίνει απαλοιφή του ορίου της λέξεως και η δεικτική αντωνυμία παίρνει τον δευτερεύοντά της τόνο. Απαλοιφή του ορίου της λέξεως συμβαίνει στην Δωρική π.χ. *ἐγώγε* όπου όμως έχουμε το παράδειγμα *ἄνθρωπος τις* χωρίς δευτερεύοντα τόνο. Τα δισύλλαβα εγκλιτικά εξ άλλου παρουσιάζουν εξαίρεση από τον γενικό κανόνα, ότι δηλαδή τα εγκλιτικά δεν τονίζονται. Παραδοσιακά, ένας δευτερεύων τόνος τίθεται στην τελική συλλαβή των εγκλιτικών, όπως, π.χ., *μεγάλου τινός*, όχι όμως και *καλοῦ τινος*, όπου κατά τον S. Allen (*Accent and Rhythm*, Cambridge 1973: Cambridge Univ. Press., σ. 241) υπάρχει νόμος που συμφωνεί με τον τρισυλλαβικό —ο σ. δέχεται την εισαγωγή κριτηρίων του τονικού συστήματος με βάση την συλλαβή μέσα σε τονικό σύστημα με βάση τον χρόνο, όπως συμβαίνει στην Λιθουανική και Σερβοκροατική— ο οποίος κατά τον σ. είναι προϊστορικός πρόγονος του γενικού τονικού περιοριστικού κανόνα, πβ. Αττ. *ἄνθρωποι τινες*, Δωρ. *ἄνθρωποι τινές*.

Η ιστορική προέλευση του ελληνικού τονικού συστήματος εξετάζεται εκ παραλλήλου με το βεδικό, με το οποίο παρουσιάζει ομοιότητες, καθώς και τα δύο συστήματα ανάγονται σε κοινή Ινδοευρωπαϊκή πηγή. Ο τρισυλλαβικός νόμος, ο προϊστορικός πρόγονος του γενικού περιοριστικού τονικού νόμου (έ.α.) ορίζεται ως ο νόμος που οριοθετεί τον τόνο στην τρίτη από του τέλους συλλαβή. Εξ άλλου το φαινόμενο της ισοπεδώσεως του αναλογικού τόνου, τόσο σπουδαίο για τον σχηματισμό Δωρικών παρα-

δειγμάτων, μαρτυρείται επίσης στην Αττική.

Όσον αφορά στην θέση της περισπωμένης στις τελικές συλλαβές των θεματικών ονομάτων υπάρχουν αντιστοιχίες στον τονισμό των τελευταίων συλλαβών μεταξύ Ελληνικής και Λιθουανικής, στις οποίες λειτούργησε φωνητική μεταβολή (metatony) που αντέστρεψε τον αρχικό τονισμό στις τελικές συλλαβές. Παρ' όλες τις απόψεις που διετυπώθησαν γι' αυτό το θέμα είναι φανερό ότι η περισπωμένη στις τελικές συλλαβές των θεμάτων σε \bar{a} είναι νεωτερισμός της Ελληνικής, αποτέλεσμα προϊστορικών συναιρέσεων, όπως, π.χ., μέσα στη λέξη, που διαφέρουν από τις νεώτερες συναιρέσεις που συνέβησαν στην Ελληνική, κυρίως στην Αττική διάλεκτο. Η λειτουργία του τόνου στις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους είναι οριοθετική, ενώ ως προς την τυπολογία, σύμφωνα με τον A. Martinet (*Accents et tons*, *Misc. Phon.* II. London 1954, σ. 22) η Ιων.-Αττική και η Αιολική ανήκουν μαζί με την Σερβοκροατική στις διαλέκτους εκείνες που χαρακτηρίζονται από τόνο (accent) και μουσικό τόνο (tone) στις τονιζόμενες συλλαβές. Οι άλλες ελληνικές διάλεκτοι, όπως η Δωρική, χαρακτηρίζονται από δυναμικό τονισμό (stress). Έτσι η Ιων.-Αττ. ανέπτυξε παραβολικές καμπύλες λόγω πρωίμων συναιρέσεων. Η Δωρική σταθεροποίησε τον άνευ καμπύλης τονισμό της Πρωτοελληνικής με το να ισοπεδώσει αναλογικά τα παραδείγματα, η δε Αιολική ακινητοποίησε τον τόνο της καθαρά φωνολογικά λόγω του περιοριστικού κανόνα. Εν συνεχεία και σε ιδιαίτερο υποκεφάλαιο, ο σ. αναφέρει ότι τα φωνήεντα της Νέας Ελληνικής σε σχέση με την Αρχαία ανήκουν σε δύο τύπους: τονιζόμενα-μη τονιζόμενα, αντίθετα με την Αρχαία, στην οποία η διαφοροποιητική μακρότητα του φωνήεντος σχηματίζει τετραμερή διάκριση, μακρό και βραχύ τονιζόμενο, μακρό και βραχύ άτονο. Η κίνηση του τό-

νου στην Νέα Ελληνική προβάλλει συγχρονικές δυσκολίες ως προς την ερμηνεία της. Ο σ. αναφέρεται σε ερευνητές όπως η I. Warburton ("Rules of accentuation in Classical and Modern Greek". *Glotta* 48 (1970) 107-121) και ο B. Newton (*The generative interpretation of dialect*, Cambridge 1972, σ. 12), οι οποίοι προσπάθησαν να ερμηνεύσουν φωνολογικά το φαινόμενο υιοθετώντας βραχεία και μακρά φωνήεντα σε υποκείμενες αντιπροσωπεύσεις. Το ότι η λύση αυτή έχει μεγάλη απήχηση έγκειται στο γεγονός ότι η θέση του τόνου και στην Αρχαία και στην Νέα Ελληνική μοιάζει πολύ. Φαίνεται, δηλαδή, ότι ο παλιός περιοριστικός κανόνας περιορίζει ακόμη τον τόνο της Νέας Ελληνικής, μη επιτρέποντας την τοποθέτησή του σε περισσότερες από τρεις συλλαβές από το τέλος. Κατά την άποψη της Warburton «η οξεία τίθεται στην παραλήγουσα εάν το φωνήεν της λήγουσας ανήκει σε μόρφημα χαρακτηρισμένο ως «Μακρό», αλλιώς τίθεται στην προπαραλήγουσα». Εν συνεχεία ισχύει βραχυτονικός κανόνας που εφαρμόζεται κάτω από τις ίδιες συνθήκες. Σε περιπτώσεις όπως *δάσκαλου* ή και *άνθρωπου*, που είναι τύποι της Δημοτικής, και αυτοί οι τύποι παράγονται από τις ίδιες υποκείμενες αντιπροσωπεύσεις, όπως στην Καθαρεύουσα, αποκλείοντας τον περιοριστικό κανόνα. Παρόλα αυτά ο τόνος κινείται στον τύπο *ανθρώποι*, *δασκάλοι* της Δημοτικής και στις περιπτώσεις αυτές φαίνεται ότι η λύση πρέπει να βρίσκεται στα πλαίσια της συγκεκριμένης μορφολογίας και όχι της αφηρημένης φωνολογίας. Έτσι κατά την I. Warburton («On the boundaries of morphology and phonology: a case study from Modern Greek». *Journal of Linguistics*, (1976), 259-278), οι τονικές μεταβολές της Νέας Ελληνικής δεν λύνονται με την καθιέρωση αφηρημένης μακρότητας στις υποκείμενες αντιπροσωπεύσεις, αλλά με μορφολογικά κριτήρια. Κατά τον σ. θα μπορούσαμε να

δεχθούμε ότι οι ομιλητές της Δημοτικής τείνουν να ελαχιστοποιήσουν την κίνηση του τόνου στο ονοματικό παράδειγμα, κάτι που δεν ισχύει για την Καθαρεύουσα. Ακινήσια του τόνου στο ονοματικό παράδειγμα βρίσκεται και σε άλλες γλώσσες όπως η Ρωσική.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να κάνουμε την εξής παρατήρηση. Όταν ο σ. μιλάει για τη Νέα Ελληνική και μάλιστα πιο συγκεκριμένα για τις Νέες Ελληνικές διαλέκτους, εννοεί την Καθαρεύουσα και την Δημοτική. Μια τέτοια διάκριση βεβαίως δεν ισχύει, διότι η Καθαρεύουσα και η Δημοτική δεν είναι διάλεκτοι της Νέας Ελληνικής αλλά δύο ύφη, δύο μορφές αυτής. Υπό τον όρο διάλεκτοι της Νέας Ελληνικής φέρνει κανείς στο μυαλό του, π.χ., τα βόρεια και νότια ιδιώματα ή τις περιφερειακές διαλέκτους. Εξ άλλου με τα σημερινά δεδομένα, έστω και του 1983 οπότε εξεδόθη το βιβλίο, δεν μπορούμε να μιλούμε πια για Καθαρεύουσα και Δημοτική, αλλά για Κοινή Νέα Ελληνική. Το ότι υπάρχουν διτυπίες όπως *ανθρώπου-άνθρωπου*, *δασκάλου-δάσκαλου* κλπ., αυτό οφείλεται σε αλληλεπίδραση παλαιότερων γλωσσικών μορφών με νεώτερες και θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί στα πλαίσια της υφολογίας και κοινωνιογλωσσολογίας.

Στο 5ο κεφάλαιο ο σ. συζητεί για τις προσωπικές καταλήξεις των θεματικών και αθεμάτων ρημάτων με αναφορά στην Ινδοευρωπαϊκή, την Βεδική και Αβεστική. Κατά την άποψη του C. D. Buck (*The Greek dialects*. Chicago 1955, σ. 119) οι Αττικοί τύποι της Υποτακτικής *φέρης* και *φέρη* εξηγούνται ως αναλογικοί σχηματισμοί από την οριστική, ενώ κατά τον P. Kiparsky («A phonological rule of Greek». *Glotta* 44 (1967) 109-134) ως αποτέλεσμα μεταθέσεως του Πρωτοελληνικού **pherēsi* και **pherēti*. Ο σ. δέχεται την παραδοσιακή λύση επειδή Ομηρικοί τύποι όπως *τίθεις* και *τίθει* είναι οπωσδήποτε αναλογικοί σχηματισμοί με τα θεματι-

κά ρήματα, όπως εξ άλλου φαίνεται και από την Δωρική διάλεκτο. Στη συνέχεια περιγράφεται η αθέματη κλίση των συνηρημένων ρημάτων στην Αιολική σχετικά με την θέση του τόνου. Στην Αιολική το θεματικό φωνήεν συγκόπτεται και ο τόνος μπαίνει στην συλλαβή που προηγείται εκείνης που περιλαμβάνει το θεματικό φωνήεν (*phile + (o)nti*), κυρίως στην Λεσβιακή.

Η διαδialeκτική ποικιλία των αθεμάτων ρημάτων *είμι, είμι, φημί* περιγράφεται με αναγωγή στην Πρωτοελληνική και με την λειτουργία κανόνων που εφαρμόζονται σε κάθε περίπτωση για την παραγωγή των διαφόρων διαλεκτικών τύπων.

Τέλος, ο δασυνόμενος Παρακειμένος, όπως *κέκρυφα, πεφύλαχα*, εμφανίζεται στην Αττική και Ιωνική περίπου τον 5ο αι. στα ρήματα το θέμα των οποίων λήγει σε χειλικό ή υπερωικό, η δε μετοχή του Παρακειμένου, και στην Βεδική και στην Ελληνική, εξηγείται επαρκώς ως αναλογική προέκταση από την μετοχή του Ενεστώτος.

Κλείνοντας στο σημείο αυτό, θα θέλαμε να αναφέρουμε ότι το βιβλίο του Vít Bubeník, παρά την κάποια δυσκολία που συναντά ο αναγνώστης, λόγω της διαρθρώσεως των διαφόρων ενότητων, κυρίως των υποκεφαλαίων, είναι πολύ ενδιαφέρον και αποτελεί απαραίτητο σημείο αναφοράς για όσους μελετούν την Αρχαία Ελληνική σε σχέση με την Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή, την Πρωτοελληνική, αλλά και την Νέα Ελληνική.

Ειρήνη Καλιτζοπούλου-Παπαγεωργίου
Παν/μιο Αθηνών

Brian D. Joseph and Irene Philippaki-Warbuton, 1987, Modern Greek. Croom Helm Descriptive Grammars, Croom Helm, 281 pp.

Το 1987¹ εκδόθηκε το βιβλίο *Modern Greek* των Joseph και Warbuton στη σειρά των περιγραφικών γραμματικών Croom Helm που συντάσσονται με βάση ένα συγκεκριμένο κι εξαντλητικό ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο αυτό πρωτοπαρουσιάστηκε στο περιοδικό *Lingua* το 1977² και προτάθηκε από τους Bernard Comrie και Norval Smith για να χρησιμοποιήσει ως οδηγός στην παραπάνω σειρά, της οποίας στόχος είναι να συμβάλει στη μελέτη των γλωσσικών καθολικών (*Language Universals*). Έχοντας λοιπόν ως κοινό μοντέλο το ερωτηματολόγιο, οι μελετητές καλούνται να κάνουν καθαρά περιγραφικές μελέτες και όχι αναλύσεις στα πλαίσια κάποιου συγκεκριμένου γλωσσολογικού ρεύματος. Χάρη στον

1. Υπενθυμίζουμε στον αναγνώστη ότι δύο χρόνια πριν, το 1985, εκδόθηκε στις εκδόσεις Oxford University Press το βιβλίο του φιλόλογου Peter Mackridge, *The Modern Greek Language. A Descriptive Analysis of Standard Modern Greek*, στο οποίο παραπέμπουν συχνά οι Joseph και Warbuton. Στόχος του συγγραφέα είναι μια περιεκτική μάλλον περιγραφική και λιγότερο ερμηνευτική ανάλυση της κοινής νέας ελληνικής (φωνολογία, σύνταξη, μορφολογία, λεξιλόγιο) βάσει ενός πλούσιου *corpus* ως επί το πλείστον προφορικού αλλά και γραπτού λόγου. Η σπουδαιότητα του έργου αυτού έγκειται, κατά τη γνώμη μας, στη συγκροτημένη παρουσίαση και στην εξαιρετικά πολύτιμη αναφορά σε παλιότερες και κυρίως πρόσφατες μελέτες (γλωσσολογικές, διαλεκτολογικές, κοινωνιογλωσσολογικές) που έχουν γίνει για τα νέα ελληνικά.
2. Comrie B. – Smith N. 1977: «Lingua Descriptive Studies: Questionnaire». *Lingua* 42, σσ. 1-72.

ουδέτερο ως προς τη θεωρία ανάλυσης χαρακτήρα τους, οι περιγραφικές αυτές γραμματικές απευθύνονται όχι μόνο σε γλωσσολόγους που έχουν ως αντικείμενο έρευνας τα γλωσσικά καθολικά αλλά και σε όσους ασχολούνται με την τυπολογία και τη συγκριτική γλωσσολογία. Εφόσον όμως πρωταρχικός στόχος των εμπνευστών της σειράς αυτής, ανεξάρτητα από το ευρύτερο γλωσσολογικό της ενδιαφέρον, είναι η συμβολή της στη θεωρία των καθολικών κρίνουμε σκόπιμο για την ενημέρωση του αναγνώστη να αναφερθούμε σύντομα στη θεωρία αυτή που συνδέεται εξάλλου στενά με την τυπολογία των γλωσσών³.

Ο Β. Comrie στο βιβλίο του *Language Universals and Linguistic Typology*⁴ διακρίνει δύο μεθοδολογικές προσεγγίσεις της έρευνας των γλωσσικών καθολικών που αντιπροσωπεύονται από τον Chomsky και τον Greenberg και που διαφοροποιούνται ως προς τρία κριτήρια: το υλικό βάσει του οποίου γίνονται οι παρατηρήσεις, το επίπεδο ανάλυσης (βαθείες// επιφανειακές δομές) και τους τρόπους με τους οποίους εξηγείται η ύπαρξη των γλωσσικών καθολικών. Έτσι ο Chomsky και οι οπαδοί του ερευνούν τα γλωσσικά καθολικά έχοντας ως βάση μια μόνο γλώσσα⁵ —την αγγλική— και μελετών-

τας κυρίως τις βαθιές δομές. Η μόνη εξήγηση που προτείνουν για την ύπαρξη των καθολικών είναι ο έμφυτος χαρακτήρας τους (innateness). Ο Greenberg, από την άλλη μεριά, πιστεύει ότι για τον καθορισμό των καθολικών πρέπει ο γλωσσολόγος να αντλήσει το υλικό του από πολλές και αντιπροσωπευτικές γλώσσες και να δώσει περισσότερο βάρος στις επιφανειακές δομές που είναι λιγότερο αφηρημένες. Ισχυρίζεται ότι ο έμφυτος χαρακτήρας των καθολικών δεν είναι ούτε πραγματική εξήγησή τους ούτε υπόθεση που μπορεί να ελεγχθεί. Γι' αυτό προτείνει μια σειρά ερμηνειών παίρνοντας υπόψη του ψυχολογικούς, λειτουργικούς και πραγματολογικούς παράγοντες. Η παραπάνω παρουσίαση, αν και μάλλον σχηματική, μπορεί να βοηθήσει τον αναγνώστη να καταλάβει τους λόγους που οδήγησαν στην έκδοση των περιγραφικών γραμματικών Groom Helm. Οι εμπνευστές της ανήκουν στην ομάδα του Greenberg και συνεπώς ο μόνος, κατά τη γνώμη τους, τρόπος προσέγγισης των καθολικών είναι η συστηματική περιγραφή ενός μεγάλου κι αντιπροσωπευτικού φάσματος γλωσσών.

Επανερχόμενοι στην περιγραφική γραμματική των νέων ελληνικών και πριν προχωρήσουμε στη λεπτομερή παρουσίασή της, θα θέλαμε να κάνουμε τρεις προκαταρκτικές παρατηρήσεις που αφορούν το βιβλίο στο σύνολό του:

1. Η περιγραφή (συντακτική, μορφολογική, φωνολογική, λεξικολογική) των νέων ελληνικών γίνεται με βάση τη γενική αρχή του ερωτηματολογίου σύμφωνα με την οποία πρώτα εντοπίζεται μια κατηγορία (λειτουργία) κι έπειτα δίνονται οι τρόποι έκφρασής της (μορφή) στη δεδομένη γλώσσα.

2. Οι συγγραφείς, λαμπροί γλωσσολό-

3. Τα γλωσσικά καθολικά αφορούν εκείνες τις ιδιότητες των επιμέρους γλωσσών που είναι καθολικές, δηλαδή κοινές σε όλες τις ανθρώπινες γλώσσες. Η τυπολογία των γλωσσών δεν ενδιαφέρεται για τις κοινές ιδιότητες των γλωσσών, αλλά για τις διαφορές τους. Με βάση αυτές τις διαφορές οι γλώσσες κατατάσσονται σε διαφορετικούς «τύπους».

4. Comrie B. 1981: *Language Universals and Linguistic Typology*. Basil Blackwell, 252 σσ.

5. Σχετικά με αυτή την άποψη θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην τελευταία φάση της θεωρίας (Government and Binding: 1982)

έχουν ληφθεί υπόψη και δεδομένα μερικών άλλων γλωσσών.

γοι τόσο για τη γενικότερη ερευνητική τους δραστηριότητα όσο και για τη σπουδή (διαχρονική και συγχρονική) φαινομένων των ελληνικών, ακολουθούν πιστά το ερωτηματολόγιο. Απαντούν σ' όλες ανεξαιρέτως τις ερωτήσεις και αν μια κατηγορία δεν υπάρχει στα ελληνικά είναι υποχρεωμένοι να το πουν στην απάντηση της σχετικής ερώτησης. Μ' αυτό τον τρόπο η περιγραφή είναι συστηματική, σαφής και πλήρης.

3. Κύριο μέλημα των συγγραφέων είναι η λεπτομερής περιγραφή και λιγότερο η ερμηνεία. Όπου όμως γίνονται, η ανάλυση και τα σχόλιά τους είναι πολύτιμα.

Το βιβλίο χωρίζεται στα ακόλουθα πέντε κεφάλαια:

- I. Σύνταξη (σελ. 3-121)
- II. Μορφολογία (σελ. 122-229)
- III. Φωνολογία (σελ. 230-254)
- IV. Ιδεόφωνα, επιφωνήματα και άλλοι τύποι εκφρασιακής φωνολογίας (σελ. 255-261)
- V. Λεξικό (σελ. 262-277).

I. Σύνταξη

Το κεφάλαιο της σύνταξης διακρίνεται σε 16 υποκεφάλαια. Ακολουθώντας το ερωτηματολόγιο και τη βασική αρχή που το διέπει, οι συγγραφείς μετά τον προσδιορισμό των γενικών κατηγοριών εξετάζουν πώς εκφράζονται αυτές οι κατηγορίες στα νέα ελληνικά.

Αρχίζουν με γενικές ερωτήσεις που αφορούν τα είδη των προτάσεων (διάκριση ευθύ και πλάγιου λόγου, ερωτηματικές προτάσεις, προτάσεις προσταγής, επιφωνηματικές, δευτερεύουσες κτλ.) και η περιγραφή τους είναι συστηματική και λεπτομερής. Επισημαίνουν ορισμένες συντακτικές ιδιαιτερότητες των ελληνικών και μολονότι οι παρατηρήσεις τους συνοδεύονται σπάνια από ερμηνευτικά σχόλια είναι ενδιαφέρουσες και μπορούν ν' αποτελέσουν αφετηρία γενικότερων

συντακτικών παρατηρήσεων πάνω στα ελληνικά.

Έτσι όσον αφορά τις ερωτηματικές προτάσεις και πιο συγκεκριμένα τους όρους της ΟΦ που μπορούν να τεθούν υπό ερώτηση (σελ. 7) η παρατήρησή τους σχετικά με τη συμπεριφορά της γενικής κτητικής ως προς αυτό το θέμα μπορεί να ενταχθεί στα πλαίσια ενός ευρύτερου προβληματισμού πάνω στην ιδιαίτερη συντακτική λειτουργία της.

Θα θέλαμε επίσης να σταθούμε στη διαφοροποίηση που γίνεται μεταξύ των αόριστων και των οριστικών (indefinite/-/definite) αντικειμένων των μεταβατικών ρημάτων ως προς τη δυνατότητα απαλοιφής τους. Έτσι πολύ σωστά παρατηρείται ότι στην ερώτηση

(1) Διαβάζεις πολλά βιβλία;

αντιστοιχεί η απάντηση

(1') Διαβάζω/Δε διαβάζω

στην οποία είναι δυνατό να γίνει απαλοιφή του αόριστου αντικειμένου⁶.

Αντίθετα στην απάντηση της ερώτησης

(2) Έβαλες το βιβλίο στο τραπέζι;

(2') Το έβαλα/*έβαλα

λόγω του οριστικού χαρακτήρα του το αντικείμενο δεν απαλείφεται αλλά υποχρεωτικά αντικαθίσταται από το κλιτικό «το». Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση που έχει σχέση με την ανα-

6. Πιστεύουμε ότι το αντικείμενο απαλείφεται στην απάντηση μόνο όταν είναι αόριστο και [-ειδικό] (non specific) όπως στο παράδειγμα (1). Αντίθετα σε μια ερώτηση όπως:

Διάβασες πολλά βιβλία το καλοκαίρι;
Διάβασα μερικά/Δε διάβασα κανένα,

όπου λόγω του κατηγορήματος το αντικείμενο είναι μεν αόριστο αλλά [+ειδικό], στην απάντηση είναι σχεδόν απαραίτητο, κατά τη γνώμη μας, να έχουμε ένα ποσοτικό προσδιοριστικό στοιχείο που να αναφέρεται στο αόριστο αλλά [+ειδικό] αντικείμενο.

φορά (anaphora), τη σχέση αναφοράς (reference) και τον ονοματικό προσδιορισμό.

Από το υποκεφάλαιο όπου θίγονται προβλήματα της καθ' υπόταξη σύνδεσης των προτάσεων μας φάνηκε ενδιαφέρουσα η παρουσίαση των αναφορικών προτάσεων. Διακρίνονται δύο τύποι αναφορικοποίησης που χαρακτηρίζονται αντίστοιχα από δύο διακεκριμένες μορφολογικά αλλά και συντακτικά αναφορικές αντωνυμίες τις «που» και «οποίος». Οι συγγραφείς δεν αρκούνται σε μια απλή περιγραφή αλλά προσπαθούν να προσδιορίσουν τα συντακτικά χαρακτηριστικά αυτών των δύο αντωνυμιών, που έχουν αποτελέσει το αντικείμενο πολλών πρόσφατων γλωσσολογικών και κοινωνιογλωσσολογικών μελετών, με βασικό κριτήριο τη δυνατότητα ή μη συνεμφάνισης μιας προσωπικής αντωνυμίας αναφερόμενης στον αναφορικοποιημένο όρο. Έτσι πολύ σωστά παρατηρείται ότι όταν ένας όρος αναφορικοποιείται από το «οποίος» είναι πολύ σπάνιο να έχουμε μια προσωπική αντωνυμία που ν' αναφέρεται στον αναφορικοποιημένο όρο. Όταν η αναφορικοποίηση γίνεται με το «που», είναι δυνατή αλλά εξαρτάται από τη συντακτική λειτουργία του αναφορικοποιημένου όρου. Είναι σπάνια όταν ο όρος είναι υποκείμενο, συνήθης αλλά όχι υποχρεωτική όταν είναι άμεσο αντικείμενο, σχεδόν υποχρεωτική όταν είναι έμμεσο αντικείμενο. Υπογραμμίζεται η υποχρεωτική εμφάνιση της αντωνυμίας όταν αναφορικοποιείται γενική κτητική ή προθετικό συμπλήρωμα σε περίπτωση όπου η πρόθεση μένει χωρίς συμπλήρωμα στην πρόταση. Η αντωνυμία αποκλείεται όταν ο αναφορικοποιημένος όρος είναι μια απλή αιτιατική χρόνου ή κατηγορούμενο. Γενικά, μολονότι μερικά παραδείγματα δε μας φαίνονται απόλυτα αποδεκτά (77ε, 77f, 77h, 87), πιστεύουμε ότι πρόκειται για μια συγκροτημένη παρουσίαση του προβληματισμού πάνω

στις αναφορικές προτάσεις.

Στο δεύτερο υποκεφάλαιο γίνεται λόγος για την εσωτερική δομή της πρότασης (προτάσεις με συνδετικό ρήμα κλπ.) για τις επιθετικές, επιρρηματικές, προθετικές και ονοματικές φράσεις. Πριν τελειώσουν την εξέταση των ΡΦ επισημαίνουν δύο περιπτώσεις ΟΦ που επιλέγονται από το ρήμα κι αποτελούν στενό συμπλήρωμά του λόγω των ιδιουσυστατων σημασιολογικών χαρακτηριστικών του. Πρόκειται για δομές όπως

(19α) Σπουδάζω *γιατρός*.

(19β) Ο Γιάννης μαθαίνει *υδραυλικός* στις οποίες ΟΦ αυτού του τύπου είναι υποχρεωτικές μόνο όταν τα παραπάνω ρήματα δεν είναι μεταβατικά.

Η δεύτερη περίπτωση αφορά τις χαρακτηριστικές ΟΦ που μορφολογικά δηλώνονται είτε από μια γενική είτε από μια ΠΦ για+αιτ. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι όχι μόνο η γενική αλλά και η ΠΦ αποτελεί στενό συμπλήρωμα του ρήματος. Μολονότι συμφωνούμε απόλυτα με την άποψη των συγγραφέων ως προς τη συντακτική υπόσταση τόσο των χαρακτηριστικών ΟΦ όσο και του έμμεσου αντικειμένου (βλ. σελ. 37), το παράδειγμα (21) δε μας φαίνεται αποδεκτό:

(21) Ο Γιάννης μου έψησε καφέ για μένα.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι και τα έμμεσα αντικείμενα και οι χαρακτηριστικές ΟΦ αποτελούν στενά συμπλήρωμα του ρήματος είτε εκφράζονται με απλή γενική είτε με ΠΦ κι ότι συνεπώς σ' αυτή την περίπτωση η ΠΦ (σε/για+αιτ.) δεν είναι επιρρηματικός προσδιορισμός.

Η ΕΦ ορίζεται ως το σύνολο των στοιχείων που οργανώνονται γύρω από ένα επίθετο που με τη σειρά του ορίζεται με βάση λειτουργικά και μορφοσυντακτικά κριτήρια. Όσον αφορά τον προσδιορισμό του επιθέτου από επιτακτικά προθήματα θα έπρεπε ίσως να προσθέσουμε τους επιθετικούς σχηματισμούς με

το επιτακτικό πρόθημα «όλο-» (ολόασπρος). Ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις γίνονται πάνω στην ΠΦ και την πρόθεση, που ορίζονται επίσης με βάση λειτουργικά και μορφοσυντακτικά κριτήρια. Και σ' αυτό το σημείο θα θέλαμε να κάνουμε μια παρατήρηση σχετικά με τα παραδείγματα των συγγραφέων. Πρόκειται για τα παραδείγματα (52d, (52e), (53) (σελ. 48) που συνδέονται στενά με τις αναφορικές προτάσεις και που κατά τη γνώμη μας δεν είναι αποδεκτά. Το υποκεφάλαιο αυτό τελειώνει με την εξέταση της ΟΦ που ορίζεται με βάση την παρουσία του οριστικού ή αόριστου άρθρου και τις συντακτικές λειτουργίες της (υποκείμενο//αντικείμενο ρήματος ή προθέσεως). Διακρίνονται δέκα τύποι προσδιοριστικών στοιχείων της ΟΦ (επίθετα, αναφορικές προτάσεις, κτητικά, άρθρα, δεικτικά, ποσοτικά, κλπ.). Η περιγραφή της ΟΦ γίνεται με τρόπο συστηματικό και μπορεί ν' αποτελέσει τη βάση για μια ευρύτερη μελέτη της στα νέα ελληνικά⁷.

Στο υποκεφάλαιο που αφορά την παρατακτική σύνδεση οι συγγραφείς εξετάζουν διαδοχικά τη σύνδεση μεταξύ προτάσεων, μεταξύ μειζόνων συντακτικών κατηγοριών καθώς και τα βασικότερα χαρακτηριστικά αυτής της σύνδεσης. Ενδιαφέρον μας φαίνεται ο παραλληλισμός που γίνεται ανάμεσα στο «και» και το «με» της συνοδείας σε παραδείγματα όπως

Ο Γιάννης και η Μαρία χόρεψαν.
Ο Γιάννης με τη Μαρία χόρεψαν/
*χόρεψε.

Σ' αυτή την περίπτωση είναι πολύ πιθανό το «με» να λειτουργεί ως σύνδεσμος και

να συνδέει παρατακτικά τους δύο όρους Γιάννης-Μαρία οι οποίοι αποτελούν το υποκείμενο της δομής. Έτσι μόνο μπορεί να εξηγηθεί ο πληθυντικός του ρήματος. Αυτή η άποψη έχει διατυπωθεί από τους Καζάζη και Πενθερουδάκη (1984) στο άρθρο τους «Syntactic convergence: Modern Greek και and με», *Journal of Modern Greek Studies* 2, pp. 241-246.

Η άρνηση είναι αναμφισβήτητα ένα από τα καλύτερα υποκεφάλαια της σύνταξης. Αρχίζοντας οι συγγραφείς διακρίνουν την άρνηση που αφορά ολόκληρη την πρόταση και την άρνηση που αφορά τις διάφορες συντακτικές κατηγορίες. Περιγράφουν λεπτομερώς τις χρήσεις των μορίων «δε(ν)» - «μη(ν)» και προτείνουν μια σύγκριση μεταξύ των δύο σύμφωνα με την περιβαλλοντική κατανομή τους. Συνεχίζουν με τις χρήσεις των «όχι» - «ούτε» και τελειώνουν το μέρος που αναφέρεται στην προτασιακή άρνηση με μια σύντομη παρουσίαση των επιπτώσεών της πάνω σε λεξικές κατηγορίες όπως «κάτι, κάποιος, κάποτε κλπ.». Τέλος οι συγγραφείς επιμένουν σε τέσσερα σημεία: στην άρνηση που αφορά τις διάφορες κατηγορίες, στην πολλαπλή άρνηση μιας πρότασης, στην παρατακτική σύνδεση των αρνητικών προτάσεων και σε φαινόμενα όπου η άρνηση του ρήματος της κύριας πρότασης ενεργεί στο ρήμα της δευτερεύουσας, π.χ.:

Μου φαίνεται ότι ο Γιάννης δεν έφυγε.
Δε μου φαίνεται ότι ο Γιάννης έφυγε.

Χάρη στη συγκροτημένη περιγραφή, στις εύστοχες παρατηρήσεις και δεδομένης της γενικότερης σπουδαιότητας του φαινομένου της άρνησης, νομίζουμε ότι η παραπάνω παρουσίαση μπορεί να είναι χρήσιμη για τη μελέτη πολλών φαινομένων της ελληνικής (ονοματικός προσδιορισμός, ΡΦ, θεματοποίηση κλπ.).

Τα τρία υποκεφάλαια που ακολου-

7. Η Μ. Σταύρου-Σηφάκη έχει μελετήσει εν μέρει το θέμα στην αδημοσίευτη διατριβή της: Σταύρου Μ. 1983, *Aspects of the structure of the noun phrase in Modern Greek*. London University.

θούν αφορούν την αναφορά⁸, την αυτοπάθεια, την αλληλοπάθεια και τους τρόπους έκφρασής τους. Οι συγγραφείς διακρίνουν τρεις τρόπους έκφρασης της αναφοράς στα νέα ελληνικά: την απαλοιφή, τη χρήση προσωπικών αντωνυμιών και τη χρήση αυτοπαθών τύπων. Οι παρατηρήσεις γίνονται σύμφωνα με τη συντακτική λειτουργία της ΟΦ που υπόκειται στη διαδικασία της αναφοράς. Όταν εξετάζουν τη συμπεριφορά των άμεσων αντικειμένων σχετικά με το φαινόμενο της αναφοράς, υπογραμμίζουν πολύ σωστά, ότι η απαλοιφή τους μπορεί ν' αποτελέσει τρόπο αναφοράς μόνο όταν είναι αόριστα και [-ειδικά]. Αυτή η παρατήρηση συνδέεται με ανάλογες παρατηρήσεις που έγιναν στο 1ο υποκεφάλαιο (σελ. 3, παρ. 1,1' και σημ.) κι αφορά το γενικότερο προβληματισμό πάνω στον ονοματικό προσδιορισμό. Τέλος, τονίζεται ότι οι σχέσεις αναφοράς είναι δυνατό να εκφραστούν όχι μόνο γραμματικά αλλά και λεξικά με τη χρήση των «ο πρώτος... ο δεύτερος», «ο μεν... ο δε» κτλ.

Όσον αφορά την αυτοπάθεια και την αλληλοπάθεια οι συγγραφείς μετά τη διάκριση των τρόπων έκφρασής τους στα νέα ελληνικά (με μεσοπαθητικά ρήματα, με τα αντίστοιχα προθήματα «αυτο-» «αλληλο-», με τις αυτοπαθείς αντωνυμίες και περιφραστικά με τη χρήση του «ο ένας τον άλλο») συγκρίνουν καθένα από τους παραπάνω τρόπους και κάνουν μια πολύ ικανοποιητική παρουσίαση των παραπάνω φαινομένων.

Στο υποκεφάλαιο όπου θίγονται προβλήματα σχετικά με τη σύγκριση⁹ και

τους τρόπους έκφρασής της, ενώ είμαστε σύμφωνοι με τη γενική παρουσίαση δε νομίζουμε ότι ισχύει η παρατήρηση σχετικά με τη δυνατότητα αντικατάστασης του «από» από το «παρά» σε δομές όπως (σελ. 89):

(4) Ο Γιάννης είναι πιο έξυπνος παρά το Νίκο.

Για μας το παραπάνω παράδειγμα δεν είναι αποδεκτό. Το ίδιο περίεργο μας φαίνεται κι ένα άλλο που δίνεται στο επόμενο υποκεφάλαιο και που εντάσσεται στις ομοιωματικές δομές (equatives) (σελ. 94):

(7) Ο Γιάννης είναι ψηλός όπως το Νίκο.

Οι κτητικές δομές νομίζουμε ότι εξετάζονται λίγο βιαστικά. Οι συγγραφείς αρκούνται στην απλή απαρίθμησή τους ενώ νομίζουμε ότι θα έπρεπε να επιμείνουν περισσότερο στις δομές με το «έχω» και το «είμαι». Η σύγκριση μεταξύ των δομών θα επέτρεπε να γίνουν παρατηρήσεις σχετικά με τη συντακτική υπόσταση των δύο ρημάτων που έχουν, κατά τη γνώμη μας, ευρύτερο γλωσσολογικό ενδιαφέρον. Από τα επόμενα κεφάλαια της σύνταξης ξεχωρίζουμε αυτά που αναφέρονται στην έμφαση και στη θεματοποίηση πρώτον διότι πρόκειται για φαινόμενα των ελληνικών που έχουν, απ' ό,τι ξέρουμε, πολύ λίγο εξερευνηθεί και δεύτερον διότι, γι' αυτόν ακριβώς το λόγο πιστεύουμε ότι η εμπεριστατωμένη περιγραφή τους από τους συγγραφείς μπορεί ν' αποτελέσει τη βάση για την περαιτέρω μελέτη τους.

Έτσι στο 11ο υποκεφάλαιο εξετάζουν πώς εκφράζεται η έμφαση αφενός μεν, στα πλαίσια της πρότασης αφετέρου δε, στα πλαίσια ενός μόνο όρου. Η έμφαση

8. Με τον όρο «αναφορά» αποδίδουμε τον αγγλικό όρο *anaphora*. Ο ίδιος όρος έχει χρησιμοποιηθεί κι ως απόδοση του αγγλικού *reference*.

9. Οι συγκριτικές δομές των ΝΕ έχουν εξεταστεί από τη Δ. Μαρκοπούλου-Χειλά στη διατριβή της: *Τα συγκριτικά της ΝΕ: συν-*

τακτική ανάλυση του συγκριτικού βαθμού των επιθέτων και επιρρημάτων, 1986, Αθήνα.

ση που αφορά όλο το περιεχόμενο της πρότασης διακρίνεται σε δύο είδη ανάλογα με τη δήλωση ή μη αντιδιαστολής. Όταν η έμφαση χαρακτηρίζει μόνο ένα όρο, δηλώνει έκπληξη, θαυμασμό ή αντίθεση και συνδέεται με την εστία (focus) της πρότασης (νέο μέρος της πληροφορίας). Συνεχίζουν με τη λεπτομερή περιγραφή όλων των δυνατοτήτων ως προς τους εκφραστικούς τρόπους της έμφασης και ως προς τους όρους που μπορεί να χαρακτηρίσει στα ελληνικά. Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον διαβάσαμε τις παρατηρήσεις που γίνονται σχετικά με τη μετακίνηση ενός όρου με σκοπό τον εμφατικό χαρακτηρισμό του. Μετά από μια σύντομη αναφορά στις τρεις επικρατέστερες απόψεις για τη σειρά των όρων στα ελληνικά (Greenberg: SVO, Warburton: VSO, Hopps: SVO ή VSO)¹⁰ καταλήγουν στα εξής συμπεράσματα:

1. Ο όρος που βρίσκεται στο τέλος της πρότασης (τρίτη θέση) μπορεί να συνδέεται με το ρόλο του θέματος (γνωστό μέρος της πληροφορίας) ή της εστίας (με εμφατικό τόνο).

2. Το υποκείμενο, όταν είναι στην αρχή της πρότασης, μπορεί ν' αντιστοιχεί στο θέμα ή την εστία, μολονότι η πρώτη περίπτωση είναι πιθανότερη. Στο γραπτό λόγο ελλείπει προσωδιακού μαρκαρίσματος, όταν βρίσκεται στην αρχή αντιστοιχεί στο θέμα, όταν βρίσκεται στο τέλος αντιστοιχεί στην εστία.

3. Το άμεσο αντικείμενο που μετακινείται στην αρχή ή στο τέλος της πρότασης για να είναι θέμα πρέπει υποχρεωτι-

κά η αντίστοιχέ του κλιτική αντωνυμία να συνοδεύει το ρήμα.

4. Αν το άμεσο αντικείμενο ή το έμμεσο σε γενική μετακινηθεί στο τέλος της πρότασης, αντιστοιχεί στην εστία (με εμφατικό τόνο). Αντίθετα το εμπρόθετο έμμεσο αντικείμενο μπορεί να μετακινηθεί στην αρχή ή στο τέλος της πρότασης και ν' αντιστοιχεί στο θέμα ή την εστία ανάλογα με τα συμφραζόμενα. Συμπεριφέρεται δηλαδή σαν τους επιρρηματικούς προσδιορισμούς. Την τελευταία παρατήρηση θα έπρεπε ίσως να συμπληρώσουμε λέγοντας ότι το έμμεσο αντικείμενο σε γενική, στην αρχή ή στο τέλος της πρότασης, για να είναι θέμα πρέπει υποχρεωτικά το ρήμα να συνοδεύεται από το αντίστοιχό του κλιτικό.

Του Γιάννη του έδωσα ένα βιβλίο.

Του έδωσα ένα βιβλίο του Γιάννη.

Ένα βιβλίο του έδωσα του Γιάννη.

Τέλος και σ' αυτό το κεφάλαιο δίνονται παραδείγματα που δεν είναι, κατά τη γνώμη μας αποδεκτά π.χ.

(56β) Στενοχωρήθηκα ο Γιάννης επειδή άφησε τη Μαρία.

Το θέμα της πρότασης (topic/theme) δεν είναι φορέας τόνου, αποτελεί κατά κανόνα το γνωστό μέρος της πληροφορίας σε αντίθεση με την έμφαση που, όπως είδαμε, συνδέεται με εμφατικό τόνο κι αποτελεί το νέο μέρος της πληροφορίας (εστία). Μελετούν τους τρόπους με τους οποίους επιτυγχάνεται η θεματοποίηση και καταλήγουν στα εξής συμπεράσματα:

(i) Οι ΟΦ υποκείμενα αντιστοιχούν συνηθέστερα στο θέμα απ' ό,τι οι ΟΦ αντικείμενα.

(ii) Όσο πιο προσδιορισμένη και ειδική είναι μια ΟΦ τόσο είναι πιθανότερο ν' αντιστοιχεί στο θέμα της πρότασης. Έτσι πολύ εύστοχα παρατηρούν ότι το «κανείς» ως αόριστο και μη ειδικό δεν συνδέεται ποτέ με το θέμα της πρότασης. Σ' αυτό το σημείο θα επανέλθουμε στο

10. Σ' αυτές τις απόψεις θα θέλαμε να προσθέσουμε και την άποψη του G. Drachman που διατυπώνεται στο δημοσίευτο άρθρο του *Language Universals: the two approaches*, 1985, γραμμένο με βάση μια ανακοίνωση του γλωσσολόγου στην Αθήνα (15th Meeting of the Societas Linguistica Europaea on 8 September 1982).

επόμενο κεφάλαιο.

Τελειώνοντας την κριτική παρουσίαση της σύνταξης συνοψίζουμε τις εντυπώσεις μας με τα ακόλουθα: παρά την έλλειψη ερμηνευτικών σχολίων και τους περιορισμούς που επιβάλλονται από την πιστή ακολουθία του ερωτηματολογίου, πιστεύουμε ότι στο σύνολό της η σύνταξη είναι ένα σημαντικό και πολύ ενδιαφέρον κεφάλαιο του βιβλίου. Ιδιαίτερα όσον αφορά τα φαινόμενα της άρνησης, της αναφοράς, της έμφασης και της θεματοποίησης οι συγγραφείς κάνουν λεπτομερή ανάλυση κι εύστοχες παρατηρήσεις.

Παράλληλα όμως μας έκανε εντύπωση αφενός μεν, ο σχετικώς μεγάλος αριθμός παραδειγμάτων που κατά τη γνώμη μας αλλά και κατά τη γνώμη άλλων φυσικών ομιλητών δεν είναι αποδεκτά αφετέρου δε, η παράλειψη —όχι μόνο στο κεφάλαιο της σύνταξης— αναφοράς σε σημαντικές γλωσσολογικές εργασίες που αφορούν τα νέα ελληνικά κι από τις οποίες παραθέτουμε μόνο μερικές σ' αυτό το βιβλιοκριτικό άρθρο. Πιστεύουμε ότι η εξαντλητική παράθεση των εργασιών αυτών επιβάλλεται από τον ίδιο το χαρακτήρα του βιβλίου των Joseph και Warburton.

II. Μορφολογία

Το κεφάλαιο της μορφολογίας υποδιαιρείται σε δύο μέρη: στην κλίση (Inflection) και στο παραγωγικό (Derivational Morphology).

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση του πρώτου μέρους του κεφαλαίου αυτού, θα θέλαμε να κάνουμε μια παρατήρηση που αφορά το περιεχόμενο που δίνουν οι συγγραφείς στον όρο «μορφολογία» ακολουθώντας φυσικά το ερωτηματολόγιο. Παρατηρήσαμε, με μεγάλη έκπληξη, ότι στο κεφάλαιο που αφορά τη μορφολογία των ΝΕ επισημαίνονται κι εξετάζονται φαινόμενα καθαρά συντα-

κτικά. Αναφέρουμε εντελώς ενδεικτικά τον προβληματισμό για τη γενική, την υποτακτική, και τη διάθεση του ρήματος. Πιστεύουμε ότι θα ήταν καλό να εξηγηθεί κάπως η επιλογή αυτή τουλάχιστον στα πλαίσια του εισαγωγικού σημειώματος.

Το πρώτο μέρος της μορφολογίας —η κλίση— περιλαμβάνει 8 υποκεφάλαια, που αφορούν τη μορφολογία του ονόματος, των αντωνυμιών, του ρήματος, του επιθέτου, των προθέσεων, των αριθμητικών (ποσοτικών προσδιοριστικών στοιχείων), του επιρρήματος και των κλιτικών.

Στο πρώτο υποκεφάλαιο οι δύο μελετητές εξετάζουν πώς εκφράζονται μορφολογικά οι διάφορες σημασιο-συντακτικές λειτουργίες της ΟΦ. Έτσι αναφέρεται ότι στα ελληνικά οι παραπάνω λειτουργίες εκφράζονται από τις καταλήξεις της κεφαλής της ΟΦ, τα άρθρα, τη σειρά των όρων της πρότασης σε συνδυασμό με τον επιτονισμό της και τις προθέσεις που δηλώνουν διάφορες σημασιο-συντακτικές λειτουργίες (έμμεσο αντικείμενο, επιρρηματικούς προσδιορισμούς). Μετά τις γενικές αυτές παρατηρήσεις περιγράφουν λεπτομερέστατα όλους τους δυνατούς τρόπους μορφολογικής έκφρασης κάθε επιμέρους σημασιο-συντακτικής λειτουργίας. Παρά το λεπτομερή χαρακτήρα της περιγραφής πιστεύουμε ότι οι συγγραφείς θα έπρεπε να επιμείνουν περισσότερο σε ορισμένα σημεία είτε προτείνοντας κάποια ανάλυση είτε παραπέμποντας σε εργασίες που τα αφορούν. Έτσι σχετικά με το συμπλήρωμα δομών με συνδετικό ρήμα όπως (σελ. 27):

- (20α) Αυτός είναι *άνθρωπος*.
- (20β) Αυτός είναι *ο Γιάννης*.
- (20c) Αυτός είναι *στρατιώτης*,

και σχετικά με το συμπλήρωμα επιθέτων όπως (σελ. 128):

- (23α) Το δωμάτιο ήταν γεμάτο (*από/με*) *λουλούδια*,

θα ήταν, κατά τη γνώμη μας, καλό να δοθούν ορισμένα σχόλια που εντάσσονται στον ευρύτερο προβληματισμό — συντακτικό κι όχι μορφολογικό κατά τη γνώμη μας— πάνω στην ΟΦ και να γίνει παραπομπή στις εργασίες της Σ. Μαρμαρίδου-Πρωτοπαπά¹¹ και της Μ. Σηφάκη-Σταύρου¹² αντίστοιχα.

Εύστοχες παρατηρήσεις γίνονται σχετικά με τη μορφολογική έκφραση των συμπληρωμάτων ονομάτων ρηματικού χαρακτήρα. Αν και είμαστε σύμφωνοι ως προς την αντιγραμματικότητα του παραδείγματος

(32α) *το πλύσιμο του Γιάννη των ρούχων,

πιστεύουμε ότι είναι δυνατό να έχουμε δύο συνεχόμενες γενικές (υποκειμενική, αντικειμενική) αν η ρηματική ΟΦ έχει στατικό χαρακτήρα. Αντίθετα αυτό είναι αδύνατο αν η ρηματική ΟΦ έχει δυναμικό χαρακτήρα π.χ.:

[+στατ.] Η λύση του προβλήματος του Γιάννη βρίσκεται πάνω στο γραφείο μου.

[+δυναμ.] Οι μαθητές παρακολούθησαν με ενδιαφέρον τη λύση του προβλήματος από τον καθηγητή.

Θα ήταν επίσης ενδιαφέρον να σχολιαστούν δομές όπως

(35β) μαλλί προβάτου/από πρόβατο (σελ. 131)

(44β) ένα κομμάτι τυρί/τυριού (σελ. 133).

Τέλος σχετικά με την επιρρηματική χρήση του «σπίτι» σε παραδείγματα όπως:

(77α) Είμαστε σπίτι τώρα (σελ. 146).

(77β) Γυρίσαμε σπίτι τώρα,

θα θέλαμε να πούμε ότι αυτού του είδους η δομή είναι παραγωγικότερη στα νέα ελληνικά και δεν περιορίζεται μόνο στο «σπίτι». Μάλιστα, παραδείγματα όπως:

Είναι φυλακή (φυλακισμένος)

Είναι στη φυλακή (φυλακισμένος ή επισκέπτης),

μας φαίνονται ιδιαίτερα ενδιαφέροντα διότι δείχνουν ότι οι δύο δομές δεν είναι σημασιολογικά ισοδύναμες· πράγμα το οποίο δε φαίνεται στα 77α και 77β.

Συνεχίζοντας την περιγραφή οι συγγραφείς εξετάζουν πολύ σύντομα τις κατηγορίες του αριθμού, του γένους, της οριστικότητας (definiteness), αοριστίας (indefiniteness), ειδικότητας και μη (specificity/non specificity) της ΟΦ και τους τρόπους έκφρασής τους στα ελληνικά. Η παρουσίαση των παραπάνω θεμάτων δεν είναι, κατά τη γνώμη μας, απόλυτα ικανοποιητική, αν λάβουμε υπόψη μας τη σπουδαιότητά τους όχι μόνο για τη μελέτη της ΟΦ αλλά και της πρότασης γενικότερα στα ελληνικά. Αναφέρουμε ενδεικτικά την απάντηση των συγγραφέων σχετικά με τη μορφολογική έκφραση της γενικότητας (genericness). Αρκούνται να πουν ότι η γενικότητα δε μαρκάρεται από την κλίση των ονομάτων και δεν αναφέρουν ότι το οριστικό άρθρο στα ελληνικά, αντίθετα από τα αγγλικά παραδείγματος χάρη, μπορεί να είναι δείκτης γενικότητας. Τέλος νομίζουμε ότι το παράδειγμα

(97β) Έχω κανένα καλό βιβλίο για σένα,

11. Μαρμαρίδου-Πρωτοπαπά Σ. 1982: «Δείκτες αναφοράς στη νεοελληνική ΟΦ», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* (Πρακτικά της 3ης ετήσιας συνάντησης του τμήματος γλωσσολογίας), Θεσσαλονίκη, σελ. 177-192.

12. Σηφάκη-Σταύρου Μ. 1981: «Μεριστικές και ψευδομεριστικές ΟΦ στη νέα ελληνική», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, (Πρακτικά της 2ης ετήσιας συνάντησης του τμήματος γλωσσολογίας), Θεσσαλονίκη, σελ. 79-112.

δεν είναι αποδεκτό.

Στο επόμενο υποκεφάλαιο οι συγγραφείς εξετάζουν τη μορφολογία των προσωπικών, αυτοπαθών, αλληλοπαθών, δεικτικών, ερωτηματικών κι αναφορικών αντωνυμιών και κάνουν εύστοχες παρατηρήσεις. Έστι υπογραμμίζουμε την πολύ σωστή —αλλά συντακτική— παρατήρησή τους για τις ελεύθερες προσωπικές αντωνυμίες των οποίων η εμφάνιση, επειδή είναι προαιρετική, συνδέεται στενά με την έκφραση έμφασης ή αντίθεσης (αντιδιαστολής) π.χ.:

Αυτός έτρεχε.

Εγώ είμαι εκείνος που θέλουν.

Επίσης σχετικά με τη διάκριση που γίνεται ανάμεσα στις αόριστες + μη ειδικές και στις αόριστες ειδικές αντωνυμίες, θα έπρεπε ίσως να τονιστεί ότι το «κανείς» μπορεί να είναι αόριστη μη ειδική και αόριστη ειδική (αρνητικές, ερωτηματικές προτάσεις) κι ότι στη πρώτη περίπτωση ακριβώς λόγω των χαρακτηριστικών + αόριστο, + μη ειδικό δε μπορεί να βρίσκεται στην πρώτη θέση της πρότασης που συνδέεται κατεξοχήν με το ρόλο του θέματος, ενώ στη δεύτερη περίπτωση λόγω των χαρακτηριστικών + αόριστο, + ειδικό μπορεί να βρίσκεται στην πρώτη θέση της πρότασης

[+αόρ, +μη ειδ.] Θα έλεγε κανείς ότι η Ελένη δεν ενδιαφέρεται για τίποτε.
[+αόρ. + ειδ.] Κανείς δεν ήρθε στη συγέντρωση.

Η μορφολογία του ελληνικού ρήματος μελετάται με βάση τις κατηγορίες της διάθεσης, του χρόνου, του ποιού ενεργείας, της έγκλισης, του προσώπου, του αριθμού κλπ. Η μεσοπαθητική μορφολογία αντιστοιχεί, κατά τους συγγραφείς σε 4 βασικές σημασιολογικές λειτουργίες: την παθητική, την αυτοπαθή, την αλληλοπαθή και τη μεταβιβαστική (causative). Έχοντας ως κριτήρια τις παραπάνω διακρίσεις συνεχίζουν την περιγραφή

επισημαίνοντας συστηματικά ενδιαφέροντα προβλήματα. Με ενδιαφέρον διαβάσαμε τις παρατηρήσεις τους σχετικά με τα παθητικά ρήματα και πιο συγκεκριμένα με την παθητική χρήση ρημάτων όπως «μιλώ», «διδάσκω». Για ενδιαφέρουσες ερμηνείες των φαινομένων που θίγονται από τους συγγραφείς στο υποκεφάλαιο αυτό παραπέμπουμε τον αναγνώστη στη διατριβή της Σ. Βασιλάκη¹³ που έχει ως αντικείμενο μελέτης προβλήματα σχετικά με τα μεσοπαθητικά ρήματα των νέων ελληνικών.

Σχετικά με τη διάκριση μεταβατικών/αμετάβατων ρημάτων θα θέλαμε επίσης να κάνουμε μια παρατήρηση. Οι μελετητές απ' ό,τι φαίνεται κάνουν αυτή τη διάκριση παίρνοντας υπόψη τους την ύπαρξη ή μη αντικειμένου. Αυτή η εντύπωση δημιουργείται, εξάλλου, και στο σχετικό κεφάλαιο με τη μορφολογική έκφραση του υποκειμένου (σελ. 124: Μορφολογία ΟΦ). Σύμφωνα όμως με πρόσφατες, πολύ ικανοποιητικές αναλύσεις θεμάτων σχετικών με τη μεταβατικότητα του ρήματος¹⁴, η διαφορά μεταξύ αυτών των δύο κατηγοριών δεν εξαρτάται από το αντικείμενο αλλά μάλλον από το χαρακτηριστικό [+δράστης] του υποκειμένου. Έτσι μόνο τα μεταβατικά ρήματα μπορούν να έχουν υποκείμενα [+δράστης]¹⁵.

Όσον αφορά τις κατηγορίες του χρόνου, ποιού ενεργείας και έγκλισης, γίνεται λεπτομερής περιγραφή της μορφολογικής τους έκφρασης καθώς κι ενδιαφέ-

13. Vassilaki S. 1987: *La constitution des relations réfléchies en grec moderne. Etude des verbes en -μαι du grec moderne*, Thèse IIIème cycle, Paris VII.

14. Hoekstra T. 1984: *Transitivity. Grammatical Relations in Government and Binding Theory*, Dordrecht, Holland: Foris Publications LM6.

15. Παραπέμπουμε στα παραδείγματα της σελίδας 124.

ρουςες παρατηρήσεις. Ξεχωρίζουμε τα σχόλια των συγγραφέων για τον παρακείμενο και τη διάκριση ανάμεσα στην οριστική και υποτακτική. Με πολύ πειστικά επιχειρήματα και παίρνοντας υπόψη τους τυπικά κριτήρια (άρνηση) αποδεικνύουν ότι το μόριο «θα» συνοδεύεται με οριστική κι όχι υποτακτική, όπως υποστηρίζεται από τον Mackridge, κι ότι κατά συνέπεια ο μέλλοντας δεν αποτελεί τροπικότητα στα νέα ελληνικά αλλά χρονική διάκριση. Έτσι, κατά τη γνώμη τους, η οριστική εκφράζει ένα γνωστικό περιεχόμενο ως πραγματικό τοποθετώντας το μέσα στο χρόνο (παρελθόν, παρόν, μέλλον), ενώ η υποτακτική δηλώνει τη στάση του ομιλητή (ή του υποκειμένου) απέναντι σ' αυτό το γνωστικό περιεχόμενο που, κατά συνέπεια, δε θεωρείται πραγματικό¹⁶.

Όσον αφορά τις κατηγορίες του προσώπου και του αριθμού, μας φάνηκαν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες οι παρατηρήσεις που γίνονται σχετικά με τους μορφολογικούς τρόπους με τους οποίους μαρκάρονται στο ρήμα τα χαρακτηριστικά των στενών του συμπληρωμάτων καθώς και με τους παράγοντες που επηρεάζουν αυτό το μαρκάρισμα (περιορισμοί ως προς τους δείκτες μαρκαρίσμα-

τος, σειρά των όρων, οριστικότητα).

Σχετικά με τη μορφολογική εξέταση των προθέσεων, που ακολουθεί την ταξινόμηση των Householder, Καζάζη και Κουτσούδα, θα θέλαμε να σχολιάσουμε μια παρατήρηση των συγγραφέων με την οποία δε συμφωνούμε. Αναφερόμενοι σε προθέσεις όπως *επί* (επί δύο χρόνια), *διά* (διά της βίας), *περί* (περί τις πέντε χιλιάδες) κλπ. λένε ότι απαντούν σήμερα μόνο σε περιβάλλοντα επίσημου «καθαρευουσιάνικου» λόγου (formal katharevousa styles). Δεν είμαστε σύμφωνοι αφενός μεν, διότι πιστεύουμε ότι η διάκριση καθαρεύουσας//δημοτικής δεν ανταποκρίνεται στη σημερινή γλωσσική πραγματικότητα αφετέρου δε, διότι, κατά τη γνώμη μας, οι παραπάνω προθέσεις απαντούν στον καθημερινό λόγο και μάλιστα συχνότατα. Στην πραγματικότητα η ιδιαιτερότητά τους αφορά το μη παραγωγικό χαρακτήρα τους που εξηγεί εξάλλου και την υψηλή συχνότητά τους σε πάγιες εκφράσεις (περί ανέμων και υδάτων κλπ.).

Το πρώτο μέρος της μορφολογίας τελειώνει με μια εμπειριστατωμένη και πολύ ενδιαφέρουσα περιγραφή των κλιτικών.

Στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου αυτού γίνεται μια πολύ σύντομη αλλά περιεκτική αναφορά στους κυριότερους τρόπους παραγωγής στα νέα ελληνικά. Οι συγγραφείς μετά την επιμέρους εξέταση όλων των δυνατοτήτων παραγωγής των ονομάτων, των ρημάτων, των επιθέτων και των επιρρημάτων, μελετούν τις διαδικασίες σύνθεσης. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα μας φάνηκε η πρόταση που γίνεται σχετικά με τα παράγωγα επίθετα από ρήματα. Πρόκειται για επίθετα όπως *χαϊδευτικός* < *χαϊδεύω* αλλά επίσης *μορφωμένος* < *μορφώνω*, *αγαπημένος* < *αγαπώ* κλπ. Μετά από μια πειστική ανάλυση¹⁷

16. Για την αναλυτική παρουσίαση αυτής της θέσης γίνεται παραπομπή στις πολύ ενδιαφέρουσες ανακοινώσεις των Βελούδη και Warburton: Βελούδης Γ. – Ειρ. Φιλιππάκη-Warburton 1983: «Η υποτακτική στα νέα ελληνικά», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, (Πρακτικά της 4ης ετήσιας συνάντησης του τμήματος γλωσσολογίας), Θεσσαλονίκη, σελ. 151-161 και Βελούδης Γ. – Ειρ. Φιλιππάκη-Warburton 1984: «Η υποτακτική στις συμπληρωματικές προτάσεις», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* (Πρακτικά της 5ης ετήσιας συνάντησης του τμήματος γλωσσολογίας), Θεσσαλονίκη, σελ. 149-167.

17. Για αναλυτικότερη παρουσίαση των επιχειρημάτων παραπέμπουμε στο άρθρο Lascaratou Chr. – Warburton-Philippaki I.

θεωρούν τα επίθετα σε *-μενο-* και *-το-* ως ανεξάρτητες παραγωγικές κατηγορίες ρηματικών επιθέτων.

III. Φωνολογία

Το κεφάλαιο αυτό γράφτηκε σχεδόν αποκλειστικά από τη Warburton της οποίας οι εργασίες πάνω στο φωνολογικό τομέα είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Περιλαμβάνει πέντε υποκεφάλαια: 1. φωνολογικές μονάδες, 2. κατανομή των φωνημάτων στα πλαίσια της λέξης (Phonotactics), 3. υπερτμηματικά στοιχεία, 4. μορφοφωνολογία, 5. υπερτμηματική μορφοφωνολογία.

1. Φωνολογικές μονάδες

Σ' αυτό το υποκεφάλαιο γίνεται περιγραφή των φωνημάτων της νέας ελληνικής και των φωνητικών πραγματώσεών τους. Πρόκειται για μια εμπειριστατωμένη κι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα παρουσίαση. Οι συγγραφείς δεν περιορίζονται σε μια απλή περιγραφή αλλά όπου θεωρούν σκόπιμο σχολιάζουν και αναλύουν. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υιοθετούν πάντα μια συγκεκριμένη ερμηνεία απέναντι στο υπό εξέταση φαινόμενο. Δεν επιλέγουν κάποια λύση, αλλά κάνουν μια κριτική παρουσίαση του προβλήματος αντιπαράθετοντας τις ερμηνείες που έχουν προταθεί από διάφορους μελετητές. Μ' αυτό τον τρόπο ο αναγνώστης ενημερώνεται για τον ήδη υπάρχοντα προβληματισμό και μπορεί να ανατρέξει σε λεπτομερέστερες αναλύσεις οι οποίες επισημαίνονται απλώς ή εκθέτονται κάπως σχηματικά από τους συγγραφείς. Μολονότι το σύνολο των παρατηρήσεών τους είναι πολύτιμο θα αναφερθούμε σε τρία προβλήματα που υπογραμμίζονται ιδιαίτερος σ' αυτό το υποκεφάλαιο και που έχουν απα-

σχολήσει πολλούς Έλληνες και ξένους μελετητές. Πιστεύουμε ότι αυτά τα τρία προβλήματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά διότι καθρεφτίζουν την πολυπλοκότητα της φωνολογικής δομής των νέων ελληνικών. Πρόκειται για τα προβλήματα σχετικά με τη φωνολογική υπόσταση των ηχηρών [b, d, g], των προστριβόμενων [ts, dz] και των ημιφώνων.

Είναι γνωστό ότι οι γνώμες δίστανται ως προς το αν τα ηχηρά [b, d, g] αποτελούν ξεχωριστά φωνήματα των νέων ελληνικών ή φωνητικές πραγματώσεις των αντίστοιχων ακολουθιών /mp/nt/nk/. Αν και, κατά τη γνώμη μας, τα ηχηρά [b, d, g] είναι ξεχωριστά φωνήματα, η αντιπαράθεση των δύο δυνατών απαντήσεων στο ερώτημα έχει μεγάλο ενδιαφέρον. Οι ίδιοι οι συγγραφείς καταλήγουν ότι η επιλογή της μιας ή της άλλης λύσης εξαρτάται από μια σειρά άλλων επιλογών που καλείται να κάνει κάθε μελετητής. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν και μετά την ανάλυση σχετικά με τη φωνολογική υπόσταση των [ts] και [dz]¹⁸. Πρόκειται για ξεχωριστά φωνήματα ή για φωνητικές πραγματώσεις φωνητικών συμπλεγμάτων; Αν και η δεύτερη άποψη μας φαίνεται ισχυρότερη, συμφωνούμε με τους συγγραφείς στο ότι κι αυτού του ερωτήματος η απάντηση εξαρτάται από υποκειμενικής υφής κριτήρια (ποια γλώσσα θεωρούμε ως κοινή/standard κλπ.).

Το τρίτο ερώτημα αφορά τη φωνολογική υπόσταση των ημιφώνων της νέας ελληνικής. Τα ημίφωνα είναι ξεχωριστά φωνήματα του συστήματος ή φωνητικές πραγματώσεις; Πολύ σωστά τονίζεται ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό εξαρτάται

18. Σχετικά με την εξέταση των [b, d, g, ts, dz] θα θέλαμε να επισημάνουμε την εργασία της Α. Μαλικούτη 1970, *Μετασηματιστική μορφολογία του νεοελληνικού ονόματος*, Αθήνα.

από τον τρόπο ερμηνείας του φθόγγου [j]. Έτσι οι Κουτσούδας και Householder θεωρούν ότι ο φθόγγος [j] ανταποκρίνεται σε ένα ξεχωριστό φώνημα που συμβολίζουν ως /y/ή/j/. Αντίθετα η Warburton και ο Newton υποστηρίζουν ότι αποτελεί τη φωνητική πραγμάτωση είτε του φωνήματος /γ/ πριν από πρόσθιο φωνήεν είτε του φωνήματος /i/ όταν είναι άτονο και ακολουθείται από άλλο φωνήεν εκτός του /i/, εκτός από λέξεις λόγιας προέλευσης όπου το /i/ κρατάει το συλλαβικό του χαρακτήρα. Ο Κουτσούδας και ο Householder για τους οποίους τα ημίφωνα αποτελούν ξεχωριστά φωνήματα θεωρούν ότι το φωνολογικό σύστημα των νέων ελληνικών είναι ομοιογενές. Αντίθετα οι Warburton και Newton πιστεύουν ότι είναι ετερογενές και ότι χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη φωνολογικών υποσυστημάτων. Είναι σαφές ότι η λύση του προβλήματος αυτού δεν είναι ούτε απλή ούτε εκατό τοις εκατό ικανοποιητική. Έτσι η άποψη που διατυπώνεται από τους τελευταίους συναντάει πολλές δυσκολίες προκειμένου να ερμηνεύσει περιπτώσεις όπου οι κανόνες τονισμού και το φαινόμενο της ημιφωνοποίησης αλληλοεξαρτώνται (βλ. αναλυτική παρουσίαση αυτών των προβλημάτων σελ. 234-5). Αν και είμαστε σύμφωνοι με την άποψη των Warburton και Newton, θα θέλαμε να κάνουμε μια παρατήρηση σχετικά με το φωνητικό σύμβολο που χρησιμοποιείται για το ημίφωνο. Είναι βέβαιο (τονίζεται εξάλλου κι από τους συγγραφείς, σελ. 236) ότι φωνητικά το ημίφωνο στο [ɣajdaɣos] και το ουρανικό αλλόφωνο του /γ/ στο [jetos] δεν αντιστοιχούν στον ίδιο φθόγγο. Συμβολίζονται όμως με το ίδιο σύμβολο¹⁹. Προ-

τείνουμε λοιπόν τη διάκριση ανάμεσα στα δύο δεδομένου μάλιστα ότι το ημίφωνο σ' ορισμένα περιβάλλοντα (μετά από ηχηρό) αντιστοιχεί στο φθόγγο [j] π.χ. [pɛdja]. Παράλληλα θα ήταν ίσως περιγραφικά ενδιαφέρον να υπογραμμιστεί ότι αν το ουρανικό ημίφωνο που προέρχεται από ένα υποκείμενο άτονο φώνημα /i/ ακολουθεί ένα άηχο αντιστοιχεί στον ουρανικό φθόγγο [ç] π.χ. [matça] αν και είναι δυνατό και σ' αυτό το περιβάλλον να έχουμε την πραγμάτωση [j] π.χ. [matja].

2. Κατανομή των φωνημάτων στα πλαίσια της λέξης

Οι συγγραφείς περιγράφουν τις δυνατότητες που χαρακτηρίζουν τα ελληνικά ως προς την κατανομή των φωνημάτων στο επίπεδο της λέξης. Συγκεκριμένα η περιγραφή τους αφορά το τελικό σύμφωνο μιας λεξικής μονάδας, τα συμφωνικά συμπλέγματα στην αρχή, στο τέλος και το μέσο της λέξης, το αρχικό και τελικό φωνήεν της λέξης, τις ακολουθίες συλλαβικών φωνηέντων, τη δομή των λεξικών μορφημάτων και τη συλλαβή. Τελειώνουν αυτό το υποκεφάλαιο συνοψίζοντας τους περιορισμούς που χαρακτηρίζουν τα ελληνικά ως προς την κατανομή των φωνημάτων.

Με μεγάλο ενδιαφέρον διαβάσαμε τις παρατηρήσεις που γίνονται πάνω στο φωνολογικό σύστημα της ΚΝΕ μέσα στα πλαίσια της μελέτης των αρχικών συμπλεγμάτων. Πολύ σωστά υποστηρίζεται ότι ο πλούτος που χαρακτηρίζει τα συμφωνικά συμπλέγματα των νέων ελληνικών είναι συνέπεια αφενός μεν, της συνύπαρξης δύο φωνολογικών υποσυστημάτων — της δημοτικής και της καθαρεύουσας — αφετέρου δε, του υψηλού σχετικού αριθμού ξένων λέξεων. Η συνύπαρξη των

19. Με το ίδιο θέμα έχει ασχοληθεί και η Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού 1972-3, στο άρθρο: «Fast speech rules and some phonological processes of Modern Greek: A preliminary investigation», *ΕΕΦΣΠΑ* 23, 372-90.

δύο υποσυστημάτων έχει ξανατονιστεί και πιστεύουμε ότι είναι απαραίτητη προϋπόθεση κάθε φωνολογικής ανάλυσης της ΚΝΕ. Μολονότι είμαστε σύμφωνοι μ' αυτή την άποψη, έχουμε την εντύπωση ότι συχνά οι συγγραφείς μιλάνε για δημοτική ενώ αναφέρονται στην ΚΝΕ δημιουργώντας μ' αυτό τον τρόπο κάποια σύγχυση. Έτσι λένε ότι η δημοτική δεν επιτρέπει το συνδυασμό δύο εξακολουθητικών ή δύο κλειστών ενώ αντίθετα η καθαρεύουσα επιτρέπει τέτοιου είδους συνδυασμούς συμφώνων. Για τους συγγραφείς το γεγονός ότι λέξεις όπως [fθiπόρογο], [sθéπος], [ptétiɣa] είναι εξαιρετικά συνήθεις αποδεικνύει ότι η διάκριση καθαρεύουσας//δημοτικής είναι καθαρά ιστορικής υφής σ' αυτή την περίπτωση. Πιστεύουμε ότι, έχοντας ως αρχή τη συνύπαρξη των δύο υποσυστημάτων μέσα στο σύστημα της κοινής, μπορούμε να πούμε ότι το τελευταίο χαρακτηρίζεται από τους δύο τύπους συνδυασμών, απλώς ο συνδυασμός δύο εξακολουθητικών ή δύο κλειστών δεν είναι παραγωγικός και χαρακτηρίζει μόνο λέξεις λόγιας προέλευσης. Κατά τον ίδιο τρόπο μπορούμε να πούμε ότι η ημιφωνοποίηση του άτονου /i/ πριν από άλλο φωνήων πλην του /i/ έχει παραγωγικό χαρακτήρα στην ΚΝΕ ενώ το αντίθετο φαινόμενο χαρακτηρίζει μεν το σύστημα της ΚΝΕ αλλά περιορίζεται αποκλειστικά σε λόγιες λέξεις.

3. Υπερτμηματικά στοιχεία

Αυτό το υποκεφάλαιο αναφέρεται στον τόνο και τον επιτονισμό στα νέα ελληνικά. Επισημαίνεται ο διαφοροποιητικός χαρακτήρας του τόνου, η υποχρεωτική λειτουργία του νόμου της τρισυλλαβίας τόσο στο επίπεδο της γραμματικής όσο και της φωνολογικής λέξης κι η δυνατότητα ενός μόνο πρωτεύοντα τόνου σε μια φωνολογική λέξη. Στο υποκεφάλαιο που αφορά τον επιτονισμό, τομέας που έχει κυρίως μελετηθεί από το Σετάτο και τον Waring, γίνεται μια πολύ ενδι-

αφέρουσα κριτική ανάλυση των απόψεων του Waring. Ιδιαίτερος σημαντικά μας φαίνονται τα συμπεράσματα του τελευταίου που αφορούν το συσχετισμό επιτονισμού και σημασίας. Διακρίνει 4 δυνατούς συνδυασμούς κινήσεως της φωνής:

1. *ανοδική*: συνδέεται με ερωτήσεις, παρατηρήσεις, προσκλήσεις κλπ.
2. *καθοδική-ανοδική*: εκφράζει αμφιβολία, αβεβαιότητα κλπ.
3. *ανοδική-καθοδική*: εκφράζει αντίθεση.
4. *καθοδική*: είναι σημασιολογικά αμαρκάριστη. Συνδέεται με συμπεράσματα κλπ. Γίνεται αναφορά στην έμφαση και την αντιδιαστολή κι επισημαίνεται ακόμη μια φορά η σύνδεσή τους με το ρόλο της εστίας (focus). Κατά τη γνώμη μας, η περιγραφή των υπερτμηματικών στοιχείων, μολονότι σύντομη, είναι εξαιρετικά χρήσιμη κι ενδιαφέρουσα.

4. Μορφοφωнологία

Στο υποκεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται με τρόπο λεπτομερή και συστηματικό φαινόμενα σχετικά με τη συνεκφορά των φθόγγων όπως η αφομοίωση, η ανομοίωση, η μετάθεση, η συνίζηση, η αφαίρεση και η ανάπτυξη. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην αφαίρεση που είναι φαινόμενο εξαιρετικά παραγωγικό στα ελληνικά. Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύεται η αύξηση. Οι συγγραφείς ακολουθώντας την άποψη του Γ. Μπαμπινιώτη υποστηρίζουν ότι όταν η αύξηση δεν είναι φορέας τόνου εξαφανίζεται. Αντίθετα σύμφωνα με μια άλλη άποψη η αύξηση αναπτύσσεται όταν πρέπει να λειτουργήσει ως φορέας τόνου. Πρόκειται για δύο διαφορετικές ερμηνείες σύμφωνα με τις οποίες η αύξηση μπορεί να συνδεθεί είτε με το νόμο της αφαίρεσης είτε με το νόμο της ανάπτυξης.

5. Υπερτμηματική μορφοφωнологία

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, μορφολογικές διαδικασίες όπως η παραγωγή, η

κλίση καθώς και η προσάρτηση των κλιτικών σε ρηματικούς τύπους, ονόματα ή επίθετα μπορεί να συντελέσουν στην απώλεια του τόνου μιας λέξης (σαββατοκύριακο), στη μετατόπισή του είτε στην προηγούμενη συλλαβή (έλπιζα) είτε στην επόμενη (πλενόμαστε) και στην εμφάνιση ενός δεύτερου τόνου σε δομές όπου έχουμε προσαρτημένα κλιτικά. Οι παραπάνω αλλαγές τόνου γίνονται για να μη παραβιαστούν οι δυο βασικοί νόμοι τονισμού που διέπουν το ελληνικό σύστημα — ο νόμος της τρισυλλαβίας και η δυνατότητα ενός μόνο πρωτεύοντα τόνου σε μια φωνολογική λέξη — καθώς και διάφορες απρόβλεπτες μορφολογικές αρχές ιδιόσυστατες του ελληνικού συστήματος (π.χ. τα ουδέτερα σε -ι τονίζονται στη γενική -ού στη λήγουσα κλπ.). Οι συγγραφείς επισημαίνουν επίσης το ρόλο που παίζουν στον τομέα του τονισμού κοινωνικοί και υφολογικοί παράγοντες. Αναφέρονται σε φαινόμενα ποικιλίας του τύπου πανεπιστήμιου//πανεπιστημίου τα οποία είναι συνέπειες της παλιάς διγλωσσίας. Πέρα όμως από τις κοινωνικές και υφολογικές παραμέτρους που μπορούν να ερμηνεύσουν την επιλογή του ενός ή του άλλου τύπου, πιστεύουμε για την ερμηνεία της συγκεκριμένης ποικιλίας ότι ο ρόλος ενδογλωσσικών παραγόντων όπως π.χ. ο αριθμός των συλλαβών του ονόματος, το γλωσσικό περιβάλλον κλπ.²⁰, μπορεί να είναι επίσης καθοριστικός. Το υποκεφάλαιο αυτό τελειώνει με ένα ανακεφαλαιωτικό πίνακα των παραγόντων χάρη στους οποίους μπορεί να προβλεφτεί η θέση του τόνου στα νέα ελληνικά.

Με την υπερτμηματική μορφοφωнологία τελειώνει το κεφάλαιο της φωνο-

λογίας. Χάρη στη λεπτομερή και κριτική παρουσίαση των προβλημάτων καθώς και στις εύστοχες παρατηρήσεις των συγγραφέων, το κεφάλαιο αυτό είναι, κατά τη γνώμη μας ένα από τα πιο ενδιαφέροντα του βιβλίου. Παρά την πολυπλοκότητα του ελληνικού φωνολογικού συστήματος, που οφείλεται κατά κύριο λόγο στην παλιά διγλωσσία, οι συγγραφείς δίνουν μια πολύ ικανοποιητική και περιεκτική φωνολογική μελέτη των νέων ελληνικών.

IV. Ιδεόφωνα, επιφωνήματα κι άλλοι τύποι εκφρασιακής φωνολογίας

Το σύντομο αυτό κεφάλαιο είναι ενδιαφέρον διότι, για πρώτη φορά απ' ό,τι τουλάχιστον ξέρουμε, γίνεται προσπάθεια συστηματικής και ερμηνευτικής προσέγγισης φαινομένων της εκφρασιακής φωνολογίας. Οι συγγραφείς διακρίνουν τρεις κατηγορίες: τα ιδεόφωνα, τα επιφωνήματα και άλλα εκφραστικά σχήματα.

Τα ιδεόφωνα είναι λεξικές ενότητες χωρίς ιδιαίτερο σημασιολογικό περιεχόμενο που αποτελούν κατά κάποιο τρόπο μέρος της πρότασης. Πρόκειται για σχηματισμούς του τύπου *τσάκα-τσάκα*, *τσούκου-τσούκου* κλπ.

Τα επιφωνήματα (επιφωνηματικές εκφράσεις, ονοματοποιίες) αντίθετα από τα ιδεόφωνα δεν εκφράζουν απλώς κάποια στάση (attitude), κάποια εντύπωση, αλλά έχουν κάποιο συγκεκριμένο σημασιολογικό περιεχόμενο (δήλωση συναισθημάτων, μίμηση ήχων κλπ.). Δεν αποτελούν μέρος της πρότασης και μόνο στον πλάγιο λόγο είναι δυνατόν να ενσωματωθούν στη δομή της με τη χρήση του «κάνω» π.χ.:

Έκανα ωχ όταν με χτύπησε.

Από φωνολογική άποψη οι συγγραφείς διακρίνουν τις επιφωνηματικές εκφράσεις σ' αυτές που ακολουθούν τα φω-

20. Βλ. Tsamadou I. 1984: *Le génitif en grec moderne. Etude de syntaxe et de variation morphosyntaxique*, Thèse IIIème cycle, Paris VII, σελ. 203-220.

νολογικά σχήματα της ΚΝΕ και σ' αυτές που τα παραβιάζουν. Το τρίτο και τελευταίο μέρος αυτού του κεφαλαίου μας φάνηκε ιδιαίτερα ενδιαφέρον. Οι συγγραφείς παρουσιάζουν με τρόπο πολύ πειστικό την άποψη ότι τα συμπλέγματα [ts] [dz] έχουν μια ξεχωριστή εκφρασιακή αξία στα νέα ελληνικά. Υπάρχουν ομάδες λέξεων που συνδέονται σημασιολογικά και στις οποίες υπάρχουν τα παραπάνω συμπλέγματα. Σ' αυτές τις λέξεις τα συμπλέγματα [ts] [dz] που ακολουθούνται από ένα φωνήεν είναι φορείς μιας συγκεκριμένης σημασιολογικής αξίας που χαρακτηρίζει από κοινού όλες τις λέξεις της ομάδας. Οι συγγραφείς τελειώνουν την παρουσίασή τους υπογραμμίζοντας ότι αυτά τα συμπλέγματα δεν ξεχωρίζουν μόνο λόγω της φωνο-σημασιολογικής τους λειτουργίας αλλά και λόγω της κατ' εξοχήν εμφάνισής τους σε περιβάλλοντα εκφραστικά. Αυτό αποδεικνύει ότι κατέχουν μια ιδιαίτερη θέση μέσα στο φωνολογικό σύστημα των ελληνικών κι ότι στα ελληνικά η εκφραστική φωνολογία διέπεται από αρχές διαφορετικές από αυτές που χαρακτηρίζουν τη φωνολογία για την οποία έγινε λόγος στο προηγούμενο κεφάλαιο.

V. Λεξικό

Το κεφάλαιο διακρίνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο οι συγγραφείς δίνουν μια λίστα των ελληνικών όρων που δομούνται με βάση 13 σημασιολογικά πεδία. Απ' αυτά το βάρος δίνεται κυρίως σε 4 που καλύπτουν τη σχετική ορολογία με τους βαθμούς συγγένειας, τα χρώματα, τα μέρη του σώματος και τη μαγειρική (συγκεκριμένα πρόκειται για όρους που αντιστοιχούν σε τρόπους παρασκευής φαγητών π.χ. βραστός, ψητός κλπ.). Η επιμέρους κατανομή των όρων ενός σημασιολογικού πεδίου γίνεται σύμφωνα με παραμέτρους καθορισμένες από το ερωτηματολόγιο. Για κάθε ελληνικό όρο δίνεται ο αντίστοιχος αγγλικός καθώς κι

άλλες πληροφορίες υπό μορφή παράφρασης προκειμένου να προσδιοριστεί η ακριβής σημασιολογική αξία του και να γίνουν παρατηρήσεις σχετικές με τη σύγκριση διαφόρων γλωσσών. Έτσι σύμφωνα με τους συγγραφείς, τα ελληνικά δε διαφοροποιούνται σημαντικά από τα αγγλικά καθώς κι από άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες ως προς το σημασιολογικό πεδίο των χρωμάτων.

Στο δεύτερο μέρος οι συγγραφείς δίνουν τους ελληνικούς όρους που αντιστοιχούν στο βασικό πυρηνικό λεξιλόγιο που έχει προταθεί κυρίως από τη γλωσσσοχρονολογία²¹ και που θεωρείται θεμελιώδες λόγω του σχετικά σταθερού και καθολικού σημασιολογικά χαρακτήρα του. Συχνά δίπλα στον ελληνικό όρο δίνονται πληροφορίες μορφολογικού, συντακτικού και σημασιολογικού χαρακτήρα.

Πιστεύουμε ότι το κεφάλαιο αυτό είναι ίσως το μοναδικό του βιβλίου που δεν ξεφεύγει σχεδόν καθόλου από τις προδιαγραφές του ερωτηματολογίου. Έτσι ναι μεν ανταποκρίνεται στις περιγραφικές απαιτήσεις του μοντέλου, δεν αποτελεί όμως, κατά τη γνώμη μας, μια συστηματική κι ευρύτερα ενδιαφέρουσα παρουσίαση του λεξιλογίου της κοινής νέας ελληνικής. Είναι γνωστό ότι η μελέτη του λεξιλογίου μιας γλώσσας σύμφωνα με τη θεωρία των σημασιολογικών πεδίων και το γενικά παραδεκτό πυρηνικό λεξιλόγιο εξυπηρετεί τους στόχους της περιγραφικής σημασιολογίας, διότι επιτρέπει να γίνουν αφενός μεν, παρατηρήσεις πάνω στις σημασιολογικές σχέσεις των λεξη-

21. Ανάλογες λίστες με μικρές παραλλαγές προτείνονται από τους: Sarah C. Gudschinsky 1956 «The ABC's of Lexicostatistics (Glottochronology)». *Word*, 12, σσ. 175-210. John A. Rea 1956: «Concerning the validity of Lexicostatistics: A Critique». *Language* 32, σσ. 49-60.

μάτων μιας δεδομένης γλώσσας αφετέρου δε, συγκρίσεις μεταξύ διαφόρων γλωσσών. Σ' αυτόν τον τομέα δηλαδή της γενικής περιγραφικής σημασιολογίας τοποθετείται, κατά τη γνώμη μας και η συμβολή αυτού του κεφαλαίου. Από την άλλη μεριά όμως πιστεύουμε ότι η μελέτη του λεξιλογίου μιας γλώσσας δε μπορεί να γίνει ανεξάρτητα από τη γραμματική δομή της και το γλωσσικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτό το λεξιλόγιο απαντά. Όταν πρόκειται μάλιστα για μια γλώσσα όπως τα νέα ελληνικά των οποίων η πολυπλοκότητα εντείνεται από την παλιά διάκριση καθαρεύουσας//δημοτικής, δε μας φαίνεται αρκετά ικανοποιητική η περιγραφή με βάση τα παραπάνω κριτήρια.

Τέλος και στο κεφάλαιο αυτό δημιουργείται η εντύπωση ότι οι συγγραφείς ταυτίζουν τη Δ(ημοτική) με την κοινή νέα ελληνική την οποία αντιδιαστέλλουν στην Κ(αθαρεύουσα)²². Αυτή η τάση είναι εμφανής όταν χαρακτηρίζουν τους όρους 8. *φλοιός*, 9. *διότι*, 54. *ρέω*, 84. *εάν* ως Κ και τους αντίστοιχούς τους *φλούδα*, *γιατί*, (τρέχω), *ανως* Δ. Πιστεύουμε ότι η διχοτομία αυτή είναι αδόκιμη κι ότι δεν ανταποκρίνεται στη σημερινή ελληνική γλωσσική πραγματικότητα. Κατά τη γνώμη μας, οι παραπάνω όροι συνυπάρχουν και συν-λειτουργούν μέσα στο σύστημα της νέας ελληνικής, οι δε ενδεχόμενοι περιορισμοί ως προς τη χρήση τους επιβάλλονται μάλλον από το ευρύτερο γλωσσικό περιβάλλον (*φλούδα καρπού*//*φλοιός δέντρου*, *γης* κτλ.) παρά από τη διάκριση Κ(αθαρεύουσας)//Δ(ημοτικής) η οποία δεν ισχύει πλέον.

Ανακεφαλαιώνοντας τις παρατηρήσεις μας σχετικά με το βιβλίο που παρουσιάσαμε θα λέγαμε ότι η σπουδαιότητά του πρέπει να κριθεί με βάση τη συμβολή του σε δύο τομείς: στο γενικότερο γλωσσολογικό προβληματισμό και στη γλωσσολογική μελέτη των ελληνικών. Πιστεύουμε ότι πρόκειται για μια συγκροτημένη, συγχρονική περιγραφή της ελληνικής γλώσσας που ανταποκρίνεται απόλυτα στους στόχους της εκδοτικής σειράς στην οποία εντάσσεται. Μ' άλλα λόγια το βιβλίο αυτό, κατά τη γνώμη μας, συμβάλλει αναμφισβήτητα στη μελέτη θεμάτων που αποτελούν αντικείμενο της τυπολογίας, των γλωσσικών καθολικών και της συγκριτικής γλωσσολογίας ευρύτερα. Από την άλλη μεριά όμως, νομίζουμε ότι το ενδιαφέρον του για τους μελετητές της ελληνικής γλώσσας περιορίζεται από την έλλειψη ερμηνευτικών σχολίων και την πιστή εφαρμογή του ερωτηματολόγιου. Είναι σίγουρο ότι το ερωτηματολόγιο, λόγω του ρυθμιστικού και μηχανιστικού του χαρακτήρα, δεν αποτελεί τον καλύτερο τρόπο περιγραφής και ανάλυσης μιας γλώσσας. Παρόλα αυτά πιστεύουμε ότι το βιβλίο αυτό χάρη στον ουδέτερο θεωρητικά χαρακτήρα του καλύπτει το κενό μιας εμπεριστατωμένης συγχρονικής περιγραφής των νέων ελληνικών κι αποτελεί έτσι ένα βασικό έργο αναφοράς για την περαιτέρω γλωσσολογική μελέτη τους.

Ειρ. Τσαμαδού-Jacobberger
Παν/μιο Στρασβούργου Π

22. Βλ. επίσης σελ. 84, 274.

Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική, Διδακτορική Διατριβή που υποβλήθηκε στο τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Επισημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής σχολής, Παράρτημα αρ. 65, Θεσσαλονίκη, 1986.

Η Νεολογία αποτελεί ένα από τους σημαντικότερους τομείς γλωσσολογικής έρευνας δεδομένου ότι αναφέρεται στο δυναμικότερο χαρακτηριστικό της γλώσσας, τη δημιουργικότητα. Για τα Νέα Ελληνικά δεν υπήρχαν γλωσσολογικές μελέτες με θέμα τους Νεολογισμούς· η διατριβή της Άννας Αναστασιάδη-Συμεωνίδη έρχεται να καλύψει αυτό το κενό προσφέροντας τόσο την ανάλυση των φαινομένων, βασισμένη σε νέες γλωσσολογικές μεθόδους, όσο και μία λεπτομερή περιγραφή και οργάνωση του εκπληκτικά πλούσιου υλικού.

Το βιβλίο αρχίζει με ένα πρόλογο όπου, μαζί με τις ευχαριστίες προς όλους εκείνους που βοήθησαν τη συγγραφέα στο έργο της, γίνεται αναφορά στα προβλήματα που συνάντησε η ίδια στην προσπάθειά της να μελετήσει το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής στον χώρο του λεξιλογίου. Ακολουθούν ένας πίνακας συντομογραφιών και τα εξής κεφάλαια: Μεθοδολογικά (σελίδες 15-23), Η Νεολογία (σελίδες 23-92), Τυπολογία των νεολογισμών (σελίδες 93-131), Μημονολεκτικές λεξικές μονάδες (σελίδες 131-249), Επίλογος (252-256). Το βιβλίο περιέχει επίσης μία περίληψη στα Γαλλικά (σελίδες 256-260), ένα «corpus» (σελίδες 261-306), δύο πίνακες λέξεων (σελίδες 307-338) και όρων (σελίδες 339-352) και κλείνει με μία εκτενή βιβλιογραφία (σελίδες 353-362).

Στην εισαγωγή, η συγγραφέας αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο έγινε η συλλογή των δεδομένων. Σ' ό,τι αφορά

τη μεθοδολογία που χρησιμοποίησε, βασίστηκε σε δύο είδη «corpus»:

1. ένα βασικό «corpus» 8000 λεξικών μονάδων οι οποίες διακρίνονται σε λεξικές μονάδες μεταγλωσσικών κειμένων και λεξικές μονάδες που εκφωνήθηκαν γραπτά ή προφορικά σε πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας.

2. Ένα «κατασκευασμένο» corpus παραδειγμάτων με σκοπό να αποδειχθεί η εμβέλεια των κανόνων που προτείνονται για τον σχηματισμό νεολογισμών.

Είναι φανερό ότι η επιλογή των δύο «corpus» δίνει στην εργασία μεγαλύτερη πληρότητα δεδομένου ότι, όταν η μελέτη στηρίζεται αποκλειστικά σε κάποιο συγκεκριμένο σύνολο λέξεων, η γλωσσολογική ανάλυση περιορίζεται σε μηχανισμούς που αφορούν στις υπάρχουσες λέξεις και δεν λαμβάνει υπ' όψιν εκείνες που είναι δυνατόν να δημιουργηθούν.

Ως προς τους πληροφορητές που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα, η συγγραφέας διευκρινίζει ότι αυτοί διακρίνονται στους μόνιμους (με πανεπιστημιακή μόρφωση και ηλικίας 30-50 χρονών) και στους ευκαιριακούς (διαφόρων ηλικιών και ποικίλου μορφωτικού επιπέδου).

Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί για τον αναγνώστη μία πολύ καλή εισαγωγή στον προβληματισμό της δημιουργίας και της χρήσης νεολογισμών. Συγκεκριμένα, μετά τις επεξηγήσεις για τους όρους που χρησιμοποιούνται, ερευνάται η άποψη το φαινόμενο της νεολογίας να εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της γλωσσικής αλλαγής: γι' αυτό τον λόγο, παρουσιάζονται συνοπτικά οι σύγχρονες θεωρίες της γλωσσικής αλλαγής. Συγκεκριμένα, αναφέρονται οι απόψεις των δομιστών Saussure, Martinet, Hjelmslev, Coseriu, Quemada, Meillet, του ιδρυτή της Μετασχηματιστικής σχολής Chomsky, και των κοινωνιογλωσσολόγων Weinreich, Labov και Herzog. Ως προς το θέμα της γλωσσικής αλλαγής, γίνεται επίσης μία σύγκριση ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης.

φωνολογικό, γραμματικό και λεξιλογικό. Στη συνέχεια, επιχειρείται μία θεωρητική προσέγγιση στην έννοια του νεολογισμού· παρουσιάζονται τα είδη νεολογίας, οι τομείς που προσφέρονται για τη γένεση των νεολογισμών και τονίζεται ιδιαίτερα η σπουδαιότητα που έχει για τη μελέτη των νεολογισμών της Νεοελληνικής η ύπαρξη του λεξικού του Σ. Κουμανούδη, *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών από της αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*.

Μετά από μία ανασκόπηση της στάσης των Ελλήνων ομιλητών απέναντι στη δημιουργία νεολογισμών και την αντιμετώπιση του φαινομένου της νεολογίας από διάφορους επίσημους φορείς, το κεφάλαιο κλείνει με μία αναφορά στα κριτήρια ορθού σχηματισμού νεολογισμών. Κατά τη γνώμη μας, αυτό το τελευταίο σημείο χρειαζόταν περισσότερη ανάπτυξη γιατί περιέχει βέβαια σωστή απαρτίωση των κριτηρίων αλλά αφορά στον σημαντικότερο τομέα της γλωσσικής δημιουργίας που πρέπει να αποτελεί αντικείμενο πληρέστερης μελέτης.

Στο πρώτο μέρος του δεύτερου κεφαλαίου παρατίθεται λεπτομερώς σημαντικός αριθμός τυπολογιών γνωστών γλωσσολόγων μεταξύ των οποίων εκτίθενται οι απόψεις του Μ. Τριανταφυλλίδη. Σε κάθε περίπτωση, η συγγραφέας δεν περιορίζεται σε μία απλή παράθεση των χαρακτηριστικών της συγκεκριμένης τυπολογίας αλλά φροντίζει να επισημάνει τόσο τα πλεονεκτήματα όσο και τις αδυναμίες της προτεινόμενης προσέγγισης. Η χρησιμότητα αυτού του μέρους του κεφαλαίου είναι σημαντική γιατί βοηθά τον αναγνώστη και τον μετέπειτα ερευνητή να αποκτήσουν μία γενική εικόνα για την τυπολογία και την οργάνωση των νεολογισμών οι οποίες έχουν κατά καιρούς προταθεί από τους γλωσσολόγους που ασχολήθηκαν με το φαινόμενο της λεξικής ανανέωσης.

Στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου

εκτίθεται η προτεινόμενη από τη συγγραφέα τυπολογία για τις περιπτώσεις νεολογικής δημιουργίας της Νέας Ελληνικής. Από αυτές εξαιρείται ένα μεγάλο μέρος από τις εφήμερες δημιουργίες των λογοτεχνών λόγω της ιδιόζουσας φύσης τους. Οι νεολογισμοί που μελετώνται στην παρούσα εργασία προκύπτουν από τη δημιουργική γλωσσική πράξη και συνοδεύονται από την κοινωνική διάσταση που αφορά στη διάδοση και στην αποδοχή τους από τη γλωσσική κοινότητα. Ανάλογα με το είδος και τη μορφή τους, οι νεολογισμοί οργανώνονται μ' ένα σύστημα περιγραφής που κατευθύνεται από το γενικότερο προς το ειδικότερο, έχοντας ως αφετηρία τη λεξική μονάδα που ως ένα βαθμό ταυτίζεται με το γλωσσικό σημείο (βλ. Saussure, στη βιβλιογραφία του βιβλίου). Πρόκειται για ένα σχήμα περιγραφής που αντικατοπτρίζει τις δυνατότητες παραγωγής νεολογισμών της γλώσσας. Γι' αυτό και είναι ανοιχτό να δεχθεί σχηματισμούς που δεν είναι ακόμη αρκετά κωδικοποιημένοι.

Στο ίδιο μέρος της εργασίας καθορίζονται επίσης οι γενικές αρχές βάσει των οποίων αναλύονται οι λεξικές μονάδες με εσωτερική δομή· για παράδειγμα, διευκρινίζονται όροι όπως *ομώνυμα θέματα* και *παραθήματα*, διερευνάται η διάκριση των στοιχείων ως προς τα χαρακτηριστικά *λόγιος/λαϊκός*, περιγράφεται η συμπληρωματική κατανομή στοιχείων που οφείλεται στην εφαρμογή διαφορετικών μορφοφωνολογικών κανόνων, κλπ. Αξίζει να τονίσουμε ότι ο προσδιορισμός των γενικών αρχών της ανάλυσης των λεξικών μονάδων αποτελεί ένα από τα πιο ενδιαφέροντα μέρη του βιβλίου· χαρακτηρίζεται από σοβαρότητα, σαφήνεια και επιστημονική πληρότητα. Σε μερικές περιπτώσεις δε, η κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη με πολλή προσοχή ανασκευάζει ορισμούς της παραδοσιακής γραμματικής στηριζόμενη σε γλωσσολογικά κριτήρια (βλ. περίπτωση παρασυνθέτων,

σελ. 117-118).

Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, η συγγραφέας διερευνά τον γλωσσολογικό χώρο των μη-μονολεκτικών λεξικών μονάδων θεωρώντας τον ως την κύρια πηγή παραγωγής νεολογισμών στα ειδικά λεξιλόγια. Αφού κάνει τη διάκριση ανάμεσα στον όρο λέξη και στον όρο λεξική μονάδα, καταλήγει στο να επιλέξει τη λεξική μονάδα ως μονάδα της λεξικολογικής ανάλυσης για τους εξής λόγους:

α) δεν υπάρχουν σαφή όρια ανάμεσα στη λέξη και στη λεξική μονάδα.

β) Η λεξική μονάδα χρησιμοποιείται ως μονάδα από τη σύγχρονη λεξικολογία.

γ) Όπως σωστά παρατηρεί, οι λεξικές μονάδες καλύπτουν και τις λεξικές φράσεις οι οποίες αποτελούν «συμπυκνωμένη» μορφή προτάσεων και παρουσιάζουν μικρότερη απώλεια πληροφόρησης απ' ό,τι οι μονολεκτικές λεξικές μονάδες.

Στη συνέχεια, εξετάζει τα χαρακτηριστικά που θεωρεί καθοριστικά για τον διαχωρισμό της λεξικής από την ελεύθερη φράση. Αυτά είναι φωνολογικά, μορφολογικά, συντακτικά, σημασιολογικά, κριτήρια γραφής και κριτήρια χρήσης. Μεταξύ των κριτηρίων, η συγγραφέας πολύ σωστά θεωρεί σημαντικότερο το σημασιολογικό κριτήριο της ύπαρξης ενός σταθερού αντικειμένου αναφοράς για κάθε λεξική μονάδα. Πρέπει να επισημάνουμε ότι στο βιβλίο, η ανάπτυξη των φωνολογικών κριτηρίων (π.χ. τονισμός λεξικών μονάδων) υστερεί έναντι της ανάπτυξης των λοιπών κριτηρίων. Παρ' όλα αυτά, η χρήση φωνολογικών κριτηρίων δεν αποτελεί καθοριστικό στοιχείο στη διάκριση των ελεύθερων φράσεων από τις λεξικές.

Το δεύτερο μέρος του τρίτου κεφαλαίου είναι αφιερωμένο στις συνταγματικές μονάδες που λειτουργούν μέσα στην πρόταση ως μία μονάδα και που η σημασία τους δεν ταυτίζεται με το άθροισμα των σημασιών των στοιχείων από τα οποία αποτελούνται. Οι συνταγματικές

μονάδες που εξετάζονται είναι δύο ειδών:

α) ΕΠΙΘ + ΟΥΣ: *παιδική χαρά, ατομική βόμβα, εκδοτικός οίκος.*

β) ΟΥΣ + Ø / ΟΡΙΣΤ. ΑΡΘΡΟ + ΟΥΣ σε γενική: *φακοί επαφής, τιμή ασφαλείας, παιδί του σωλήνα.*

Σ' ό,τι αφορά το πρώτο είδος, αξίζει να σημειώσουμε ότι η μελέτη της κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη παρουσιάζει σαφήνεια και πληρότητα. Κατ' αρχήν, διαπιστώνεται η ιδιομορφία του επιθέτου που αποτελεί το προσδιορίζον στοιχείο των εν λόγω σχηματισμών και σύμφωνα με την ορολογία των Postal (1969), Zribi (1972), Levi (1973), Nique (1973) και Ronat (1974) (βλ. σελ. 148), χαρακτηρίζεται ως ψευδοεπίθετο. Η συγγραφέας, στην προσπάθειά της να προσδιορίσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ψευδοεπιθέτων, τα συγκρίνει με τα ποιοτικά επίθετα για να ανακαλύψει τις ομοιότητες και τις διαφορές των δύο κατηγοριών. Στη συνέχεια, επιχειρεί μία μορφολογική ανάλυση της παραγωγής τους. Είναι ενδιαφέρον ότι η μελέτη της δεν περιορίζεται στη στεία περιγραφή και η προτεινόμενη ανάλυση τόσο της παραγωγής των ψευδοεπιθέτων όσο και του σχηματισμού των λεξικών φράσεων που τα περιέχουν δεν στερείται θεωρητικής αξίας: λαμβάνονται υπ' όψιν θεωρίες που έχουν διατυπωθεί αρκετά πρόσφατα στον χώρο της γλωσσολογίας (δεκαετία του '70 και αρχές της δεκαετίας του '80) και η ίδια η συγγραφέας τις αξιολογεί ανάλογα με το πώς προσφέρονται για την ανάλυση των ελληνικών δεδομένων.

Για τη μελέτη του δεύτερου είδους των συνταγματικών μονάδων που εξετάζονται, η κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη επιλέγει το θεωρητικό πλαίσιο της Αναθεωρημένης Βασικής Θεωρίας της Γενετικής Μετασχηματιστικής Γραμματικής (Extended Standard Theory, βλ. Chomsky 1965, 1972 — Hornstein και Lightfoot

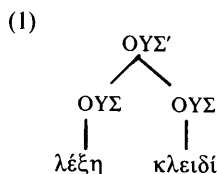
1981, στη βιβλιογραφία του βιβλίου *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική*), που αποτελεί μία καθαρά συντακτική προσέγγιση. Κατά τη συγγραφέα, η επιλογή αυτή δικαιολογείται από τη δυσκολία να υπάρξει μία ομοιογενής σημασιολογική προσέγγιση λόγω των ποικίλων σημασιολογικών σχέσεων ανάμεσα στο ουσιαστικό-κεφαλή και στο συμπλήρωμά του (βλ. σελ. 173). Εδώ θα είχαμε να παρατηρήσουμε ότι σήμερα, μέσα στα πλαίσια της Γενετικής Γραμματικής, προσφέρεται η δυνατότητα ενός διαφορετικού τρόπου ανάλυσης των εν λόγω συνταγματικών μονάδων που βασίζεται σε μορφολογικά κριτήρια και ανταποκρίνεται περισσότερο στον λεξικό χαρακτήρα των στοιχείων (βλ. S. Scalise, *Generative Morphology*, Foris Dordrecht, 1984). Αυτό το θεωρητικό μοντέλο είναι φυσικό να μην έχει χρησιμοποιηθεί από τη συγγραφέα αφού την εποχή της συγγραφής του έργου δεν ήταν ακόμη διαθέσιμο.

Στο τρίτο μέρος του τρίτου κεφαλαίου εξετάζονται τα παραθετικά σύνθετα. Πρόκειται για λεξικές φράσεις που αποτελούνται από δύο όρους εκ των οποίων ο πρώτος αποτελεί το προσδιοριζόμενο στοιχείο και ο δεύτερος τον προσδιορισμό.

Αυτού του είδους τα σύνθετα είχαν χαρακτηριστεί από τον Μ. Τριανταφυλλίδη ως «χαλαρά» και ως σχηματισμοί που δεν είναι σύμφωνα με το πνεύμα της Ελληνικής (βλ. *Νεοελληνική Γραμματική* 1941, § 408): *μητέρα-γλώσσα, νόμος-πλαίσιο, παιδί-θαύμα*. Πολύ σωστά η κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη ανασκευάζει τα επιχειρήματα για αυτή τη διαπίστωση και προτείνει μία ανάλυση που εντάσσεται πλήρως στο πνεύμα και στις ιδιομορφίες της Νέας Ελληνικής.

Κατ' αρχήν, κάνει μία αναδρομή στην ξένη βιβλιογραφία για να δείξει τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση των παραθετικών συνθέτων: διαχωρίζει τις ταξινομικές μεθόδους (βλ.

Dubois, 1969 — Jenkins, 1972, σελ. 183-185) από την προσέγγιση της Γενετικής-Μετασχηματιστικής Γραμματικής (βλ. Chomsky 1965 — Levi 1978 — Aronoff 1976 — Selkirk 1977, σελ. 185-190) και μεταξύ των δύο γλωσσολογικών σχολών επιλέγει το θεωρητικό μοντέλο της δεύτερης σχολής επειδή το πρότυπο ανάλυσης που προτείνεται προσφέρει ένα γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούν να υπάρξουν τρόποι ερμηνείας των παραθετικών συνθέτων. Σύμφωνα μ' αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, τα παραθετικά σύνθετα εμφανίζονται με μία ομοιόμορφη δομή, όπου η κατηγορία ΟΥΣ' κυριαρχεί στα δύο επιμέρους συστατικά που ανήκουν στην κατηγορία ΟΥΣ:

Τα παραθετικά σύνθετα αποτελούν συνεπώς ονοματικές φράσεις (χαρακτηρίζονται ως λεξικές ονοματικές φράσεις) με περιορισμένη κατανομή σε σχέση με τις ελεύθερες φράσεις αφού η συντακτική διαδικασία της αντικατάστασης από αντωνυμία εφαρμόζεται για το σύνολο ΟΥΣ' και όχι για το κάθε ΟΥΣ χωριστά.

Ως προς τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα δύο συστατικά, η κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη διακρίνει τα παραθετικά σύνθετα σε τέσσερις κατηγορίες:

- α) σχέση κατηγορουμένου: *επιστολή-καταγγελία*,
- β) μεταφορική σχέση: *ξενοδοχείο-μαμούθ*,
- γ) σχέση συμπληρώματος: *εκδήλωση-ομιλία*,
- δ) συμπλεκτική σχέση: (συνάντηση) *Παπανδρέου-Κυπριανού*.

Τα κριτήρια που χρησιμοποιεί για

τον διαχωρισμό των κατηγοριών είναι περισσότερο συντακτικά. Δηλαδή, χρησιμοποιεί ως βάση για την κατηγοριοποίηση, την παράλειψη από τον συνταγματικό άξονα των γραμματικών κατηγοριών που υποδηλώνουν τη σχέση των δύο συστατικών: για παράδειγμα, επισημαίνει την έλλειψη του ρήματος είναι από τα συστατικά των συνθέτων της πρώτης κατηγορίας. Παρ' όλα αυτά, σημαντικές πρέπει να θεωρηθούν και οι άλλες παρατηρήσεις της για τις σχέσεις των συστατικών των παραθετικών συνθέτων που είναι σημασιολογικού και πραγματολογικού περιεχομένου.

Εδώ θα θέλαμε να σημειώσουμε ότι, κατά τη γνώμη μας, τα παραδείγματα που σύμφωνα με τη συγγραφέα εντάσσονται στην τέταρτη κατηγορία, δεν αποτελούν μέρος των συνθέτων που χαρακτηρίζονται ως παραθετικά. Κατ' αρχήν, θα μπορούσε να υπάρξει μία διαφορετική διάκριση των παραθετικών συνθέτων σε δύο μεγάλες ομάδες αφού η τέταρτη κατηγορία ανήκει στο φαινόμενο της σύζευξης στοιχείων που είναι διαφορετικό γλωσσολογικά από το φαινόμενο της εξάρτησης (dependency) στο οποίο ανήκουν οι άλλες τρεις κατηγορίες των παραδειγμάτων. Επιπλέον, εάν υποθέσουμε ότι τα στοιχεία που χαρακτηρίζονται ως παραθετικά σύνθετα αποτελούν λεξικές φράσεις με δυνατότητα παραγωγής τους από λεξικές (μορφολογικές) διαδικασίες, τότε η σύζευξη ολοκληρωμένων λέξεων (σε αντίθεση με τη διαδικασία της σύζευξης ή παράταξης θεμάτων καθώς και θέματος με λέξη, βλ. *πολιτικοοικονομικός*) ανήκει στον χώρο των παραγωγικών συντακτικών διαδικασιών από τις οποίες δεν προκύπτουν λεξικά στοιχεία.

Στο κεφάλαιο που αναφέρεται στη σύγκριση των παραθετικών συνθέτων με τα μονολεκτικά σύνθετα, θα είχαμε να παρατηρήσουμε ότι τόσο οι ομοιότητες όσο και οι διαφορές των δύο στοιχείων περιγράφονται με σαφήνεια και πληρότητα:

όμως, ο αναγνώστης-γλωσσολόγος θα περίμενε μια πιο εξειδικευμένη γλωσσολογική ανάλυση των φαινομένων που παρατηρούνται.

Σχετικά με την προέλευση των παραθετικών συνθέτων, συμφωνούμε απόλυτα με τη συγγραφέα που πολύ σωστά συμπεραίνει ότι «οι σχηματισμοί αυτοί ξεκίνησαν από μεταφραστικά δάνεια (calques) από τη Γαλλ. ή την Αγγλοαμερικανική και σιγά σιγά κατέκτησαν τον ΝΕ χώρο, ακριβώς επειδή υπήρχε κάποια δομή — στην προκειμένη περίπτωση η σειρά των όρων στο κατηγορήμα— για να τους στηρίξει» (σελ. 206).

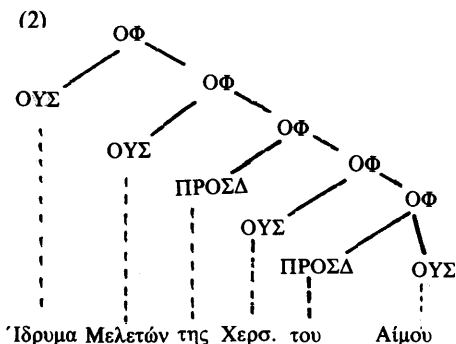
Η συγγραφέας κλείνει το τρίτο μέρος του τρίτου κεφαλαίου με κάποιες προσωπικές σκέψεις για τη χρησιμότητα των παραθετικών συνθέτων καθώς και με αναφορά στις παρατηρήσεις του Marcuse (1971) (βλ. σελ. 209 του βιβλίου) πάνω στο ίδιο θέμα.

Το τέταρτο μέρος του κεφαλαίου αναφέρεται στα αρκτικόλεξα που κατά τη συγγραφέα αποτελούν ένα από τους παραγωγικότερους τρόπους ανανέωσης του λεξιλογίου της Νέας Ελληνικής (σελ. 216). Εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο αυτά εντάσσονται στο γενικότερο φαινόμενο της συντόμευσης των λεξικών μονάδων καθώς και οι διαφορές τους με τις συντομογραφίες και τα ακρόνυμα. Θεωρείται ότι κάθε είδους συντόμευση των λεξικών μονάδων συντελείται στον γραπτό λόγο· απ' αυτές ένα μικρό μέρος υιοθετεί ο προφορικός λόγος. Στη σελίδα 211 δίνεται ο ακόλουθος ορισμός:

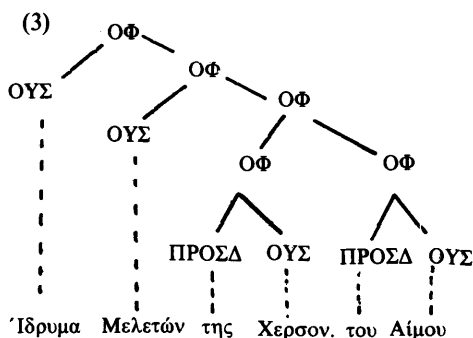
«Αρκτικόλεξο ονομάζουμε το γλωσσ. σημείο το οποίο στην κλασική μορφή του αναπαριστάνεται γραπτά με το πρώτο γράμμα της κάθε λέξης της λ.μ. της οποίας αποτελεί συντομευμένο τύπο και που έχει για σημαινόμενο το σημαινόμενο της λ.μ. και για σημαίνον το σύνολο των φωνητικών αξιών των γραπτών συμβόλων με τα οποία αναπαριστάνεται, π.χ. Ο.Τ.Ε. /οτέ/ <Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών>

νιών Ελλάδος».

Στην παράγραφο που αναφέρεται στη μελέτη των χαρακτηριστικών των αρκτικολεξών, εξετάζεται κυρίως ο τρόπος σχηματισμού τους σ' ό,τι αφορά τη μορφή με την οποία αυτά εμφανίζονται. Στη συνέχεια, αντιπροσωπευτικά δείγματα αρκτικολεξών αναλύονται με βάση συντακτικούς κανόνες φραστικής δομής. Ως προς τα συντακτικά σχήματα τα οποία υπάρχουν στις σελίδες 219-223, θα είχαμε να παρατηρήσουμε ότι αυτά δίδονται με βάση την ανάλυση σε άμεσα συστατικά (immediate constituents) της γλωσσολογικής σχολής του Δομισμού. Κατά τη γνώμη μας, η επιλογή ενός διαφορετικού τρόπου ανάλυσης σύμφωνα με το μοντέλο της σχολής της Μετασχηματιστικής Γραμματικής θα υπερείχε σε πληρότητα, λόγω της αυστηρής δικαιολόγησης των χρησιμοποιούμενων συντακτικών κανόνων που η ίδια η σχολή προϋποθέτει για την ανάλυση των δεδομένων. Η χρησιμοποίηση όμως μιας τέτοιας προσέγγισης θα περιόριζε το βιβλίο σ' ένα πιο εξειδικευμένο αναγνωστικό κοινό. Αξίζει να προσθέσουμε ότι μια διαφορετική ανάλυση κάποιων εκ των προτεινομένων σχημάτων ανταποκρίνεται περισσότερο σε καθιερωμένα γλωσσολογικά μοντέλα που επιτρέπουν την αναπαράσταση της αρχής της επαναδρομής (recursiveness). Για παράδειγμα, η φράση *Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου* θα μπορούσε να αναλυθεί συντακτικά ως εξής:

Βέβαια, κάθε διαφορετική ανάλυση επιδέχεται και διαφορετική ερμηνεία. Γι' αυτό και η σχέση ανάμεσα στα συστατικά της *Χερσονήσου* και του *Αίμου*, έτσι όπως δίδεται στο σχήμα (2), είναι μία σχέση εξάρτησης και όχι σχέση παράταξης όπως θα μπορούσε να εννοηθεί από την ανάλυση της κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη στη σελίδα 221:

Αξίζει να τονισθεί ότι οι παρατηρήσεις της κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη ως προς τα χαρακτηριστικά της γραμματικής κατηγορίας του γένους και του αριθμού των αρκτικολεξών καλύπτουν πλήρως τα φαινόμενα περιγραφικά και αργότερα θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως βάση για μία γλωσσολογική ανάλυση σε βάθος αυτού του είδους των νεολογισμών.

Οι παράγραφοι που ακολουθούν αποτελούν, κατά τη γνώμη μας ένα από τα καλύτερα τμήματα του έργου. Περιέχουν παρατηρήσεις και συμπεράσματα για θέματα σχετικά με τη δημιουργία, τη χρήση, τα αίτια εμφάνισης και την εξάπλωση των αρκτικολεξών. Η συγγραφέας δεν περιορίζεται μόνο στη μελέτη της εμφάνισης και της δομής αυτών των μορφών λεξικών φράσεων· επεκτείνεται στην εξέταση προβλημάτων που σχετίζονται με την επίδραση του γραπτού λόγου στη διαμόρφωση του προφορικού σε σχέση με τον συγκεκριμένο χώρο παραγωγής νεολογισμών. Αφού η γλώσσα και η εξέλιξη

της αποτελούν πάντα επίκαιρο θέμα προβληματισμού, ευχόμαστε και ελπίζουμε ότι το κείμενο της κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη θα διαβαστεί από πολλούς, ειδικούς και μη.

Η εργασία κλείνει με τον Επίλογο όπου η συγγραφέας υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της έρευνας πάνω στο θέμα της Νεολογίας το οποίο εντάσσεται στο γενικότερο φαινόμενο της γλωσσικής δημιουργικότητας. Μετά από μια ανακεφαλαίωση των κυριότερων σημείων της εργασίας, η κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη δέχεται ότι η κατεύθυνση της εργασίας αυτής ήταν περισσότερο λεξικολογική και λιγότερο λεξικογραφική, αφού όπως λέει η ίδια «...σκοπός της ήταν να διεισδύσει στους μηχανισμούς ανανέωσης του λεξιλογικού συστήματος της ΝΕ» (σελ. 253). Τέλος, επισημαίνει τη συμβολή της έρευνας με θέμα τη Νεολογία στη μελέτη άλλων τομέων της γλωσσολογίας όπως είναι η φωνολογία, η σύνταξη, η ιστορική γλωσσολογία, η κοινωνιογλωσσολογία και η πραγματολογία.

Στα γενικότερα συμπεράσματα αυτής της κριτικής παρουσίασης του βιβλίου *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική* θα είχαμε να τονίσουμε τα εξής:

α) Το βιβλίο αποτελεί την πρώτη αξιόλογη εργασία με θέμα το φαινόμενο της Νεολογίας στα Νέα Ελληνικά μέσα στα πλαίσια της συγχρονικής γλωσσολογίας. Είναι σημαντικό ότι η συγγραφέας δεν περιορίζεται στην απλή περιγραφή, αλλά προτείνει λύσεις για την ανάλυση των δεδομένων. Αξίζει επίσης να τονισθεί ότι για πρώτη φορά στη Νέα Ελληνική ο διαχωρισμός σε λεξικές και ελεύθερες φράσεις συνοδεύεται από μία συγκεκριμένη αντιμετώπιση των πρώτων. Βέβαια, η ως την εποχή της συγγραφής της εργασίας επικρατούσα ανάλυση των λεξικών φράσεων δεν είναι ίσως η πιο ενδεδειγμένη γλωσσολογικά, δεδομένου ότι σήμερα υπάρχουν τεκμηριωμένες

προτάσεις για μορφολογική ανάλυση των λεξικών μονάδων (βλ. Di Sciullo-Williams, *On the Definition of the Word*, MIT Press, 1987). Θα πρέπει όμως να ληφθεί υπ' όψιν ότι ο χώρος της λεξικής ανάλυσης είναι σχετικά καινούριος και οι προτεινόμενες μελέτες των λεξικών σχηματισμών βρίσκονται ακόμα στο στάδιο της επεξεργασίας από τους ειδικούς.

β) Σ' όλες σχεδόν τις περιπτώσεις, η κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη κατάφερε να ξεπεράσει με επιτυχία τις δυσκολίες που παρουσίαζε η χρησιμοποίηση θεωριών που ανήκουν σε διαφορετικές σχολές με διαμετρικά αντίθετες απόψεις, αν και το κύριο θεωρητικό μοντέλο είναι η Αναθεωρημένη Βασική Θεωρία του Chomsky (βλ. στη βιβλιογραφία του βιβλίου) ενώ οι θεωρητικές θέσεις των άλλων σχολών (λ.χ. του Martinet) χρησιμοποιούνται βοηθητικά.

γ) Σπάνια σε εργασία συναντά κανείς ένα τόσο πλούσιο «corpus» πάνω στο οποίο στηρίζεται η έρευνα. Αυτό δείχνει αγάπη για τη δουλειά και μεγάλη υπομονή, χαρίσματα που πρέπει να διακρίνουν τον κάθε επιστήμονα ερευνητή. Κατά τη γνώμη μου, το βιβλίο της κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη θα αποτελέσει στο μέλλον κλασικό εγχειρίδιο του θέματος το οποίο πραγματεύεται.

Αγγελική Ράλλη
Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας
και Φιλολογίας

Ronald W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites*, Stanford University Press, Stanford, California 1987, σελ. 516.

Το βιβλίο αυτό είναι ο πρώτος από τους δύο τόμους (ο δεύτερος ετοιμάζεται) στους οποίους ο R. Langacker παρουσιάζει τη γραμματική του θεωρία και την προσέγγισή του στη γλωσσολογική ανάλυση και μεθοδολογία. Όπως υποδηλώνει και ο υπότιτλος, ο Α' τόμος παρουσιάζει λεπτομερειακά τις θεωρητικές θέσεις και προϋποθέσεις για την συγκεκριμένη γλωσσολογική προσέγγιση ενώ ο δεύτερος περιλαμβάνει ανάλυση ειδικών τομέων της γραμματικής. Αντικείμενο της βιβλιοκρισίας αυτής είναι μόνο ο Α' τόμος.

Γνωστική (cognitive) ονομάζει ο Langacker τη γραμματική του (σε αντικατάσταση του παλιότερου όρου *space grammar* «γραμματική του χώρου») για να τονίσει την άμεση σχέση της με τους γενικότερους γνωστικούς μηχανισμούς του ανθρώπου. Σε αντίθεση με το κυρίαρχο γλωσσολογικό ρεύμα της θεωρίας *Government and Binding* (Chomsky 1981 κ.ά. — βλέπε και Fodor 1983 για μία λεπτομερή εξέταση των επιχειρημάτων για το «ανεξάρτητο» της γλωσσικής λειτουργίας), η *Cognitive Grammar* (από εδώ και στο εξής CG) δεν αναγνωρίζει καμιά προϋπάρχουσα βασική διαφορά μεταξύ της γλωσσικής ικανότητας και των άλλων γνωστικών ικανοτήτων και αρνείται την ύπαρξη επαρκών αποδείξεων για ξεχωριστή και ανεξάρτητη γλωσσική υποενότητα (module). Στο σημείο αυτό η CG συμφωνεί με την Bresnan (1978) που υποστηρίζει ότι κάθε μοντέλο γλωσσικής δομής πρέπει να είναι ψυχολογικά ρεαλιστικό και να συνδέεται άμεσα με τους γενικούς γνωστικούς μηχανισμούς.

Ήδη στην εισαγωγή (σελ. 2-3) ο Langacker προσδιορίζει τους τρεις βασικούς ισχυρισμούς που αποτελούν τον πυ-

ρήνα του βιβλίου:

1. Η σημασιολογική δομή δεν είναι καθολική αλλά σε μεγάλο βαθμό ειδική για την κάθε γλώσσα.

2. Η γραμματική (σύνταξη), δεν αποτελεί αυτόνομο τυπικό (formal) επίπεδο αλλά, αντίθετα, είναι συμβολικής φύσεως — συγκεκριμένα συνίσταται στον συμβατικό συμβολισμό της σημασιολογικής δομής.

3. Δεν υπάρχει ουσιαστικός διαχωρισμός μεταξύ γραμματικής και λεξικού. Το λεξικό, η μορφολογία και η σύνταξη σχηματίζουν ένα συνεχές συμβολικών δομών που μόνο αυθαίρετα μπορεί να χωριστεί σε στεγανά μέρη.

Τα υπόλοιπα 12 κεφάλαια αποτελούν ανάπτυξη κι επεξεργασία των παραπάνω θέσεων. Είναι αυτονόητο ότι τα σημεία 2 και 3 διαχωρίζουν ριζικά την CG από τις θεωρίες της τυπικής (formal) σύνταξης που βασίζονται στο δόγμα της αυτονομίας της σύνταξης. Το σημείο 2 επιπλέον διαφοροποιεί τον Langacker και από άλλους μελετητές, όπως ο Charles Fillmore που, αν και αμφισβητούν την αυτονομία της σύνταξης, αναγνωρίζουν ωστόσο την ύπαρξη επιπέδου σύνταξης στο οποίο δεν αποδίδουν απλώς συμβολικό χαρακτήρα.

Το πρώτο κεφάλαιο (*Guiding Assumptions*) που αναλύει μία μία τις βασικές προϋποθέσεις της θεωρίας, όπως και το δεύτερο (*Fundamental Concepts*) που εξηγεί την ορολογία και αναλύει τις βασικές έννοιες της θεωρίας, αποτελούν την κυρίως εισαγωγή και απαραίτητη προεργασία για να παρακολουθήσει κανείς τα επόμενα κεφάλαια.

Συγκεκριμένα, το κεφάλαιο 1 εξετάζει τα κλασσικά κριτήρια αξιολόγησης μιας θεωρίας: φυσικότητα (naturalness), οικονομία (economy), ουσιαστικότητα (substance), απλότητα περιγραφής (simplicity), κατηγοριοποίηση (discreetness) σε σχέση με την CG. Το τελευταίο αυτό ζήτημα έχει να κάνει με το μοντέλο κατηγοριοποίησης που σε πολλούς διαφορε-

τικούς τομείς χαρακτηρίζει κάθε γραμματική θεωρία και συγκεκριμένα με την επιλογή μεταξύ του κλασσικού Αριστοτέλειου μοντέλου των «καθοριστικών ιδιοτήτων» (criterial attribute model — κάτι ή ανήκει ή δεν ανήκει σε μία δεδομένη κατηγορία) και του «πρωτοτυπικού» μοντέλου (prototype model — οι κατηγορίες καθορίζονται από τα πρωτοτυπικά τους μέλη και έχουν ασαφή όρια). Ο Langacker βασιζόμενος σε πρόσφατα πειραματικά αποτελέσματα (Rosch 1977, 1978 κ.ά.) και ακολουθώντας την βασική αρχή της CG ότι ο γλωσσικός μηχανισμός δεν διαφέρει ουσιαστικά από τους υπόλοιπους γνωστικούς μηχανισμούς, υποστηρίζει ότι το κλασσικό μοντέλο κατηγοριοποίησης αποδεικνύεται ανεπαρκές σε σχέση με τα περισσότερα γλωσσικά φαινόμενα, πράγμα που φαίνεται σε πολλούς διαφορετικούς τομείς: αδυναμία π.χ. να εκφράσουμε κατηγορηματικές κρίσεις ως προς την γραμματικότητα-μη γραμματικότητα μιας πρότασης (όπως γίνεται φανερό και στην γλωσσολογική πρακτική με την χρήση σημείων όπως ***, **, *, ???, ??, ? κλπ. που δηλώνουν προοδευτικά μεγαλύτερο βαθμό γραμματικότητας). Στον τομέα της μορφολογίας, άλλο παράδειγμα, συχνά βρισκόμαστε σε αδυναμία να προσδιορίσουμε τον βαθμό στον οποίο μία σύνθετη λέξη — ο Langacker χρησιμοποιεί το παράδειγμα της λέξεως «stapler» (συρραπτικό μηχανήμα) — μπορεί να θεωρηθεί υποπερίπτωση του γενικού κανόνα παραγωγής (στη συγκεκριμένη περίπτωση, Ρήμα+ -er (παραγωγική κατάληξη)), δεδομένου ότι το ουσιαστικό αυτό έχει κάποια συγκεκριμένη σημασία πέραν από αυτήν που προβλέπεται από τον γενικό κανόνα (κάτι που συρράπτει). Η θέση του Langacker είναι ότι τέτοια διλήμματα προϋποθέτουν την λανθασμένη θέση ότι κάθε τύπος ή παράγεται ή δεν παράγεται από γενικό κανόνα. Αντίθετα, η θεωρία πρέπει να επιτρέπει την διατύπωση της θέσης ότι η μορφολο-

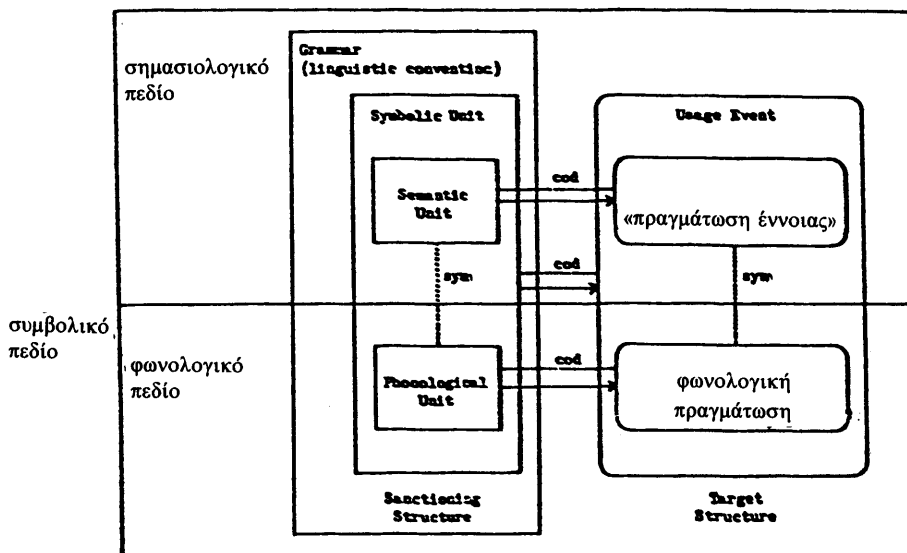
γική και σημασιολογική δομή της λέξης «stapler» (και άλλων εκατοντάδων λημμάτων και ιδιωματικών εκφράσεων σαν αυτήν) καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τον γενικό κανόνα αλλά παράλληλα μπορούν να έχουν ιδιότητες πέραν από αυτές που προβλέπει το γενικό μοντέλο. Εδώ ακριβώς εντάσσεται και η γενικότερη θέση του ότι δεν μπορεί να υπάρξει σαφής διαχωρισμός μεταξύ του λεξικού (δηλ. ανώμαλου, λημματολογικού χαρακτήρα) και γραμματικής (απόλυτα προβλέψιμου, κανονικού) — βλέπε το σημείο 3 πιο πάνω.

Το κεφάλαιο 2, όπως ανέφερα και παραπάνω, εξηγεί βασικούς όρους της CG, πολλοί από τους οποίους έχουν διαφορετικό περιεχόμενο στην θεωρία αυτή απ' ό,τι σε άλλες θεωρίες: μονάδα (unit) και γλωσσική μονάδα (linguistic unit), σύμβαση και χρήση (convention and usage), γλωσσική δημιουργικότητα (linguistic creativity). Περιλαμβάνεται και σύντομη συζήτηση για την έννοια της γενετικότητας (generativity) και τους λόγους που κατά τον Langacker το γενετικό μοντέλο συνεπάγεται θεωρητικά αδιέξοδα που είναι αποτέλεσμα της ίδιας της γενετικής «μεταφοράς» (πχ. αν το γενετικό μοντέλο συνεπάγεται την πλήρη και ρητή (explicit) απαρίθμηση όλων των καλώς σχηματισμένων (well-formed) εκφράσεων μίας γλώσσας και μόνο αυτών, συμπεριλαμβανομένων και των σημασιολογικών τους δομών, τότε μια εγκυκλοπαιδική προσέγγιση στη σημασιολογία κατ' ανάγκη απορρίπτεται: μία γραμματική με περιορισμένη εμβέλεια αποκλείει εκ των προτέρων μία ουσιαστικά άπειρη και απροσδιόριστη κλίμακα πραγματολογικής γνώσεως.

Στο κεφάλαιο 2 αναλύεται και ο χαρακτήρας της γραμματικής δομής που κατά τον Langacker έχει αποκλειστικά συμβολικό χαρακτήρα. Η γραμματική (σύνταξη) είναι στην ουσία συμβολικές διπολικές δομές που αποτελούνται από

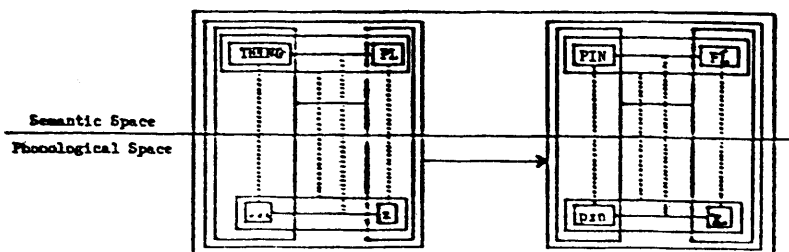
ένα σημασιολογικό και ένα φωνολογικό πόλο (η φωνολογία και η σημασία είναι και τα μόνα επίπεδα που έχουν ανεξάρτητη ύπαρξη). Έτσι έχουμε το εξής θεωρητικό σχήμα (από τη σελίδα 77 του βιβλίου — μεταφράζω επάνω στο σχήμα μερικούς από τους όρους που χρησιμοποιεί):

ται στο να βρει κανείς μία κατάλληλη δομή-ζητούμενο (target structure) που να ταιριάζει στην συμβατική δομή-πρότυπο (sanctioning structure) μέσα σε κάποια δεδομένα περιθώρια ανεκτικότητας. Σε μία τυπική περίπτωση η καλή εφαρμογή πρέπει να επιτυγχάνεται και στους δύο

Το μεγαλύτερο μέρος του σχήματος είναι ευκολονόητο. Η συντομογραφία «sym» αναφέρεται στη συμβολική σχέση που υπάρχει μεταξύ της σημασιολογικής και φωνολογικής μονάδας. Η συντομογραφία «cod» αναφέρεται στην σχέση κωδικοποίησης (coding) μεταξύ γλωσσικής σύμβασης και χρήσης και συνίστα-

πόλους (τον φωνολογικό και τον σημασιολογικό). Σαν απλό παράδειγμα παραθέτω το σχήμα της σελ. 85 που περιλαμβάνει το γενικό σχήμα κατηγοριοποίησης και στην συγκεκριμένη συμβολική δομή «pins» (καρφίτσες) που αποτελεί εφαρμογή (instantiation) του γενικού σχήματος:

Το συγκεκριμένο σχήμα του «pins» (δεξιά) αναπτύσσει το γενικό σχήμα κατηγοριοποίησης «πράγμα» (αριστερά) ενώ και τα δύο καθορίζονται από τη συμβολική σχέση μεταξύ του φωνολογικού και του σημασιολογικού πόλου. Η συντομογραφία PL αναφέρεται στη σημασιολογική αντιπροσώπευση του μορφήματος του πληθυντικού ενώ το φώνημα [z] αποτελεί στην συγκεκριμένη περίπτωση την φωνολογική του πραγμάτωση. Και το γενικό σχήμα και οι συγκεκριμένες εφαρμογές του (instantiations) συνυπάρχουν στην γραμματική και έχουν status μονάδας (unit) που συμβολίζεται από το εξωτερικό παραλληλόγραμμο που περικλείει και τα δύο. Το τελευταίο αυτό σημείο συνιστά και την βασική αντίρρηση του Langacker στο γενετικό μοντέλο που αποκλείει την πραγματολογική γνώση από την γραμματική (βλέπε και τις παρατηρήσεις στην σελ. 329).

Είναι προφανές ότι τέτοια διπολικά σχήματα καταργούν εντελώς όχι μόνο τα αυτόνομα επίπεδα της σύνταξης και της μορφολογίας αλλά τα επίπεδα της σύνταξης και μορφολογίας εντελώς. Τυπικό (formal) επίπεδο μορφολογίας δεν υπάρχει, όπως φαίνεται κι από το παραπάνω σχήμα. Δεδομένου ότι η σύνταξη συνίσταται στον συνδυασμό και την συνένωση τέτοιων συμβολικών δομών σε σύνθετες συμβολικές εκφράσεις (φράσεις, προτάσεις κλπ.) το επίπεδο της σύνταξης καταργείται επίσης. Αυτό για το οποίο αναρωτιέται κανείς επομένως μπροστά σ' ένα τέτοιο μοντέλο είναι τί νόημα μπορεί να έχουν τέτοια σχήματα σε περιπτώσεις όπου ο σημασιολογικός πόλος είναι τόσο αφηρημένος και γενικός (αν παραδεχτούμε ότι υπάρχει καθόλου) ώστε να φτάνει να δηλώνει μια απλή γραμματική εξάρτηση. Σε μια γλώσσα όπως η Ελληνική πχ. που έχει γραμματικά γένη, σε τί συνίσταται ο σημασιολογικός πόλος του άρθρου των ονοματικών φράσεων «το παιδί» ή «η λίμνη» κλπ. που

δεν φαίνονται να έχουν (τουλάχιστον συγχρονικά) κανένα σημασιολογικό κίνητρο; (ο Langacker δεν συζητά πουθενά στο βιβλίο την περίπτωση του γραμματικού γένους).

Παρόμοια ερωτήματα μπορεί να προβάλλει κανείς μπροστά σε φαινόμενα που τουλάχιστον για μεγάλο μέρος αναλυτών έχουν καθαρά γραμματικο-συντακτικό χαρακτήρα, δηλώνοντας απλώς κάποια σχέση εξάρτησης μεταξύ στοιχείων της πρότασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το συνδετικό ρήμα (copula) και άλλα τέτοια ρήματα ανύψωσης (raising verbs). Η κλασσική ανάλυση του ρήματος *be* πχ. στ' Αγγλικά είναι ότι το υποκείμενο της πρότασης που το περιέχει είναι το σημασιολογικό υποκείμενο του κατηγορήματος και όχι του συνδετικού ρήματος (πχ. στην πρόταση *The ball is under the table* «Η μπάλα είναι κάτω από το τραπέζι», το ουσιαστικό «the ball» συνδέεται σημασιολογικά μόνο με το κατηγορήμα «under the table» ενώ το συνδετικό «is» χρησιμεύει μόνο ως σημείο συντακτικής εξάρτησης. Ο Langacker αντίθετα (βλέπε την ανάλυση που δίνει για το *be* στις σελ. 322-323), στα πλαίσια της γενικής του θεωρητικής τοποθέτησης, υποστηρίζει ότι το ρήμα *be* έχει σημασιολογικό περιεχόμενο (πόλο)· συγκεκριμένα, η σημασιολογική του προσφορά στην πρόταση συνίσταται στην δήλωση μιας σχηματικής ατελούς ενέργειας (imperfective process) που εκφράζει την γενική σχηματοποίηση όλων των σχετικών (σημασιολογικά) κατηγορημάτων (όλων δηλαδή των ατελών ενεργειών) και το μοναδικό της περιεχόμενο είναι ακριβώς η δήλωση του κοινού τους σημασιολογικού περιεχομένου. Ενώ μια τέτοια θέση, να αποδίδει δηλ. κανείς σημασιολογικό περιεχόμενο σε όλα τα στοιχεία της πρότασης, θα ήταν ίσως ευκολότερο να υποστηριχθεί σε σχέση με άλλα ρήματα ανύψωσης (λιγότερο αφηρημένα), είναι τουλάχιστον αμφισβητήσιμη σε σχέση με το

ρήμα *be*. Και φυσικά μια τέτοια ανάλυση είναι απόρροια της γενικής θεωρητικής τοποθέτησης ότι το επίπεδο της σύνταξης λείπει εντελώς.

Τα κεφάλαια 3-7 απαρτίζουν το δεύτερο μέρος του βιβλίου που έχει σαν θέμα την ανάλυση του σημασιολογικού πόλου των συμβολικών δομών και γενικά την προσέγγιση στη σημασιολογία που ασπάζεται η CG. Το κεφάλαιο 3 περιλαμβάνει συζήτηση των γνωστικών ικανοτήτων και φαινομένων που σχετίζονται άμεσα με την γλώσσα και που ο Langacker θεωρεί σε μεγάλο βαθμό αυταπόδεικτα (*self-evident*). Κατά την γνώμη μου το κεφάλαιο αυτό αποτελεί και το πιο αδύνατο σημείο του τόμου. Μολονότι ο Langacker τονίζει ότι η ανάλυση των γνωστικών ικανοτήτων που κάνει (και που στην CG αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση εφόσον η σημασιολογική δομή ταυτίζεται με την εννοιολογική δομή (*conceptual structure*)) είναι ανεξάρτητη από την όποια συγκεκριμένη ψυχολογική θεωρία κι ότι τα φαινόμενα που εξετάζει είναι κατά πλειοψηφία αυταπόδεικτα, πολλές φορές η ανάπτυξή του αναφέρεται σε πλευρές του γνωστικού μηχανισμού (*cognitive processing*) που οπωσδήποτε επιδέχονται και άλλες ερμηνείες. Με άλλα λόγια, τα συμπεράσματά του δεν βασίζονται σε πειραματικές αποδείξεις παρά μόνο στην ενδοσκοπήση και παρατήρηση.

Το κεφάλαιο 4 αναλύει την έννοια των γνωστικών τομέων (*cognitive domains*) σε σχέση με τους οποίους χαρακτηρίζονται όλες οι σημασιολογικές δομές (θυμίζουν πολύ τα σημασιολογικά πλαίσια (*Frames*) του Fillmore (Fillmore 1975, 1982, κ.ά.), τα ιδανικοποιημένα γνωστικά μοντέλα (*Idealized Cognitive Models*) του Lakoff (Lakoff 1987) και τα «σενάρια» (*scripts*) της Τεχνητής Νοημοσύνης (*Artificial Intelligence*)). Τα υπόλοιπα κεφάλαια (5-7) ασχολούνται με τον ορισμό και την ανάπτυξη σε καθαρά σημασιολογικούς όρους των κλασικών όρων της

γραμματικής: κατά τον Langacker, το πρωτοτυπικό ουσιαστικό (βλέπε τις παρατηρήσεις παραπάνω σχετικά με το μοντέλο κατηγοριοποίησης) δηλώνει κάποιο πράγμα (*thing*) — και φυσικά ο όρος έχει κι αυτός ιδιαίτερο περιεχόμενο που αναλύεται στο κεφάλαιο. Τέλος τα κεφάλαια 6 και 7 ασχολούνται με τον σημασιολογικό προσδιορισμό δύο τύπων κατηγορήματος αντίστοιχα: με τις αχρονικές σχέσεις (*atemporal relations*) που αντιστοιχούν στις γραμματικές τάξεις των επιθέτων, επιρρημάτων, προθέσεων και με τις ενέργειες (*processes*) που αντιστοιχούν στο ρήμα.

Το τρίτο μέρος, κεφάλαια 8-12, εξετάζει το πώς η συγκεκριμένη θεωρία αντιμετωπίζει τη γραμματική δομή. Ο γενικός σκοπός του τρίτου μέρους είναι να δείξει πώς ένα γραμματικό μοντέλο σαν αυτό που προτείνεται είναι σε θέση να πει όλα αυτά που μία πλήρης γραμματική οφείλει να πει. Το κεφάλαιο 8, «*Valence Relations*», εξετάζει τις αρχές που διέπουν τον σχηματισμό σύνθετων συμβολικών εκφράσεων από απλές συμβολικές δομές (με άλλα λόγια το καθαυτό έργο της σύνταξης). Το κεφάλαιο 9 αναλύει περαιτέρω την φύση των συμβολικών μονάδων και κάνει τον διαχωρισμό μεταξύ αυτόνομων και εξαρτημένων στοιχείων της πρότασης και πάλι σε καθαρά σημασιολογικό επίπεδο. Το κεφάλαιο 10 εξετάζει και πάλι την έννοια της κατηγοριοποίησης και την σχέση μεταξύ (γραμματικής) δομής και συγκεκριμένου. Στο 11 αναλύεται μία σειρά από σχετικά προβλήματα, όπως η κατανομή των στοιχείων στην πρόταση (*distribution*), οι γραμματικές τάξεις (μέρη του λόγου) και οι περιορισμοί για τον «καλό σχηματισμό» (*well-formedness*) των προτάσεων. Τέλος, το κεφάλαιο 12 εξετάζει την σχέση μεταξύ των συστατικών (*component*) και των σύνθετων (*composite*) δομών και κάνει ειδική μνεία στις έννοιες της αναλυτικότητας (*analyzability*) και της μερικής

συνθετότητας (partial compositionality). Όσον αφορά στο τελευταίο σημείο, ο Langacker υποστηρίζει ότι σχεδόν σε καμία περίπτωση στην γλώσσα οι ιδιότητες του όλου δεν είναι απόλυτα προβλέψιμες από τις ιδιότητες των μερών.

Η κατ' ανάγκη περιορισμένη παρουσίαση αδικεί το βιβλίο. Κατά την γνώμη μου η προσφορά του συνίσταται σε δύο κυρίως σημεία: πρώτον γιατί περιέχει μία λεπτομερή και εμπεριστατωμένη παρουσίαση των θεωρητικών υποθέσεων που διέπουν όλα τα μοντέλα της γενετικής γραμματικής και τυπικής (formal) σύνταξης· και δεύτερον γιατί προσφέρει μία ολοκληρωμένη εναλλακτική λύση, προσπαθώντας να παρακολουθήσει μέχρι τέλους τις θεωρητικές συνέπειες του μοντέλου του. Ίσως το βιβλίο να πάσχει σε ορισμένα σημεία από την αναπόφευκτη σε ογκώδη έργα βιασύνη κατά την παρουσίαση. Από την άλλη όμως αποτελεί και μία από τις ελάχιστες προσπάθειες (τουλάχιστον αυτή την στιγμή) να δοθεί μία ολοκληρωμένη θεωρία γραμματικής που να καλύπτει όλους σχεδόν τους τομείς που καλύπτουν ως τώρα οι γενετικές γραμματικές με την πολύχρονη πλέον προϊστορία τους.

Κική Νικηφορίδου
University of California, Berkeley

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bresnan J. 1978: «A realistic transformational grammar». Στο M. Halle - J. Bresnan - A. Miller (eds.), *Linguistic theory and psychological reality* (Cambridge, Mass.: MIT Press) 1-59.
- Chomsky N. 1981: *Lectures on government and binding* (Dordrecht: Foris).
- Fillmore Ch. 1975: *Santa Cruz lectures on deixis* (Bloomington: Indiana University Linguistics Club).
- Fillmore Ch. 1982: «Frame semantics». Στο *Linguistics in the Morning Calm* (ed. by the Linguistic Society of Korea, Seoul: Hanshin) 111-137.
- Fodor J. A. 1983: *The modularity of mind* (Cambridge, Mass.: MIT Press).
- Lakoff G. 1987: *Women, fire and dangerous things: What Categories reveal about the mind* (Chicago: University of Chicago Press).
- Rosch E. 1977: «Human categorization». Στο Neil Warren, (ed.), *Studies in Cross-cultural psychology*. Volume I (London: Academic Press) 1-49.
- Rosch E. 1978: «Principles of categorization». Στο E. Rosch - B. B. Lloyd (eds.), *Cognition and categorization*, (Hillsdale: N. J.: Erlbaum) 27-47.
- Bahmani Nedjar, Grammaire fonctionnelle de l'arabe du Coran, Karlsruhe (R.F.A.) 1988, édition d'auteur, 4 vol., 486 p. + 548 p. + 524 p. + 284 p.*
- Cet ouvrage est une thèse de doctorat d'État, rédigée sous la direction du professeur Fernand Bentolila et soutenue à la Sorbonne. C'est, à notre connaissance, la première description grammaticale complète de l'arabe littéraire qui s'inspire de la théorie fonctionnelle d'André Martinet. Cette théorie est à la base d'une quantité considérable de travaux de langue française qui étudient les «dialectes» arabes parlés dans divers pays, surtout maghrébins. En effet, présenter la grammaire fonctionnelle d'une langue comporte la prise en compte de corpus oraux et, partant, ouverts à l'action des locuteurs et à la dynamique qui résulte des besoins de communication (codification particulière de l'écrit par rapport au caractère de réalité première de l'oral). Or, on sait que les choses ne sont pas simples dans les pays arabes, qui souffrent plus (Maghreb) ou

moins d'une situation de diglossie, surtout de type écrit-oral, dont on commence à peine, dans ces pays, de mesurer tous les risques. Si l'oral se différencie d'un pays à l'autre, l'écrit est, avec la religion, ce qui est commun à l'ensemble des États formant la *nation* arabe. Le modèle de cette langue écrite, code hautement élaboré (arabe littéraire), est la langue du Coran et plus largement celle de la littérature arabe du Moyen âge, toute innovation étant en général d'ordre lexical (et ce, par emprunt interne). Or, les difficultés d'apprentissage qui découlent de cette situation (la langue classique doit être enseignée aux jeunes Arabes dès le début de leur scolarisation) expliquent l'intérêt d'une description indépendante de l'arabe littéraire, qui serait affranchie des incohérences et des *a priori* de la grammaire arabe traditionnelle (à partir du huitième siècle de notre ère; voir *ler vol.*, p. 7 de l'ouvrage).

Il faut souligner avant tout que l'ouvrage en question ne se limite pas à l'arabe coranique (ce que, par une sorte d'euphémisme, annonce son titre) mais qu'il s'étend à l'ensemble des *prescriptions* qui concernent l'arabe littéraire et son «bon usage». En effet, le Coran n'étant constitué que de quelques dizaines de milliers de vers, la très riche littérature arabe islamique s'est servie dans sa période formative d'une quantité supplémentaire de données (ainsi, le dictionnaire le plus ancien contenait près de 94.000 mots¹), qui, dès lors, ont fait partie de la langue écrite. Corrélativement, l'étude en question n'est pas basée uniquement sur le corpus fermé du Coran (bien que les règles grammaticales y soient exemplifiées de préférence par des extraits coraniques) mais aussi sur les

usages littéraires en cours, dont le modèle *se doit* d'être le Coran.

La méthode et le plan de description adoptés par l'auteur suivent pour l'essentiel le type de grammaire préconisé et mis en oeuvre par André Martinet dans sa *Grammaire fonctionnelle du français* (Paris 1979, éd. Didier-Crédif). D'après ce type de description grammaticale, on présente d'abord les classes des monèmes ou unités significatives minimales sur la base des compatibilités entre classes (Inventaire des classes), pour passer ensuite aux fonctions assumées par divers types de syntagmes (Syntaxe), et enfin à la Synthématique de la langue étudiée (composition, dérivation...). Dans l'Inventaire des classes, la présentation de chacune d'elles comprend l'*identification* des unités, l'examen de leurs variations formelles, non pertinentes pour la communication, qu'est leur *morphologie*, et, pour les classes d'unités grammaticales, l'examen des valeurs sémantiques oppositionnelles de ces unités, qu'est leur *axiologie*. Dans la Syntaxe, la présentation de chaque fonction comporte également son identification. Enfin, dans la Synthématique, sont présentés les procédés de formation des synthèmes de la langue étudiée.

Il faut souligner que ce plan de description d'une langue n'a pas toujours été suivi tel quel par les fonctionnalistes (et qu'il n'a jamais été décrété par son auteur comme étant le seul possible);² or, il semble à cette heure le mieux répondre aux besoins didactiques, puisqu'il va du plus simple (compatibilités entre classes) au plus complexe (délimitation des fonctions), en prenant soin d'aplanir les complications dues

1. Voir David Cohen, «Les langues chamito-sémitiques» dans *Le langage*, sous la direction d'André Martinet, Paris 1968, Gallimard, Encyclopédie de la Pléiade, p. 1326.

2. Voir Denise François, «Réflexions sur le(s) «modèle(s) de description fonctionnaliste», dans *Linguistique fonctionnelle. Débats et perspectives*, volume présenté par Mortéza Mahmoudian, Paris 1979, P.U.F., p. 25-41.

aux faits formels non pertinents au fur et à mesure de leur apparition dans le champ d'étude des faits linguistiquement pertinents, et en laissant pour la fin la synthématique, étude de la production d'unités complexes du vocabulaire dont on n'a pas à exiger la maîtrise totale avant l'acquisition de structures plus fondamentales.

Il n'est pas étonnant si M. Bahmani Nedjar a choisi ce même type de présentation en trois étapes pour la description d'une langue qui a besoin urgent d'une grammaire plus objective et praticable que celles aujourd'hui en vigueur dans les pays arabes, et qui, par ailleurs, est connue pour les difficultés notoires que présente sa morphologie. Des classes comme celles des noms (en ce qui concerne le genre), des nominaux numériques, des nombres (duel et pluriel), des pronoms personnels, des adjectifs et des subordonnants sont particulièrement chargées de «scories» morphologiques liées à l'histoire de la langue, où il est souvent difficile de départager ce qui est porteur de sens, même par raccroc, et ce qui est variation formelle non pertinente.

La description exhaustive et rationnelle de cette morphologie n'est qu'une des vertus de l'ouvrage en question. L'auteur entreprend, dans les deux premiers volumes, la description complète des classes de monèmes, tandis que, dans le 3e volume, il présente l'ensemble des fonctions syntaxiques et que, dans le 4e et dernier volume, il fournit une liste détaillée des procédés de formation des synthèmes, en particulier des procédés complexes appelés schèmes (voir plus bas), dont il examine l'axiologie; ce volume contient également l'étude des accidents phonétiques à la frontière des monèmes et des accidents morphologiques lors de la «transformation» des racines en monèmes. Il s'agit là d'un effort de présentation globale de la langue considérée, ce qui fait de ce travail une grammaire de référence que doivent consulter tous ceux qui s'intéressent à l'a-

rabe.

Nous allons présenter ci-dessous un certain nombre de remarques qui sont avant tout destinées à fournir quelques indications relatives aux recherches que ce vaste ouvrage rend possibles et nécessaires.

Il faut d'abord attirer l'attention sur l'absence d'une délimitation rigoureuse du corpus, lequel semble être l'ensemble de la tradition écrite (arabe classique ou littéraire). Or, ceci va de pair avec l'absence d'une introduction systématique au contexte extralinguistique et paralinguistique (facteurs stylistiques, p.e.) de cette vieille tradition, ce qui nous empêche de pénétrer les causalités premières de son extrême complexité morphologique, y compris dans la syntaxe. Savoir que la langue du Coran était une sorte de koïné de tribus arabes et connaître le mode d'impact des couches diachroniques et dialectales sur le code écrit lors de son élaboration, ou encore prendre conscience du fait que la communication est ici sujette à des contraintes régulatrices du type du discours religieux, expliquerait bien des choses et surtout le fait que les notions d'économie linguistique et de pertinence, de central et de périphérique, ou encore de dynamique, doivent être considérées en l'occasion sous un autre angle que celui dicté par l'économie de l'oral.

L'absence d'une introduction systématique du type que nous venons d'esquisser peut influencer sur l'interprétation fonctionnelle des données. Pour ne donner qu'un exemple, l'auteur consacre une demi-page aux synthèmes par figement (4e vol., p. 15), qu'il déclare rarissimes. Or, on peut se demander quel est le statut de termes fréquents, dont certains rencontrés dans le Coran, comme /bi smi llâhi/ «au nom de Dieu» (formule qui marque le début de chaque section -sourate- du Coran), /'a ra'ayta/ «est-ce que tu as vu?/qu'en penses-tu?» ou /la'natu llâhi 'alâ/ «la malédic-

tion de Dieu sur...». Ces syntagmes figés et bien d'autres sont classés par l'auteur parmi les unités asyntaxiques (couvrant les interjections de la grammaire traditionnelle), bien qu'il soit évident qu'ils constituent l'un des types de formules figées qui sont propres au discours religieux arabe; leur exemple pose le problème plus large du statut fonctionnel des formules qui sont plus (corpus homérique) ou moins présentes dans tout texte sacré et dans tout discours rituel³.

Un autre point d'importance majeure concerne la présentation quelquefois disparate des faits syntaxiques. Nous avons déjà vu que l'auteur adopte le type de présentation préconisé par André Martinet, ceci afin de doter l'arabe littéraire à la fois d'une grammaire rationnelle et d'un outil d'enseignement. Or, le souci de clarification didactique des compatibilités amène quelquefois l'auteur à se référer simultanément aux compatibilités et aux fonctions lors de la présentation des classes d'unités plurifonctionnelles (ex. noms, dans l'Inventaire des classes, 1er vol.). L'examen de ces fonctions est, bien sûr, repris et parachevé dans la partie syntaxique de l'ouvrage (3e vol.), sans pour autant éviter une impression d'émiettement des faits syntaxiques: les fonctions ne sont pas définies à l'intérieur des classes, mais elles sont mentionnées comme faisant partie de la définition de ces classes. Dans le type de description préconisé par André Martinet, les compatibilités constituent la première étape de la présentation, et l'établissement de celles-ci se trouve être, logiquement, le garant de l'existence des fonctions, présentées dans la Syntaxe (fonction impliquant choix et une fonction étant assumée par

définition par une classe de monèmes compatibles avec une classe de noyaux et susceptibles d'entretenir avec ceux-ci des rapports syntaxiques de types variés).

Il faut également faire remarquer que certains aspects de la langue considérée ne sont pas, ou ne sont qu'imparfaitement, étudiés, certaines lacunes ayant à être comblées par des travaux à venir. Ainsi, il manque des indications statistiques qui contribueraient à donner une idée de ce qui est central et de ce qui est périphérique dans les relations syntaxiques, en particulier dans les fonctions et dans les types d'énoncés. Pour ne prendre que quelques exemples, lorsqu'on examine les divers types d'énoncé minimum, à prédicat verbal ou non verbal (première partie du 3e vol.), des indications relatives à la fréquence de ces types d'énoncés auraient pu donner une idée de leur productivité; lorsqu'on nous parle des «monèmes verbaux non prédicatifs» (nom d'action, participe, comparatif), on ne précise pas s'ils ont de préférence une réaction verbale (à l'accusatif) ou nominale (génitif ou tour prépositionnel); or, d'après les exemples cités, le deuxième cas semble être de loin le plus fréquent, avec toutes les conséquences que cela entraîne pour le statut fonctionnel de ce type d'unités.

Un aspect important de l'arabe littéraire qui n'est couvert qu'imparfaitement par l'ouvrage en question est le domaine assez riche des diathèses. L'auteur inclut bien une classe de la voix (à un membre, à savoir le passif; l'actif est désigné comme «voix zéro») dans l'Inventaire; or, il existe aussi une «voix du bénéficiaire» (ex. /'u'tiya zaydun kitāban/ «Zayd s'est vu donner un livre»; cf. angl. *John was given a book*), que l'auteur considère comme n'étant qu'une des valeurs du passif malgré le fait que ces deux voix apparaissent dans des types d'énoncés syntaxiquement distincts (ainsi, les énoncés à deux objets à l'accusatif ne connaîtraient que la voix du

3. Voir notre thèse *Les expansions casuelles et prépositionnelles du prédicat. Essai de syntaxe homérique*, Université Paris V, 1988, notamment la 1ère Partie.

bénéficiaire); cf. II, p. 239, III, p. 172-3. Par ailleurs, on examine en synthématique diverses marques de la réciprocité et des valeurs réfléchie, passive et moyenne proprement dite — cette dernière valeur étant ici proche de celle de la voix moyenne du domaine indo-européen. Or, il nous semble que les faits diathétiques présents dans une langue comme l'arabe littéraire sont suffisamment abondants pour exiger un traitement indépendant détaillé des changements structuraux qu'ils entraînent dans l'énoncé (retournement d'orientation diathétique, modification de la valence verbale etc.), même si d'autres considérations, comme l'absence d'un caractère systématisé, pourraient amener à classer (une partie de) ces faits dans la synthématique.

Nous allons poursuivre par une série de remarques portant sur des points particuliers de la description. On commencera par l'Inventaire des classes. On peut se demander si l'auteur n'aurait pas pu faire l'économie de certaines classes, en particulier de celles du monème /*du*/ «détenteur de» et des noms de comparaison, qui ne connaissent qu'une partie des compatibilités des noms, mais non des compatibilités qui ne seraient pas aussi celles des noms: il s'agirait là d'une différence de *valence* (au sens large) des unités concernées, non de nature. D'un autre côté, l'auteur classe parmi les modes verbaux le nom d'action, le participe et le comparatif. Or, ces labels nous semblent couvrir des faits fonctionnels distincts. Le nom d'action pourrait être traité dans la classe des noms dans la mesure où il semble disposer des mêmes compatibilités que ceux-ci (à l'exception des nombres); d'ailleurs, les compléments qu'il régit sont d'habitude marqués comme étant des régimes de noms (génitif ou tour prépositionnel) et non de verbes. Il s'agit donc, généralement, de synthèmes nominaux. Les participes, eux, admettent souvent des régimes à l'accusatif objet, mais d'après les exemples fournis ils ont

encore plus souvent un comportement de synthèmes — adjectivaux ou nominaux — comme les noms d'action. Quant au comparatif, les exemples cités dans l'ouvrage nous apprennent qu'il n'admet que des compléments prépositionnels; ainsi, les unités qui composent ce groupement doivent être considérées comme étant toutes synthématiques, et en fait être traitées en tant qu'une sous-classe d'adjectifs. Il découle de ces considérations que les procédés de formation de ces trois types d'unités auraient dû être traités en synthématique (surtout la très complexe morphologie du nom d'action) et non dans l'Inventaire des classes.

Un autre point relatif au classement d'unités concerne certains types d'adverbes. On sait que l'ensemble d'unités ainsi dénommé peut être difficile à classer selon les langues en ce sens que, s'il est possible d'opposer ces unités à tous les autres monèmes d'une langue, en revanche, le détail de leurs compatibilités fait qu'il est impossible de les classer sous une seule et même rubrique. L'auteur distingue 12 types d'adverbes; or, l'examen attentif des compatibilités fait apparaître qu'il aurait pu faire l'économie de certains de ces types. Ainsi, le type II (adverbe d'interrogation) nous semble avoir les mêmes compatibilités que le type V (comprenant aussi, entre autres, des adverbes d'interrogation), à savoir porter uniquement sur des prédicats de genre déterminé. Ce qui, d'après l'auteur, différencie le type II serait le fait qu'une unité comme /*a*/ porterait également sur des nominaux, p.e. dans /*a* 'anta fa'alta hāḏa/ «est-ce que c'est toi qui as fait ceci?». Or, nous avons ici /*'anta*/ «toi» dans le rôle d'indicateur de thème, ce terme se trouvant ainsi préposé au reste de l'énoncé, sans que ceci permette de poser que le point d'incidence de l'adverbe soit ici un pronom. L'auteur ne précise pas si l'on peut avoir le même type de construction avec les adverbes interrogatifs de type

V (à valeur sémantique «quand?», «où?», «pourquoi?», «comment?»), sans pour autant exclure expressément cette éventualité.

En ce qui concerne les adverbes de négation, ceux-ci sont partagés en trois types, VI, VII et VIII, distingués à partir du fait que les monèmes qui correspondent à ceux-ci déterminent respectivement un prédicat verbal, un prédicat sans copule et un prédicat équationnel. Or, les unités concernées sont, à quelques exceptions près, *les mêmes*, et l'on ne voit pas pourquoi il ne serait pas possible de les rassembler sous une seule et même rubrique, quitte à charger davantage la morphologie d'un type unitaire d'adverbes de négation.

Pour venir à la Syntaxe (3e vol.), nous ferons d'abord une remarque d'ordre méthodologique. L'établissement de paradigmes de commutation et des critères qui permettent leur constitution sont parmi les moments les plus cruciaux de l'analyse — et de la présentation. Sous ce rapport, les classes de commutation posées par l'auteur ne sont pas toujours dégagées à partir de critères clairs. Ainsi, pour ce qui concerne les termes jouant un rôle fonctionnel déterminé, l'auteur considère que le rôle de prédicatoire sans copule peut être assumé non seulement par des noms, des adjectifs et des participes (ex. /sam-maytu ha maryama/ «je l'ai nommée Marie») mais aussi par des tours prépositionnels et par des subordinées entières; or, on ne voit pas comment il peut y avoir prédicatoire sans copule dans des énoncés comme /inni 'ara ka wa qawma ka fi zalalin mubin/ «en vérité, je te vois, toi et ton peuple, dans un égarement évident», ou /yahşibuna l-aḥzaba lam yadhabu/ «ils comptent que les factions ne sont pas parties, litt. ils comptent - les factions (acc.) -ne pas + parfait - elles sont parties» (III, p. 32 et 34). Pour ce qui concerne le paradigme des termes jouant le rôle du point d'incidence d'une fonction, on trouve sou-

vent des cas où manquent les critères d'établissement du paradigme. Ainsi, on nous dit que le point d'incidence d'un syntagme en fonction spatio-temporelle peut être (entre autres) un nom ou un adjectif, ce qui n'est pas évident à partir des exemples cités, p.e. /ra'aytu l-hilala bayna s-saḥabi/ «j'ai aperçu le croissant (à la) séparation des nuages» (III, p. 259). Un problème analogue se pose à propos des fonctions d'exception et d'accompagnement (p. 443 et 450) et de la proposition temporelle en /id/ «lorsque» (p. 297), qui sont supposées n'avoir pour point d'incidence qu'un nominal.

En outre, l'examen des fonctions fait apparaître que certaines d'entre elles correspondent en réalité à des groupes de faits fonctionnels qui devraient être étudiés sous la rubrique d'une autre fonction. Cette remarque concerne surtout les faits regroupés sous les rubriques «complément absolu», «fonction emphatisante» et «figure étymologique» (p. 200-14). On pourrait considérer ces faits comme représentant un cas particulier de la fonction objet, en ce sens qu'ils concernent des syntagmes à l'accusatif, plus particulièrement des noms d'action dérivés de la même racine que le monème verbal, que ces syntagmes saturent souvent la fonction objet et qu'ils se mettent au nominatif lorsqu'il est possible de mettre le verbe au passif (figure étymologique, p. 210). D'un autre côté, l'auteur nous signale que le complément absolu *recouvre* la fonction emphatisante et la figure étymologique, et que celles-ci se distinguent uniquement par le fait que la première n'est affectée que de l'article indéfini et que la seconde peut être affectée d'une série d'autres déterminants du nom. Or, ce trait semble surtout concerner le comportement de noms d'action particuliers (facteur sémantique) plutôt qu'une cristallisation syntaxique.

Il faut signaler aussi le cas de certains groupes de faits que l'on trouve sous la

rubrique d'une seule fonction alors que leurs comportements diversifiés mériteraient qu'on les classe sous plusieurs rubriques distinctes. Cette remarque vaut en particulier pour la «fonction spatio-temporelle», qui comprend des expansions nominales à l'accusatif en tant que compléments de lieu ou de temps, des propositions locatives et des propositions temporelles de contemporanéité («quand», «pendant que», et «lorsque») (III, p. 258-306). D'un côté, on ne voit pas ce qui amène l'auteur à regrouper ainsi les données en question (p.e., pourquoi amalgamer le spatial et le temporel?); d'un autre côté, on constate que plusieurs groupes de faits qui se réfèrent à des notions temporelles, p.e., sont traités comme des fonctions distinctes (notions de postériorité et d'antériorité, «jusqu'à», «depuis» etc.).

Quelques remarques sur la synthématique de l'arabe littéraire avant de conclure. On sait que la difficulté principale dans ce domaine provient des procédés dits «schèmes», qui concernent la construction de synthèmes à partir de «bases», comportant le plus souvent trois consonnes, qu'on étoffe de voyelles et, éventuellement, d'affixes divers. Ce sont surtout les schèmes qui fournissent à l'arabe classique son vocabulaire très riche (voir plus haut), et qui sont, également, responsables d'une grande partie des complications morphologiques de la langue (genre des noms, nombres etc.). Il est entendu que, dans une grammaire fonctionnelle de l'arabe littéraire, on doit bien distinguer entre les schèmes qui sont pour quelque chose dans la formation de la marque des monèmes grammaticaux (comme les schèmes relatifs au genre et aux nombres) et les schèmes qui déterminent la formation d'unités synthématiques des classes lexicales. Sous ce rapport, l'auteur aurait pu inclure dans sa Synthématique les dizaines de schèmes des noms d'action, la partie synthématique des nominaux

numéraux et les schèmes d'adjectifs que l'on trouve dans l'Inventaire des classes sous les rubriques correspondantes. La Synthématique (4e vol.) comporte une présentation des schèmes qui tient compte, forcément, de la classe à laquelle appartiennent les synthèmes (adjectifs, noms, verbes et autres), et les faits que nous venons de mentionner y auraient trouvé naturellement leur place.

Notre revue critique de l'ouvrage de M. Bahmani Nedjar s'est voulue constructive en vue des travaux futurs dans le domaine arabe et n'entame en rien l'indéniable valeur de l'entreprise. L'auteur a réussi à mener à bon terme un travail monumental et à doter la linguistique descriptive à la fois d'un ouvrage utile pour les études arabes et d'une grammaire qui s'inscrit dans le sillage de la meilleure tradition fonctionnaliste.

Fotis A. Kavoukopoulos
Université de Crète

A propos du grec (coordinateur: Christos Clairis), Journée d'études No 11, 23 Avril 1988, Université René Descartes, UER de linguistique générale et appliquée, Centre de recherche linguistique, Sorbonne, 1988, 103 σ.

Ο τόμος αυτός αποτελείται από τις ανακοινώσεις μονοήμερου συνεδρίου που έγινε στη Σορβόνη στις 23 Απριλίου 1988 με θέμα τη νέα ελληνική και με συμμετοχή Γάλλων και Ελλήνων γλωσσολόγων. Το συνέδριο αυτό οργάνωσε ο Κωνσταντινουπολίτης πρόεδρος του τμήματος γλωσσολογίας του πανεπιστημίου René Descartes Χρήστος Κλαίρης. Είναι πολλοί οι λόγοι που κάνουν σήμερα όλο και πιο επιτακτική την ανάγκη να γίνουν συστηματικές κι επιστημονικά κατοχυ-

ρωμένες φωνολογικές, συντακτικές, λεξιλογικές και κειμενικές έρευνες πάνω στη νέα ελληνική. Σημειώνεται ότι ο συντονιστής του συνεδρίου Χρήστος Κλαίρης είχε ήδη προτείνει ένα σχέδιο δράσης για τη συλλογική προετοιμασία μιας λειτουργικής γραμματικής της νέας ελληνικής, σε διεθνές γλωσσολογικό συνέδριο που έγινε στα Γιάννινα το 1978. Σύμφωνα με το σχέδιο αυτό, η περιγραφή της γλώσσας θα στηριζόταν σε ευρύτατο κώρυπος προφορικών και γραπτών χρήσεων, και η γλωσσική νόρμα θα καθοριζόταν αντικειμενικά (στατιστικά). Το μονοήμερο συνέδριο για τα ελληνικά που οργανώθηκε στη Σορβόνη εντάσσεται στην ευρύτερη προοπτική της προετοιμασίας μιας τέτοιας γραμματικής, που ουσιαστικά δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ (βλ. σ. 9-10).

Οι ανακοινώσεις που διαβάστηκαν και συζητήθηκαν στο συνέδριο ήταν έξη συνολικά και θα παρουσιαστούν πιο κάτω με συντομία, αφού σημειωθεί ότι η σειρά με την οποία ακούστηκαν και δημοσιεύονται στο βιβλίο δεν βοηθά (όπως συμβαίνει συχνά στα συνέδρια) στην ανάδειξη της θεματικής ανέλιξης που τις χαρακτηρίζει. Έτσι, υπάρχουν τρία κείμενα, των Κλαίρη – Bentolila, Ελ. Παπαγεωργίου και Φ. Καβουκόπουλου, που αποτελούν αμιγείς γραμματικές προσεγγίσεις σε τομείς της γλώσσας (ρήμα, όνομα, τύποι προτάσεων) και αποτελούν συνεπώς ξεχωριστή ενότητα: υπάρχει μια ανακοίνωση του Κ. Γεωργούδη για το λεξιλόγιο που λογικά θα μπορούσε να ακολουθεί τις τρεις που προαναφέραμε (η γλωσσική περιγραφή αρχίζει με τη γραμματική και καταλήγει στο λεξιλόγιο)· υπάρχει ένα κείμενο του Η. Tonnet για τη διαχρονία του τόνου που θα μπορούσε να ακολουθεί τα προηγούμενα, αφού η διαχρονική περιγραφή προϋποθέτει τη συγχρονική· τέλος, υπάρχει μια ανακοίνωση του Γ. Μπαμπινιώτη που αφορά τη διδακτική της νεοελληνικής ως

μητρικής γλώσσας και που ως εφαρμογή της θεωρίας σε συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο ακολουθεί λογικά όλες τις άλλες.

Ακολουθεί η παρουσίαση των ανακοινώσεων με τη σειρά που δημοσιεύονται στο βιβλίο.

Fernand Bentolila – Χρήστος Κλαίρης: «Les modalités verbales» («Τα παρεπόμενα του ρήματος»), σ. 7-25. Η ανακοίνωση αυτή χωρίζεται σε τρία μέρη: στο πρώτο παρουσιάζονται επιγραμματικά οι αρχές της λειτουργικής γραμματικής, στο δεύτερο επιχειρείται ένα «θεωρητικό ξεκαθάρισμα» των προβλημάτων που αφορούν την αναγνώριση των ρηματικών παρεπομένων εν γένει και στο τρίτο δίνεται ο κατάλογος των ρηματικών παρεπομένων της ελληνικής. Τα παρεπόμενα αυτά χωρίζονται σε τέσσερις τάξεις με βάση τα κριτήρια της (συντακτικής) συναρμοστικότητας και του αμοιβαίου αποκλεισμού (σύμφωνα με τη λειτουργική γραμματική, ανήκουν σε μια και την ίδια τάξη στοιχεία που εμφανίζουν τις ίδιες συναρμοστικότητες και που αποκλείονται αμοιβαία): α) στιγμιαίο, συντελικό, β) να, θα, ας, γ) παρελθόν και δ) προστακτική. Οι διάφοροι συνδυασμοί των στοιχείων αυτών δίνουν όλους τους τύπους του νεοελληνικού ρήματος. Ας σημειωθεί ότι οι συγγραφείς δεν περιλαμβάνουν τη μεσοπαθητική φωνή στα παρεπόμενα του ρήματος και ότι τη θεωρούν στοιχείο παραγωγής (dérivation).

Ελένη Παπαγεωργίου, «Les modalités nominales» («Τα παρεπόμενα του ονόματος»), σ. 27-42. Λειτουργική παρουσίαση των παρεπομένων του ονόματος, που χωρίζονται σε δύο τάξεις: εκείνη του αριθμού (με ένα μέλος, τον πληθυντικό, δεδομένου ότι ο ενικός θεωρείται ως η «γυμνή», απλή μορφή (forme nue) του ονόματος) κι εκείνη των τροπικών προσδιοριζόντων. Τα τροπικά προσδιορίζονται διακρίνονται σε α) οριστικά, δηλ. το οριστικό άρθρο και τα δεικτικά στοιχεία *αυτός ο, εκείνος ο, τούτος ο*, β) αόριστα,

δηλ. το αόριστο άρθρο και τα κανένας, κάποιος, διάφοροι, οποιοσδήποτε, κάθε, κάμποσος, αρκετός, μερικοί, ορισμένοι και γ) ερωτηματικά, δηλ. τί, πόσος, ποιος (τα δυο τελευταία και ως θαυμαστικά).

Κωνσταντίνος Γεωργούδης, «Vocabulaire de base et diglossie» («Βασικό λεξιλόγιο και γλωσσική διμορφία»), σ. 43-53. Ο Κ. Γεωργούδης, καθηγητής της ελληνικής στη Σχολή Ανατολικών Γλωσσών του Παρισιού, ανιχνεύει στην ανακοίνωσή του τις λεξιλογικές διαφορές και ομοιότητες μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής με βάση τον κατάλογο των 100 βασικών εννοιών του Swadesh και εκθέτει τα σύνθετα δεδομένα της συνύπαρξης δημοτικής και καθαρεύουσας στο σημερινό νεοελληνικό λεξιλόγιο. Στην ίδια ανακοίνωση τονίζεται το εκφραστικό όφελος που αποκομίζει πρακτικά η γλώσσα από τη σύζευξη των δυο αυτών λεξιλογικών της διαστάσεων.

Henri Tonnet, «Contribution à l'histoire de l'accent premier en grec» («Συμβολή στην ιστορία του πρωτεύοντος τόνου στην ελληνική»), σ. 55-61. Ο Henri Tonnet, καθηγητής της ελληνικής στη Σχολή Ανατολικών Σπουδών του Παρισιού και συγγραφέας του ενδιαφέροντος *Manuel d'accentuation grecque moderne* (Klincksieck, 1984), παρουσιάζει την εξέλιξη των «νόμων» τονισμού των ουδετέρων σε -i (ον) και των θηλυκών σε -a από την εποχή της εξάλειψης της διάκρισης μεταξύ μακρών και βραχέων μέχρι σήμερα. Αντίθετα με μια διαδεδομένη γνώμη, ο τονισμός στη νεοελληνική υπακούει σε συγκεκριμένες τάσεις, που ανάγονται συχνότατα σε προγενέστερες γλωσσικές καταστάσεις.

Φώτης Καβουκόπουλος, «Les auxiliaires de prédication et la copule en grec» («Τα βοηθητικά κατηγορήσεως και το συνδετικό στα ελληνικά»), σ. 65-75. Παρουσιάζονται τα είδη κατηγορημάτων της ελληνικής (ρήματα, πρόσωπα ρήματα, διάφορα βοηθητικά κατηγορήσεως) κι επι-

χειρείται η αναγνώριση, η συντακτική περιγραφή και η δειγματοληπτική στατιστική εξέταση των μονάδων που «ενεργοποιούν» μη ρηματικά κατηγορήματα (π.χ. είμαι, γίνομαι, έχω, να).

Γιώργος Μπαμπινιώτης, «Problèmes d'enseignement de la langue maternelle - Le cas du grec» («Προβλήματα διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας - Η περίπτωση της ελληνικής»), σ. 77-96. Στην ανακοίνωση του Γ. Μπαμπινιώτη, καθηγητή γλωσσολογίας στο πανεπιστήμιο Αθηνών, σχολιάζονται οι νέες αντιλήψεις περί διδακτικής γλωσσών και παρουσιάζονται κριτικά τα σύγχρονα σχολικά εγχειρίδια διδασκαλίας της ελληνικής. Στη συνέχεια, υπογραμμίζεται η κυκλική διαδρομή (επιστροφή) των γραμματικών θεωριών, κι επιχειρείται η σύνθεση των πορισμάτων της σύγχρονης γλωσσολογίας και των στοιχείων εκείνων της παραδοσιακής γραμματικής θεωρίας που επανέρχονται σήμερα ως αιτήματα των εφαρμογών της γλωσσολογίας στη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας (επιστροφή στην κειμενική, σημασιολογική και διαχρονική διάσταση της γλώσσας: επιστροφή στη γραμματική με τη στενότερη έννοια, στο γραπτό λόγο, στην ερμηνεία των γλωσσικών δεδομένων, στην αναζήτηση καθολικών δομών).

Συμπερασματικά, οι ανακοινώσεις του μονοήμερου αυτού συνεδρίου κάλυψαν ένα αρκετά ευρύ φάσμα των αξόνων που πρέπει σήμερα να καλύπτει η μελέτη της ελληνικής. Δεν χρειάζεται να υπογραμμιστεί η σημασία τέτοιων εκδηλώσεων για την προώθηση των ερευνών πάνω στην ελληνική και της ιδέας για τη σύνταξη μιας σύγχρονης νεοελληνικής γραμματικής.

Φώτης Α. Καβουκόπουλος
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Georgios Vizyenos, My Mother's Sin and Other Stories; transl. by William F. Wyatt, Hanover and London University Press of New England 1988.

Vizyenos' stories, most of them published between 1883-84, mark a transition in modern Greek Literature from historical novel to the so-called *ethographia*, i.e. realistic representation of people's customs and habits (the predominant genre in late 19th century Greek fiction). Vizyenos draws his characters and themes from everyday life. Yet his main interest does not lie in realistic representation, but in study of the psychology of his characters and the ways in which their psychology affects their perception of reality and determines their attitudes. Vizyenos' explorations into psychology and into the relation between appearance and reality distinguish his work from his contemporary realistic fiction and, from a different viewpoint, make his stories particularly interesting to the modern reader.

Vizyenos' best stories are now available to English speaking readers thanks to W.F. Wyatt's masterly and scholarly translation. Wyatt has translated into English six stories: "My Mother's Sin", "Between Peiraeus and Naples", "Who Was My Brother's Killer", "The Consequences of the Old Story", "The Only Journey of His Life", and "Moscov Selim". The historical, cultural, linguistic, and geographical information preceding each story is accurate, helpful, and frequently indispensable. Roderick Beaton's concise introduction is learned and provides valuable ways of looking at Vizyenos' work.

It is beyond the scope of a brief review to enumerate the merits of Wyatt's translation (for which he was recently awarded a prize by the Hellenic Association of Translators). Instead, we will focus on some of the translator's stylistic choices and on his general contribution to the study of late 19th century Greek literature.

Wyatt conveys Vizyenos' style without, however, attempting the effect of juxtaposition of the learned (καθαρεύουσα) and the popular idiom (δημοτική)—a good plan, since English does not offer a parallel to the ideological, political, and emotional significance with which the two rival idioms were invested in the late 19th century. An attempt to render their contrast into English would, therefore, be futile. On the other hand, the English translation captures the most salient characteristics of Vizyenos' prose. The author/narrator alternates long, often labyrinthine, sentences with one or more short sentences. The effect is a pleasant variation of tempo, which usually sustains the suspense that Vizyenos creates. In "My Mother's Sin", for instance, this is how the narrator describes his frantic escape from the church (p. 17):

Όταν ήκουσα τὰς λέξεις ταύτας, παγερά φρικίασας διέτρεξε τὰ νεύρα μου και ήρχισαν τὰ αὐτιά μου νὰ βουϊζουν. Δὲν ήδυνήθην ν' ἀκούσω περιπλέον. Καθ' ήν δὲ στιγμὴν εἶδον ὅτι ή μήτηρ μου, καταβληθεῖσα ὑπὸ φοβεράς ἀγωνίας, ἐπιπτεν ἀδρανῆς ἐπὶ τῶν μαρμάρων, ἐγώ, ἀντὶ νὰ δράμω πρὸς βοήθειάν της, ἐπωφελήθην τῆς εὐκαιρίας νὰ φύγω ἐκ τῆς ἐκκλησίας, τρέχων ὡς ἕξαλλος και ἐκβάλλων κραυγὰς, ὡς ἐὰν ήπειλὴ νὰ μὲ συλλάβῃ ὁρατὸς αὐτὸς ὁ Θάνατος.

Οἱ ὀδόντες μου συνεκρούοντο ὑπὸ τοῦ τρόμου και ἐγὼ ἔτρεχον και ἀκόμη ἔτρεχον. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσω, εὐρέθην ἕξαφνα μακρὰν, πολὺ μακρὰν τῆς ἐκκλησίας. Τότε ἐστάθην νὰ πάρω τὴν ἀναπνοήν μου και ἐτόλμησα νὰ γυρίσω νὰ ἰδῶ ὀπίσω μου. Κανεὶς δὲν μ' ἐκυνήγει.

Note how Wyatt conveys the effect of the original by maintaining the length of every Greek sentence in its place (pp. 8-9):

When I heard these words, an icy shudder coursed through my nerves

and my ears began to roar. I could hear nothing more. And when I saw that my mother, overcome by her frightful anguish, was falling limply onto the marble slabs, instead of running to her assistance I took the opportunity to dash out of the church, running in a frenzy, and crying out as if Death itself incarnate were threatening to seize me. My teeth chattered from fright, and I ran and kept on running. And without realizing it I suddenly found myself far, far away from the church. Then I stopped to catch my breath and dared to turn to look behind me. No one was chasing me.

Particularly successful are those renderings whereby the English translation preserves the sound as well as the color or the ambivalence of the Greek. In the following passage a village woman describes to her son (the narrator) an incident from his childhood, "My Brother's Killer" (p. 43):

Ἐνθymήθηκα τὸν μακαρίτη τὸν πατέρα σου κι ἐνθymήθηκα πὼς μιὰ τέτοια παραμονή, σὰν εἶδες τοῦ κόσμου τὰ παιδιά ποὺ κρατοῦσαν τὲς σουρβιές καὶ σούρβιζαν τοὺς ἀνθρώπους μὲς στὸν δρόμο, πῆρες καὶ σὺ μιὰ σκούπα καὶ ἄρχισες νὰ χτυπᾷς τὸν πατέρα σου στὴν ράχη καὶ νὰ τὸν σουρβίζης: «Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί, ὄλο γειὰ καὶ δύναμι, καὶ τοῦ χρόν' γεροί».

In order to preserve the sound and the color of the narration Wyatt coins an English verb, rightly we think (pp. 57-58):

I remembered your deceased father, and I remembered that on one such day before Epiphany, when you saw everybody else's children carrying sorb branches and "sorbing" people in the street, you went and got a broom and began beating your father on the back and "sorbing" him: "Sorbs, sorbs!

strong of body, strong of spine, full of health and strength all year be thine!"

Our second example is a passage from "Moscov Selim" in which the narrator describes how the Russians managed to ingratiate themselves with their Turkish hostages (p. 290):

Ὅ,τι δὲν κατωρθώθη διὰ τῆς λεοντῆς ἐπετυγχάνετο λάθρα διὰ τῆς ἀλωπεκῆς.

Lion skin and fox are, of course, used here metaphorically (strength vs. shrewdness), but the *homoioteleuton* (λεοντῆς, ἀλωπεκῆς) suggests a pun, i.e. ἀλωπεκῆς stands both for the fox and its skin. Wyatt produces the implication of the *homoioteleuton* in his translation keeping thus the play on the literal and the figurative meaning of the two words (p. 219):

What wasn't accomplished with the lion's skin succeeded furtively with the fox's.

Wyatt translates to the letter without ever missing the spirit of the original. His translation will prove valuable to the reader with no Greek and to the specialist. Those interested in Greek culture can now take a glimpse at a world which has left but a few traces behind and yet is crucial for the appreciation of Greek sensibility. For the specialist with no solid background in ancient Greek and *katharevousa* Wyatt's translation and notes are an indispensable and reliable source of reference.

My Mother's Sin and Other Stories is Wyatt's second contribution to the study of late 19th century fiction. In 1982 he published his translation of A. Karkavitsas' novel, *The Beggar*, which displays the same commitment and respect for sense and style. The earlier translation is also annotated and includes an Appendix in which P. D. Mastrodemetres has provided a minute account of Karkavitsas' life, work, and times. It is a happy coincidence

that shortly after Wyatt's publication of the *Beggar*, A. Papadiamantis' *The Murderess* appeared in English in Peter Levi's translation (1983) as well as a selection of Papadiamantis' short stories, translated by Elizabeth Constantinides (*Tales From a Greek Island*, 1987). Thus lovers and students of Greek literature have now access to the work of the three writers whom Kostis Palamas considered the best of their

generation. Comparative study will provide a fuller picture of 19th century fiction and will shed light upon the individuality and merits of each author. Needless to stress, Wyatt's contribution to the study of a long neglected period of Greek literature is invaluable.

Lucia Athanassaki
Brown University